

---

heybeden

ÇINAR KOLEJİ

"Başarılı ve Erdemli Nesiller"

HEYBEDEN
ÇINAR KOLEJİ
GENÇ DÜŞÜNCE PLATFORMU
KÜLTÜR-SANAT YAYINIDIR

Yayın Yönetmeni - Editör
Sebiha Tokalı

Kapak - Mizampaj
Enes Engin Erayata

Baskı
1001 Matbaa

İSTANBUL 2017

ÇINAR KOLEJİ
"Başarılı ve Erdemli Nesiller"

içindekiler

I.BÖLÜM Ayın Konuğu Etkinlikleri Notları

- Çağrısının Çağını Kuracak Bir Gençlik - Yusuf Kaplan

II.BÖLÜM Sunum Kampı Metinleri

- Akıl ve Din
Maide Yiğit
Zeynep Tübek
İkbal Uzun
Aslı Berre Öztürk
Hicret Nida Bulut
- Medrese
Ecmel Tekgöçen
Zeynep Reyhan Özkan
Dilara Sude Güneş
Verda Altıntaş
Mihriban Bülbül
- Ortaçağın Aydınlık Yüzü: Endülüs
Ayşe Betül Çetin
Gülcenaz Akıncı
Hümeyra Fidan
Zeynep Dal
Zeynep Bilge Kozanoğlu
- Tasavvuf
Meryem Seda Karahan
Müberra Özkan
Ebrar İlbahar
Beyza Kargı

III. BÖLÜM Kitap Değerlendirme Yazıları

- Gençler İçin batı Felsefesi- Müberra Özkan
- Mağaradakiler –Meryem Seda Karahan
- Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti: Şiir-Müberra Özkan
- Yitik Cennet-Zeynep Dilara Çavuşoğlu
- Taşları Yemek Yasak -Meryem Seda Karahan
- Mimarlık ve Felsefe- Ebrar İlbahar
- Özgürlüğe Kaçışım- Zeynep Dilara Çavuşoğlu
- Mağaradakiler-Amine Irmak
- Henry Sen Neden Buradasın - Hilal Esenbay
- Sözü Müstakim Kılmak - Senanur Ceylan
- Fincanımda Kola Var- Hilal Esenbay
- Kendini Aramak- Ecmel Tekgöçen
- Felatun Bey İle rakım Efendi- Ebrar İlbahar
- Waldo Sen Neden Burada Değilsin- Rananur Kıranlıoğlu
- Dijital çağda Müslüman Kalmak- Z. Reyhan Özkan
- Fatih Harbiye- Dilara Sude Güneş

Genç Düşünce Platformu 2009 yılında "Bir Yusuf inmezse kör bir kuyudur yaşadığımız." diyerek başlattığı yürüyüşünde dokuzuncu yılı geride bıraktı. Çınar Koleji çatısı altında başlayan bu mütevazı ve hasbi yürüyüşte özgün bir müfredat ve ilkeli bir anlayışla yapılandırılmış eğitim programını her yıl güncelleyerek ve güçlendirerek daha bir nitelikli hale getirdi. Okuma, yazma, tartışma, tefsir dersleri, seminer ve kamplarla zenginleştirdiği müfredatıyla hak edilmiş bir teveccühe mazhar olarak onuncu yılına doğru yol aldı.

Heybeden bu sayıda da evvelkilerde olduğu gibi GDP'nin yıl içinde yaptığı çalışmalarından örnekler ihtiva ediyor. Yürütülen çalışmaların niteliğine dair önemli ipuçları barındırıyor. "Ayın Konuğu" etkinlikleri çerçevesinde misafir ettiğimiz Yusuf Kaplan'ın "Çağrısının Çağını Kuracak Bir Gençlik!" isimli konuşması, bu yıl 165 kişinin iştirakiyle dokuzuncusunu gerçekleştirdiğimiz kampta öğrencilerimizin arkadaşlarına takdim ettiği sunumlar ve GDP çalışmaları içerisinde yoğun bir yer tutan okuma programının bir parçası olan kitap değerlendirme yazılarından örnekler yer alıyor.

Bu yayının amacı saliklerini şevkini ziyadeleştirip muhiplerine hoş bir hatıra bırakmaktır.

Sebiha Tokalı

GDP Danışmanı

Çağrısının Çağını Kuracak Bir Gençlik!

Yusuf Kaplan

Çağrısının Çağını Kuracak Bir Gençlik!*

Yusuf Kaplan

Bizim önümüzü açacak; ilim yolculuğu yapacak alim, irfan yolculuğu yapacak arif ve hikmet yolcuğu yapacak hakimlere ihtiyacımız var.

Bizi hakikatle var eden, varlığından haberdâr eden, bize ruhundan üfleyen, emaneti yükleyen, hilafeti bahşeden, kalemlle yazmayı öğreten, celal cemal ve kemal sahibi Allah'ı hamd ederim. Alemlere rahmet olarak gönderilen, bütün kelimelerin toplamı, hakikat ünvanı, kainatın övüncü kıvancı, elçilerin elçisi, öncülerin öncüsü efendimize âline, ashabına, tabine, tebe-i tabine, selefi salihine, çağı açan çağı aşan çağrısı çağını kuran alim, arif ve hakim şahsiyetlerinden oluşan bütün öncü kuşaklara selam ederim. Hepiniz hoşgeldiniz.

Bu salondan çıktıktan sonra hayatınız değişebilir. Boşuna yaşayıp yaşamadığınızı sormaya başlarsınız. Şimdi şöyle diyeyim; bakın düşünür, bu dünyada yaşayan ama bu dünyayı yaşamayan kişidir. Geçmişle gelecek zaman spekturumunda yolculuk yapan hakikatin önündeki çakıltaşlarını temizleyen, dalgakıran ve bizi taptaze bir hakikat yolculuğuna çıkarmak için gerekli yapı taşları döşeyen ve dalga kuran kişidir. Çakıltaşlarını temizleyecek, dalgakırarak, yapıtaşlarını döşeyecek, dalga kuracaktır. Zor iştir bu ve bu işi biz gazetecilerle, entellketülelerle, aydınlarla, akademisyenlerle yapamayız. Bunlarla olmaz; bunlar başka bir uygarlığın öncü kuşaklarıdır. Bizim önümüzü açacak; ilim yolculuğu yapacak alim, irfan yolculuğu yapacak arif ve hikmet yolcuğu yapacak hakimlere ihtiyacımız var. Bunlar olmadan hiçbir şey yapamayız. Onun için kalkış noktası olarak iki birbirleriyle zıt ilkeyi eksene almamız lazım. Bunu zihnimizin bir köşesine kazıyalım.

Çok önemli iki temel kalkış noktasından biri, içinde yaşadığınız çağı tanıyamazsanız tanımlanır

olacağınızdır. Dolayısıyla tanıyamadığınız bir çağı değiştirme iddiasında bulunamazsınız. Şu an bizim içinde debelendiğimiz yer böyle bir yer. Tam bir yersizlik hali. O yüzden şu soruyu soruyorum sadece; Müslümanlar değil Batılılar dışındaki herkesin Çinlilerin, Hintlerin, Rusların, Afrikalıların, Latin Amerikalıların sorması gereken özellikle bizim sormamız gereken soru şudur; neresisiniz? “Nesiniz” değil; “Neresi sizsiniz?”. Biz yerimizi kaybettik, yerimizi kaybettiğimiz için dilimizi de kaybettik.

Dil, yer, yön. Bunlar medeniyet yolculuğunun yapıtaşları, sütunlarıdır. Dil+Yer=Yön. Yani Mekke süreci dil, Medine süreci yer ve medeniyet süreci yöndür. Mekke’de dil inşa edilmekle Müslüman şahsiyeti, Müslüman zihni inşa edildi. Şunu söylüyorum bakın medeniyetle ilgili; insanlar cümleler kuruyor, kurdukları cümlelerin hepsi yanlış. Medeniyetle ilgili Sezai (Karakoç) dışında ve benim dışımda elle tutulur bir şeyler söyleyen yok. Çok özür dilerim, biz çağımızda Sezai Bey’in gölgesinde bir şekilde nefes alıp vermeye çalışan insanlarız. Ama Sezai Bey’den önce Elmalı’nın, Babanzade Naim’in, Mustafa Sabri Efendi’nin ve Cevdet Paşa’nın ve onlardan önce çok çok önce Gazali’nin Razi’nin, İbnü’l Arabi Hazretlerinin talebesi olmanız zorundayız. Eğer bu üç aralıktaki öncü kuşakların öncülerin öncüsü olan çağı açan, çağı aşan, çağırısı çağrı kuran bu öncü kuşakların talebesi olamazsak hiçbir şey olamayız, hiç bir şey anlamayız, hiçbir şey yapamayız. Bunu özellikle hatırlatmış olayım.

Medeniyetle ilgili kurduğumuz cümlelerin hepsi yanlış. Yani Tanzimat’tan itibaren bir medeniyet sevdası aldı gidiyor. Ve medeniyet diyoruz ama medeniyetten anladığımız şey medeniyet değil ki! Bizim bir medeniyet fikrimiz yok. Yani Sezai Bey’e gelene kadar kimsenin bir medeniyet fikri yok. Ne M.Akif’te var, ne Necip Fazıl’da, ne Yahya Kemal’de var, ne Nureddin Topçu’da var, ne Cemil Meriç’te... Bu isimleri küçümsediğim anlamına gelir mi, hayır!

Medeniyetten anladığımız şey civilization/ uygarlık. Medeniyet farklı bir şey; uygarlık farklı bir şey, sapla samanı karıştırmayacaksınız. Şu önemli bir cümle; uygarlığın özü şiddettir, medeniyetin sözü hikettir. Uygarlık güçten beslenir, medeniyet hakikatten beslenir. Bizim gücümüz hakikat o yüzden herkesi ve her yeri dize getirdiler. Bizi dize getiremediler.

Bize bütün Amerikalıların yayımladıkları tüm raporlarda söylenen şey şu; önümüzdeki yirmi beş otuz yıl içinde Çin, ABD’yi geçip dünyanın en büyük gücü haline gelecek. Bakın burada önemli bir şey var. Görünüşte evet; gerçekte ise hayır. Bu şu demek, Çin ekonomik olarak büyüyecek; ama aynı zamanda kapitalistleşecek. Buradan anlamamız gereken şey şu; Çin yeni bir medeniyet fikri ile gelmiyor. Çin yeni bir güç olarak geliyor; ama bütün iddiaları terk ederek geliyor. Çin yeni bir medeniyet fikri, hakikat tasavvuru, siyaset, estetik, sanat tasavvuru ile gelmiyor.

Uygarlığın özü şiddettir, medeniyetin sözü hikettir.

Uygarlık güçten beslenir, medeniyet hakikatten beslenir.

Biz cehaleti bilmekle değil; ancak olmakla aşabiliriz. Hakikate bilmekle değil; olmakla ulaşabiliriz.

Şu soruyu sorduğumda asıl söylemek istediğimiz şey o zaman anlaşılacak. Çeyrek asırdır yaşadığımız bir şey var; İslamfobi. İslam dünyası son iki asırdır tarihinin en zorlu dönemini yaşıyor. İkinci büyük medeniyet krizini yaşıyor. (Birincisine geleceğim.) Mesela Müslüman zihni, Müslümanca yaşama zemini ve dolayısıyla Müslüman zamanı çöktü. Yani zihnimiz Müslümanca işlemiyor, yaşadığımız zemin Müslümanca yaşayabileceğimiz zemin değil. Şu şehrin haline bakın, İstanbul'un haline bakın!

Müslümanlar bir mesele üzerine hiç kafa patlatmıyor. Fussilet Suresi 53.ayet " İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun (Kuran'ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması, yetmez mi? " Bu ayet önümüzü açacak. Sadece Müslümanların değil; tüm insanlığın önünü açacak. Bu ayet, bütün insanların bütün zaman ve mekanlarda karşılaştığı temel varoluşsal sorunların üstesinden nasıl gelebileceklerini gösteren bir yol haritası sunuyor. Ama Müslümanlar bunu göremiyor.

Ben 1984'ten itibaren bu yüzden sabah namazından önce uyumadım. Niçin? Sizin için, öncü kuşakların yetişebilmesi için. Öncü kuşakların yetişmesi lazım yani bir Büyük Doğu kuşağı, bir Asım'ın nesli bir Diriliş kuşağı falan... Bizim şu an üzerine kafa yormamız gereken şey önümüzü açacak öncü kuşakları yetiştirmek.

Ne dedi Üstad Necip Fazıl, dört inanmış adam bu dünyada yaşayacak; ama bu dünyayı yaşamayacak. Ne demek bu? Böyle bir adam aramızda dolaşiyor; Sezai Karakoç. Bu adam bütün dünyanın nimetlerini elinin tersiyle itti. Bu çok önemli bir şeydir. Kendisini hedefe kilitledi, bu böyle basit bir şey değildir.

Biz cehaleti bilmekle değil; ancak olmakla aşabiliriz. Hakikate bilmekle değil; olmakla ulaşabiliriz. Batı uygarlığı bütün insanlığı perişan etti. Medeniyetle ilgili ortaya koyulan literatür; bizim Batı uygarlığına felsefi, entelektüel, estetik olarak kurduğumuz ilişki dolayısıyla İslam'la kurduğumuz ilişki. Yani 200 yıldır yaşadığımız serüvene bakıyorum, yapılan yolculukları derinlemesine gözden geçirdiğimizde şöyle bir yere geliyor; bizim bir medeniyet fikrine ihtiyacımız var; ancak bu medeniyet fikrinin uygarlıkla/civilizasyonla ilgisi olmayacak. İslam'ın önce hayat bulmasını sağlayacak, sonra hayat olmasını sağlayacak, sonra herkese bütün insanlığa ve varlığa hayatı sağlayacak bir yolculuk olacak. Bunu öncü kuşaklar yapacak; bu dünyada yaşayan bu dünyayı yaşamayan çağrısı çağını kuracak öncü kuşaklar yapacak. Kim bunlar alim, arif, hakim olacak olan insanlar.

Bu söylediğim şey yani alim, arif, hakim ne demek? Entellektülle, gazeteciyle, aydınla biz bir yere

gidemeyiz. Bütün medeniyetler ancak öncü kuşakların öncüleriyle ön alırlar ve ön açarlar, çağ açarlar ve çağ açarlar ve medeniyetlerin çağrılarını başka çağrılarla ancak o zaman buluşabilir. Dolayısıyla çağ açacak, çağ açacak çağrı, çağını kuracak başka çağlarla bizi buluşturacak bu önemli bir şey. Medeniyet fikrinin ortasında bu var.

Türkçeyi tefekkür diline dönüştürüyorum, fakında mısınız? Türkçeyle dans ediyorum. Kelimelerle dans ediyorum. Bu nedir? Kur'an Arapçasından beslenmekle ilgili bir şeydir. Arapça olmadan hiçbir şey yapamazsınız, Arapça olmadan dünya kuramazsınız. Yani Batı düşüncesini anlamak için Grekçe ve Latince bileceksiniz. İngilizce ile olmaz; çünkü bu dil derme çatma bir dil. İngiliz emperyalizmini yansıtır.

Bizim önümüzü açacak sistemin adı, medrese ve tekke'dir. Medrese ve tekke geliştirilmiş en mükemmel eğitim sistemidir. Bu cümleyi kurdum; ama kesinlikle sizin zihninizde kışkırtıcı bir şey oluşmadı. Çünkü aşâğılık kompleksinin dibini bulmuş durumdayız.

Batıdaki üniversite sistemi medrese üstüne kuruldu. Paris'te Sorbon Üniversitesi, İngiltere'de Cambridge ve Oxford Üniversiteleri, Polonya'da Palermo Üniversitesi... Bu üniversiteler medrese sistemi üzerine kurulmuştur. Bu üniversitelerin her birine gittim, bazılarında defaaten gittim. Hala üniversite yapıları bile bizim mimari yapımız. Müslümanlığın insanlığın sorumluluğunu omuzlarınızda taşıyorsanız oralarda dolaşmak size acı verir. Yahya Kemal'in yaşadığı şeyi ben mütemadiyen yaşıyorum. Fransa'dan eve dönen adam. Biliyorsunuz o dönem Fransa entelektüel hayatın merkezi. Her neyse!

Bir eğitim sistemi her şeyden önce çocuklara ruh verecek. Ruh veremeyen eğitim sistemi ancak güruh yetiştirir. Bir eğitim sisteminin çocuklarına verebileceği beş ilke vardır. Çocuklara bu temel beş ilkeyi veremeyen eğitim sistemi o çocukların mezarını kazıyor demektir. Nedir o beş ilke; ahlak, ideal, ruh, özgüven/tevazu, saygı.

Sınav, deneme yanılma yöntemi ile yetenek ölçen bir şeydir. Sınav robotlaştırıyor, basitleştiriyor. Sınav 1798'larda İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde bir fizik profesörü tarafından rakama indirgenen bir ölçme değerlendirme olarak ortaya çıkarılıyor.

Rakama indirgeme olmaz. Öğrenci hocanın dizinin dibine oturacak, medrese sistemi budur. Bugün medrese sistemini en iyi uygulayan Amerikada'daki doktora programlarıdır. Doktora programı üniversitenin zirvesidir. Çünkü söylenmemiş sözü söyler, teori geliştirirsiniz. Bu konuda Türkiye'de doktora aramayalım. Tarihimizin eğitim açısından en berbat dönemini yaşıyoruz. John Dewey, Amerikan

**Ruh veremeyen
eğitim sistemi
ancak güruh ye-
tiştirir.**

Osmanlı aşılamamış ve anlaşılammamıştır. Ama Osmanlı anlaşılammadığı için aşılamadığı da anlaşılammamıştır.

eğitim sistemini kuran bu isim ,Atatürk döneminde çağrılıyor ve modern bir eğitim sistemi kurması isteniyor. Chicago Üniversitesi'ni kuran isimdir. Amerika'ya davet edildiğim zaman "Chicago Üniversitesi'ne götürürseniz gelirim." derim. Bir adamdan özür dilemek için. Kimdir bu isim? M. Hodgson. İslam'ın Serüveni kitabını yazan isim. Bütün ömrünü vakfetmiş İslam serüvenini yazmış. Daha biz bunu okumadık, tartışmadık. "Bunu sen değil biz yapacaktık!" diye adamdan özür diliyorum. Bugün Robert Koleji, Üsküdar Amerikan Koleji mezunları yurt dışına başvurmuş. Türkiye'nin en iyi okulları dışarıya insan gönderiyor. Bunun için benim iddiam BOUN, ODTÜ, Bilkent yıkılmalı! Şunu söyleyerek diyorum ki bunlar Türkiye'nin en iyi üniversiteleri, bunu biliyorum. Cambirdge, Oxford, Sorbonne Amerikadaki üniversitelerin kendi ruh köklerini kazınması mümkün müdür? Böyle bir şeyi hayal bile edemezsiniz.

Benim çocuklarımdan biri felsefe okudu. Bakıyorum derslerine hepsi baştan sona Batı felsefesi. Bir İslam felsefesi dersi yeşillik olsun diye koyulmuş sadece. Rektörü aradım, kendimi tanıttım, dedim ki "Hocam, İngiltere'de baştan sona Çin felsefesi, Fransa'da baştan sona Hint felsefesi okutuluyor. Amerika'da felsefe bölümlerinde baştan sona İslam felsefesi okutuluyor." Adam anladı kafa bulduğumu, "Hocam anladım ama müfredat bu." dedi. Türkiye dünyada sömürgeleştirilmeyen tek ülkedir; ancak kendi kendini sömürgeleştiren de tek ülkedir. Bu eğitimde de devletin tüm kurumlarında da İslam'dan arındırarak yaptıkları şeydir. Bizim medeniyet iddialarımızı inkar ettiler, Ahmet Hamdi Tanpınar da bunu söyler.

Yani yapılan şey özellikle moderleşme ile Abdülhamid'in tahtan indirilmesi süreci bizim kendimizi inkar sürecidir. Şu an ülkemizde sömürgeci bir eğitim sistemi var. Kullandığımız hiçbir disiplin, bunları kuran akımlar ve adamlar bize ait değil. Japonya ve Rusya'da böyle mi, hayır! Bu ülke dışarıdan işgal edilmedi, edilemedi değil; edilmedi. İçerden zihnen işgal edildi. O yüzden artist çıkıp diyor ki "Osmanlı gericiliğine, karanlığına dönmek için ..." Bir İngiliz Fransız sanatçısı böyle bir cümle kurmaz. Osmanlı aşılamamış ve anlaşılammamıştır. Ama Osmanlı'nın anlaşılammadığı için aşılamadığı da anlaşılammamıştır. Her sene Osmanlı arşivlerinde yapılan araştırmaları istatistiksel incelerim ve rakam şu; araştırmacıların % 60-70'i Amerikalı. İkinci sırada Avrupalılar, üçüncü sırada Japonlar, dördüncü sırada Araplar, beşinci sırada Türkler. İkinci örnek, bugün Amerika'da yarım asırlık üniversitelerde Osmanlı kürsüleri kuruluyor. Neden? Amerikalılar kafayı mı yedi ? Bütün hikayeyi özetleyecek bir şey söyleyelim. Batıda İslam dünyası üzerinde uygulamak üzere iki yüz yıldır geliştirilmiş üç oryantalist proje var. 1- Gazali'nin vurulması, İslam düşüncesini bitirdiği masalının yutturulması 2- Osmanlı'nın unutturulması 3- Hz. Peygamber'in konumunun sarsılması.

Şimdi manzara nedir? Trajikomedi. İlk ikisini yüzde yüz başardılar, çeyrek asırdır üçüncüsüne odaklandılar. Hz. Peygamberi devre dışı bırakan din kısa devre yapar. Hz. Peygamberin olmadığı bir din olamaz. O yüzden mezheplere saldırıyorlar, hadislere saldırıyorlar. Bizimkilerde asalak değilse salak olanlar da bunlara alet oluyor.

Eğer biz kendimize gelebilirsek, dünyanın geleceğini kurabilirsek, çağrısı çağını kurabilecek nesiller yetiştirebilirsek, ki bu zaman alacak bir şeydir, bizim önümüzde kimse duramaz. Biz yeniden hakkıyla Müslümanlaşabilirsek bizim önümüzde kimse duramaz. Bizim sorumuz şu; İslam bizim için tek vazgeçilemez şey midir? Bu sorunun cevabına göre hareket edelim. Bize yakışan şey hüzdür. Bütün diriliş tohumları hüznün yeşerttiği şeydir. Baharı müjdelere, bahar taze tohumların ekildiği zaman dilimidir. İslam bizim tek vazgeçilemez şeyimiz midir? Maalesef hayır, çok kolay vazgeçiyoruz. Yarım asır önce biz dava uğruna yola çıktık; mücahid olduk, sonra müteahhit olduk, şimdi ise her şeye müsait olduk. Böyle gitmez; ama bunu göreceksiniz. Biraz rahat konuşuyorum; çünkü derdi olan insanlar siyasa ve piyasa peşinden koşturamaz.

Batı uygarlığı en makro ölçekte ırk eksensidir. Almanlar Almanlar için, İngilizler İngilizler için, Fransızlar Fransızlar için ve hepsi dünyaya hakim olmak için savaşır. Batı uygarlığı ırka; İslam medeniyeti edebe dayanır. Batı uygarlığı her zaman korkular üzerinden kurulmuştur umutlar üzerinden var olmamıştır. Başkaları ile kurdukları ilişkide Batı uygarlığı "Benim derdim seninle." derken İslam medeniyeti "Benim derdim benimlemdir." der. O yüzden Fussilet Suresi 53. Ayet çok önemlidir. Enfüste ve afakta yolculuk... Enfüs iç, afak ise dıştır. Enfüs özdür, afak ise özün söze geliş biçimleridir. Özünüz ne kadar gürse o kadar öz(ü)gürsünüz demektir. Özünüz ne kadar gürse sözünüz o kadar gür ve gözünüz o kadar keskin demektir. Demek ki neymiş mesele, yolculuk içe doğru yapılacak. Ne demişti Hz. Peygamber "Küçük cihaddan büyük cihada..." Küçük cihad, savaş silahla düşmala; büyük cihad, ise kişinin kendi ile savaşıdır.

Ben artık gelecek ile ilgili bir cümle kuramıyorum. Mesela "Osmanlı insanlığın geleceğidir." diye bir cümle kuramıyorum. Bu söz bana ait değil; çağımızın en büyük tarih felsefecisinin Arnold Tonybee'ye ait. Bu sözü ben söyleyince başka; ama Arnold Tonybee söyleyince başka tesiri oluyor insanlar nazarında. Bir aşağılık kompleksi sorunu var.

İslam dünyası diye bir yer yok, İslam dünyası köle. Çünkü İslam dünyası denen yer İslam'ın şekillendirdiği bir yer değil artık. Batılıların, sömürgecilerin çeki düzen verdiği bir yer. İslam dünyası diye bir yer yok, dolayısıyla İslam dünyası köle. İslam dünyasının sorunu bağımsızlık. Medeniyet krizi burada.

Batı uygarlığı ırka; İslam medeniyeti edebe dayanır. Batı uygarlığı her zaman korkular üzerinden kurulmuştur.

Birinci ilke içinde yaşadığın çağı tanıyamazsanız tanımlanırsınız, ikinci ilke ise başkalarının kavramları ile kendi dünyanızı kuramazsınız.

Müslüman zihni, zemini ve zamanı işgal altında. Üç 'Z' diyorum buna ben. Mekke'de Müslüman zihni inşa edildi; Müslüman dili, şahsiyeti, idraki burada inşa edildi. Mekki ayetler akide ile ilgili ayetler değil mi? Akide sabite demektir. Zihin sabitelere. Dolayısıyla Müslüman zihni, şahsiyeti, akidesi ve çağırısı kuruldu. Medine'de zihin zeminini buldu. Mekke'de inşa edilen Müslüman dili duyma, algılama biçimi Medine'de Müslümanca yaşama yerini buldu. Dil Mekke, yer Medine oldu. Bu bizi yöne götürecektir.

Önümüzdeki elli yıl içinde insanlığın önünü açacak bir şeyden bahsediyorum. Nereden ilham alıyorum? Fussilet suresi 53. Ayetten yola çıkarak söylüyorum. Yani ilk önce Mekke süreci. Şahsiyet inşa edilecek, çağrı kurulacak insanın özünü derinleştirecek, kazmayı en derine vuracak, kazmayı ne kadar derine vurursa o kadar derinleşmiş, arınmış, katışıksız, bozulmamış kaynağa ulaşacak. Suya ulaşacak, tertemiz arınmış suya ulaşacak ve herkesi sulayacak. Nefes alacak, ses olacak, nefes verecek. Nefes alacak, hakikatin sesi olacak, nefesini hakikatin sesine; hakikatin sesini insanlığın nefesine dönüştürecek. Bunu nasıl yapabilirsiniz? Bunu aşağılık kompleksinden kurtularak, arınarak yapabilirsiniz; bunun yolu ise ümmileşmektir. Bu ise arınmak, çağın kavramlarından ağlarından arınmaktır. İki ilke üzerinden gideceğim demiştim, birinci ilke içinde yaşadığın çağı tanıyamazsanız tanımlanırsınız, ikinci ilke ise başkalarının kavramları ile kendi dünyanızı kuramazsınız.

Biz kendi kavramlarımızla kendi dünyamızı kuracağız. Başkalarının kavramları ile kendi dünyamı kuramam; onların kurduğu dünyanın gölgesi olurum. Yani taklit hiçbir zaman hakikatin yerine geçmez. Bizim yaşadığımız şey özentidir. Özünü yitirdiği zaman özentinin tuzağına düşer insan. Biz iki asırdır ikinci medeniyet krizini yaşıyoruz Batının vahşice üzerimize gelmesinden ötürü. Aslında sadece bizim üzerimize değil tüm insanlığın üzerine gitti. Şöyle toparlarsak Batı uygarlığı Tanrı'ya, hakikate, kainata saldırdı; bütün dinlere kültürlere, medeniyetlere saldırdı. Bunu Tonybee bize çok güzel söyledi, dedi ki "İnsanlık tarihi boyunca geliştirilmiş toplam yirmi altı medeniyetten on altısını üç yüz yıl gibi kısa bir tarihte yok ettik, diğerlerini fosilleştirdik." Bu ifadeyi bilmezseniz Batının bütün insanlık tarihinin medeniyetlerinin kökünü kazıdığı gerçeğini bilemezsiniz. Zihnimiz çağdaş hurafeler çöplüğüne dönüşmüş vaziyette. Bugün her şeyi Batılılar üretiyor ve dünya tüketiyor. Bütün dünya Batının eseri ve bütün dünya Batının esiri, biz de dahil. Dolayısıyla bu esareti görmediğimiz sürece ümmileşmiş, arı duru Müslüman zihnine ulaşmamız mümkün değildir. Müslümanca algılama, anlama, yaşama, düşünme biçimlerine sahip değiliz. Şehir göçmüş bir defa. Medine yok ki! Mimar Sinan bizim neyiz olur? Hiçbir şeyimiz olmaz, mezarından kalksa bize serzenişte bulunur. Geçtim Müslüman şehrinde cami yapamıyoruz biz. Yaptığımız camiler rezalet. Cumhuriyet tarihi boyunca iki ana kültür hayatımızı şekillendiriyor. Bir tanesi arabesk kültürü, diğeri Eurobesk kültürü. Arabesk, İslam kültürünün posası çıkmış

hali. 90'lara kadar sürdü bu. İslam kültürü değil bu. Eurobesk de Batı kültürünün posası çıkmış halidir ve Özal'dan beri bizi şekillendiren kültür budur. Bugün kültür Losangeles'ta üretiliyor bütün dünyada tüketiliyor. Bu tüketim ya aynen oluyor ya da karikatürleri üretilerek tüketim yapılıyor.

Bakın ben şunu söylüyorum bin yıldır fırtınanın denizin ortasında biz insanlığın güven adasıyız. Bin yıldır tarihin iki aktörü var biri Müslümanlar, diğeri Avrupalılar. Bu bin yılın ilk yedi yüz, sekiz yüz yılında biz varız; son iki yüz ve üç yüz yılında Avrupalılar/ Batılılar var.

Son iki yüz yıldır yaşanan bu medeniyet krizinin sebebi Müslüman zihninin ve zemininin çökmesidir. Müslümanca algılayamıyoruz/ düşünemiyoruz ve Müslümanca yaşayacak zeminlerimiz yok; Medine göçtü. Dolayısıyla zaman bizim zamanımız değil. Kendinize sorun zaman hangi zaman, Müslüman zamanı mı? Hayır! Hangi kültürde yaşıyorsunuz, Müslüman kültürde mi? Hayır! Zihnimiz çağdaş hurafeler çöplüğüne dönüşmüş vaziyette. İkinci medeniyet krizi bu üç 'z' nin çökmesidir; Müslüman zihni, zemini ve zamanı. Dolayısıyla Mekke'nin, Medine'nin ve medeniyetin göçmesidir. Mekke + Medine = Medeniyet ve Mekke + Medine = Hz. Peygamber'dir. Hz Peygamber kendisini nasıl tarif eder? "Medinetü'l İlm." İlmün medinesi. İlmün kenti değil; "medine" ve "kent" aynı kelimeler değildir, kavramlara dikkat edelim. Gilles Deleuze çağımızın önemli filozoflarından biri, İslam medeniyetindeki şehir kavramı ile Batı uygarlığındaki kent kavramını şöyle ayırıştırır. Der ki "Batı uygarlığında kent /city garnizonla açıklanabilir." Garnizon nedir? Hayattan tecrit edilmiş bir yer. O yüzden Max Weber modernliği bize "demir kafes" olarak tarif eder. Ve modernliğin iki büyük kriz ürettiğini söyler; biri anlam krizi diğeri özgürlük kaybı.

Bakın benim size önemli bir tavsiyem Batı dünyasına ilişkin herhangi bir Türk'ün yazdığı kitabı okumayacaksınız. Çünkü kafa pozitivist. En makulu bile pozitivist. Dolayısıyla Batı düşüncesine nüfuz edemiyor. Kendi kavramlarımıza, kendi bağlamlarımıza, kendi dünyamıza ulaşmak için arınmalıyız. Aynı zamanda bizim kendi kavramlarımızı tüm insanlık tecrübesini açıklayacak şekilde kurmamız lazım. Biz İslam'la ilgili her şeyi açıklarken Batılı kavramlar üzerinden gittik hep. Ben şunu söylüyorum sadece Müslümanların tecrübesini değil; tüm insanlığın tecrübesini de İslami kavramlarla tarif edebiliriz. İki tane önemli ümmileşmiş adamdan bahsediyorum, bir tanesi Gazali, diğeri Nietchze'dir. Nietchze iki bin beş yüz yıllık Batı uygarlığının en büyük düşünürüdür. Şu an çağdaş düşünceyi Fransızlar temsil eder; Gilles Deleuze, Derrida, Michel Foucault gibi. Bunlar Nietchze'den beslenmişlerdir.

Toparlarsak; nasıl ümmileşilir, dedim. Bunun yolu Bakara Suresi 143. Ayette şöyle anlatılır bize: "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olursunuz ve peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun

Medeniyet krizi bu üç 'z' nin çökmesidir; Müslüman zihni, zemini ve zamanı. Dolayısıyla Mekke'nin, Medine'nin ve medeniyetin göçmesidir. Mekke + Medine = Medeniyet ve Mekke + Medine = Hz. Peygamber'dir.

Hakikat, Mekke'de hayat buldu; Medine'de hayat oldu, medeniyet sürecinde hayat sundu bütün insanlığa ve zamanı şekillendirmeye başladı.

diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; rasule tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırde-delim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir." Vasat ümmet ayetidir. Ne demek? Arapça olmadan bu iş olmaz demiştim. Arapça olmadan İslam'ı anlayamaz ve bir dil kuramazsınız demiştim. Burada sizin zihninizi açacak bir formül vereyim. Buna üç 'K' formülü diyorum ben. Her şeyi, eğitim tasavvurunu da bu üç "K" üzerinden kurabiliriz. Birincisi kurucu diller, medeniyeti kurucu diller. Batı uygarlığının kurucu dilleri Grekçe ve Latince'dir. İkinci diller konumlandırıcı diller. Konuşlandığınız yer konuşmanızın içeriğini belirler. Dolayısıyla "Neresisiniz?" meselesi tam olarak burada devreye girer. Buna bağlı iki soru soralım: "Avrupa neresi, Türkiye nereye düşer?" Bunu sorarken nereye konuşlanıyoruz? Özne Avrupa, nesne Türkiye'dir? Yani Avrupa'ya konuşlanarak Türkiye'yi konuşuyoruz. Bu durumda Türkiye'yi konuşabilir miyiz, hayır! Avrupa'yı konuşmuş oluruz. Özne Avrupa'dır, konuşan odur, üreten odur. Üretmeyen tüketen, konuşmayan konuşulan tüketen biziz. Doğru soru nedir; "Türkiye neresi, Avrupa nereye düşer?" olmalıdır. Biz bu soruyu sorabildiğimiz zaman özneleşebileceğimizi göreceğiz ve yerimizi bulmuş olacağız. Yani bu soruyu sorabilmemiz için yerimizi bulmamız lazım. Dolayısıyla Medine'ye kavuşabilmemiz lazım. Bundan önce de Mekke'mizin olması lazım. Önce Müslüman zihnini ve çağrısını kuracağız, ondan sonra Müslümanca zemine ulaşacağız ve çağrı çağrını kuracak. Mekke'de çağrı kuruldu, Medine'de çağrı çağrını kurdu. Medeniyet süreci çağlayan oldu. Hz. Peygamber sadece Yesrib'in ismini değiştirdi; Mekke'nin değil. Hakikat, Mekke'de hayat buldu; Medine'de hayat oldu, medeniyet sürecinde hayat sundu bütün insanlığa ve zamanı şekillendirmeye başladı. Sünnet-i seniyye, fıtarın Mekke ve Medine sürecinde zaman ve mekan boyutlarında örneklenmesidir.

Fussilet Suresi 53. Ayet, enfüs ve afakta dikey ve yatay ekseninde yolculuk yapmak... İlahi ve beşeri olandan bahsetmiş oluyoruz. İlahi olan Mekke sürecinde, melekut aleminde, süper Müslümanlar; Medine sürecinde, mülk alemini melekut aleminde emdiği sülle meleksi melekelerle beşeri olana aktı. Mekke süreci ilahi olanın, akidenin kurulduğu; Medine süreci ilahi olanın beşeri olana dönüştürdüğüdür. Yani Mekke'de ilahi şiar var; Medine'de medeni şuur, medeniyet sürecinde beşeri şiiir işliyor. Yine Mekke'de din vücud buluyor; Medine'de vicdana dönüşüyor, medeniyet süreci tamamlandığında vecd üretiliyor. İnsan vecdi yaşamak için gönderilmiştir. Kul olma şuuruna eriştiği andan itibaren insan vecdi yaşar. Yani İslam, iman, ihsan... Biz müminliğimizi tabiatın müslimliğine borçluyuz.

Bütün kritik zamanlarda sistematik düşünürler değil; metaforik düşünürler önümüzü açar. Bediüzzaman Said'i Nursi de böyle bir metaforik düşünürdür. Kur'an'da bizim ufkumuzu açacak ayetler bu

dönemlerde ahkam ayetleri değil kıssalardır. Metafor bütün zamanlara ve mekanlara hitap ederek orada anlatılır.

Türkiye’de en büyük cinayet dil devrimidir. Alfabe değil; tek başına cinayet olan dil devrimidir ve dilin sekülerleştirilmesidir. İslam’dan arındırılmasıdır. “Teori” kelimesin kökü “teos” tan gelir yani “tanrısal” bir şeydir. Biz de teorinin karşılığı “nazariye”dir. “İlahi” olandır. Bizde dil devrimi ile ilahi olanla irtibatımızı koparmaya çalıştılar. Bakın dedik ki biraz evvel Mekke’de din vücüd buldu, Medine’de vicdana; medeniyette vecde dönüştü. Şimdi varlık kelimesi üzerinden tek başına bir varlık felsefesi kuramayız. Bize “vücüd” lazım /mevcud/ ecdad / müceddid bunların hepsi aynı kökten kelimeler. “Anlayasınız diye Kur’an’ı arapça olarak indirdik.” diyor. O zaman Türkçe’yi kuran, Kur’an Arapçasıdır. Kur’an Arapçası ile ilişkiyi kopardığımız zaman, zaten dil devriminin amacı buydu, bizim ruhumuzu yok etti. Dil varlık evidir çünkü.

Osmanlıca dünyanın en zengin dili. Gazali’ye, Osmanlı’ya, Hz. Peygamber’e saldırıyorlar. Buna dikkat edin üçünün bulunduğu bir nokta var üçü de kurucu. Nereden vuracaklarını çok iyi biliyorlar. Gazali ne yaptı bakın, tarihte birinci medeniyet krizi yaşanıyor. 13. asırda zirve noktası. 1258’de Bağdat düşmüş, Bağdat İslam medeniyetinin kalbi. 1326’da Kurtuba düşmüş. Aynı tarihte ne olmuş, Bursa feth edilmiş. İslam medeniyeti havza belirtir. Tarihte hiçbir medeniyet havza olamamıştır. Bir yerde bir hikaye bitiyor; başka bir yerde yeni bir hikaye başlıyor. Bu çok önemli bir şey. Osmanlı Bursa’da kurulmuştur. Osmanlı’nın ruhu Bursa’dır; İstanbul bedenidir. 13.asırda İslam dünyası Haçlı ve Moğol saldırılarıyla yerle bir olur. Ama asla İslam’dan şüphe etmiyor Müslümanlar. Asla aşağılık kompleksine sürüklenmiyor. Cristof Colomb ve Vasco de Gama dünyayı gezerken yanlarında Müslüman alimler var; ama “Bu kefare ile ne işim var?” demiyor; öyle bir kompleks söz konusu değil. Dünyanın ilk haritasını İdrisî çiziyor. Ve haritasında Kuzey Yarım küre güneydir; Güney Yarım Küre kuzeydir. Ne dedik, konuşlandığınız yer gördüğünüzü belirler, nazar manzarayı doğurur. Nerede durduklarını bilemeyenler; nereye, ne ile ve nasıl gitmeleri gerektiğini asla bilemezler. Mevziniz mevzunuzu belirler. Mevziyi belirleyeceksiniz ki mevzunuzu kaybetmeyesiniz. Tevazu aynı köktendir, tarih tevazunun kanatlarında uçan insanların yaptıklarıdır.

Padişah köprü yaptıracak; savaştayız, Sinan’ı çağırıyor, “Usta ne kadar sürede yaparsın?” diyor. Usta “Altı ay.” diyor. Padişah “Bir ayda yapacaksın.” diyor ve usta bir ayda bunu yapıyor. Altı ayda yaparım, dediği şeyi bir ayda yapıyor. Feth katılan 25 yaşındaki bir asker 75 yaşına gelene kadar adım adım Müslüman bir şehrin kuruluşuna şahitlik eder. Neden bir ayda yapabiliyor bu köprüyü? İslam’ın dönüş-

Nerede durduklarını bilemeyenler; nereye, ne ile ve nasıl gitmeleri gerektiğini asla bilemezler. Mevziniz mevzunuzu belirler. Mevziyi belirleyeceksiniz ki mevzunuzu kaybetmeyesiniz.

Ümmileşmek için çağın ağlarından, bağlarından arınan demiştik, ekleyelim başka çağlara çağlara ulaşan zaman ve mekan aşabilen demektir.

türme ve diriltici ruh verme gücü muhteşem. Bunu Süleymaniye'nin yapılışından bir hikaye ile anlata-
yım. İnsanlar harıl harıl çalışıyor ve Mimar Sinan orada şöyle rükuya varan bir hareket yapıyor. "Çekilin,
çekilin!" diyor. Ne yapıyordur sizce? Karşısında Kabe var, Kabe önüne getirilmiş ve kıbleyi ayarlıyor. Bu
nasıl bir lütuf, adam kendinden geçmiş. Vecd halinde kendisi. Biz yeniden hakkıyla Müslümanlaşabilir-
sek, sadece hakikatin peşinde olursak, dersten önce dert sahibi olabilirsek önümüzde kimse duramaz.

Birinci medeniyet krizi 13. asırda yaşandı. İslam dünyası tarumar oldu ama Müslümanlar İslam'dan
şüphe etmediler. İkinci medeniyet krizi bizim İslam'dan şüphe etmemize yol açıyor. 10-11. asırda üç
adam çıkıyor tarih sahnesine. Kriz geliyor, bu görüyor. İslam medeniyeti bütün medeniyetlerin üstü-
ne oturmuş bir medeniyet, hepsinden beslenmiş; hepsini beslemiş; hiçbirini yok etmemiş. Batı uygarlığı
imha eder İslam medeniyeti ihya eder. Tarih bunun şahididir. Osmanlı'da bunu görürüz. Bu üç adam
Melikşah, Nizamülmülk, Gazali.

Gazali'nin öncülüğünde çeyrek asırda bin yılın tohumları ekildi; akidede, fikirde ve siyasette. İslam
dünyasını bütünleştirecek ehli sünnet omurgayı kurdu. Dolayısıyla Selçuklu tarafından maya karıldı,
Osmanlı tarafından ruha dönüştürüldü. Fatih tarafından sisitemleştirildi. Yavuz Selim ile muhkemleş-
tirildi. O yüzden Gazali alim, hakim, ariftir. Yavuz Sultan Selim de alim, hakim, ariftir. Böyle isimler
çıkardığımızda bizim önümüzde kimse duramaz. Önümüzdeki on yılda bunun tohumlarını ekeceğiz.

Mevlana'nın pergel metaforu sabitedir, vasat ümmeti böyle düşünebiliriz. Vasat ümmet merkez
ümmet demektir. Hz. Peygamberin Ahzab ve Fetih surelerinde üç önemli özelliği zikredilir; şahid, mü-
beşşir, vezir. Hz. Peygamberin şahidlik özelliğini de üç türlü anlatır ayet. Birincisi hakikatin şahidi, ikin-
cisi Hz. Adem'den bu yana ortaya konan dinlerin ve çağrılarının şahidi, üçüncüsü ise çağının ve çağrısının
şahidi. Bütün zamanları seferber eden, bütün zamanların çocuğu ve bütün zamanları çocuğu kılabilen
bir şahitlik. Ümmileşmek için çağın ağlarından, bağlarından arınan demiştik, ekleyelim başka çağlara
çağlara ulaşan zaman ve mekan aşabilen demektir. Çağı tanıyarak çağı "tanımadıklarını" ilan ettik de-
mektir. Çağı aşacak, çağı açacak, çağrısı çağı kuracak bir yolculuğa çıkacak bir öncü kuşak bizim izini
sürmemiz gereken kişi, faktördür.

Teşekkür ederim arkadaşlar.

Äkıl ve Din

Maide Yiğit

Zeynep Tübek

İkbal Uzun

Aslı Berre Öztürk

Hicret Nida Bulut

Akıl ve Din*

İnsanın düşünme, bilme, davranışlarını belirleme, denetleme ve yargılaması ya da iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayırmasıyla ilgili kabiliyetine topluca "akıl" denir.

Allahu Teâlâ'nın yarattığı ilk şey akıldır. «Allahu Teâlâ akı yarattığında akla; "Gel." dedi, geldi. "Git." dedi, gitti. "Konuş." dedi, konuştu. "Sus." dedi sustu. Bunun üzerine Allahu Teâlâ akla; "İzzet ve Celâlim hakkı için senden daha sevimli bir mahlûk yaratmadım ve sana sabırdan üstün bir şey vermedim." buyurdu.^[1]

Akıl kelimesi sözlükte "bağlamak, tutmak, engellemek" gibi anlamlara gelmektedir. Akla, fikirler birbirine bağlayarak akıl yürütme rolünü oynadığı (bağlamak), yeni bilgiler elde edebildiği (tutmak), insanı tehlikelere karşı koruduğu (engelleme) kelimeleriyle karşılanmıştır denebilir. Kısacası insanın düşünme, bilme, davranışlarını belirleme, denetleme ve yargılaması ya da iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan ayırmasıyla ilgili kabiliyetine topluca "akıl" denir. Akıl belirsizliği ortadan kaldırır; çünkü aklın en önemli özelliği tanımlamaktır. Tanım had koymadır, tahdittir, sınırlamadır. Öyleyse soralım: Akıl nedir? Akıl bir cevher midir?^[2]

Akıl insanoğluna verilmiş manevi bir kuvvettir. Bu kuvvet insanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan; temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesidir. İnsan bu güç ile gerek duyular gerekse haberler aracılığıyla aldığı verileri sistematize eder, delilleri kullanarak fizikî dünyayı kavrar, metafizik bir âlemin varlığını farkederek, eşyanın hakikatini anlar, geçmişini hatırlar, şu anı bilir ve geleceği kurgular. Dolayısıyla akı olmadan insanın din karşısında sorumlu olması mümkün değildir. Teklife muhatap olmanın şartı akıldır.

Kuran'daki hitap insanın aklınadır. Akıl kelimesi kuranda 49 defa fiil olarak geçer. Kelimenin sadece fiil halinde kullanılması çeşitli araştırmacılar tarafından "akletme"nin fonksiyonel bir iş olması dolayısıyla böyle olduğu şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu da aklın, mahiyetinden çok işlevi ve işlevselliği üzerinde durulduğu anlamına gelmektedir. Çağdaş akıl sorgulamalarının aksine biz aklın

1 Taberani Mevcum'ul Evsat 7/90; Beyhaki, Şuaybul İman 4/1681

2 İhsan Fazlıoğlu, Kendini Aramak, s.68

tanımıyla değil; işlevselliği ve nasıl kullanılması gerektiği üzerine durarak akli anlamaya çalışacağız.

Akletme aktivitesinin Kurân-ı Kerîm’de sık sık zikredilip üzerinde çokça durulması, onun İslâm düşüncesinde merkezî bir öneme sahip olduğunu gösterir. Akletmek başlı başına bir iştir. Gördüğümüz, duyduğumuz, dokunduğumuz, yiyip içtiğimiz ve kokladığımız şeyler hakkında düşünerek, muhakeme ve mukayese yaparak, teemmül, tefekkür ve tezekkür ederek bir sonuca varmaktır.

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip-gelişinde elbette aklı selim sahipleri için ibretler vardır.” mealindeki âyette görüleceği üzere, evrenin yaratılışı ve işleyiş düzeni üzerinde düşünülüp ibret alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin İbrahim Peygamber’in; Ay’ı, yıldızları ve Güneş’i gözlememesi ve ardından tüm bunların Rabb ve ilah olamayacağına karar verip ortaksız rabbin Allah olduğunu söyleyerek meseleyi Allah’a bağlaması, ardı sıra da babası ve toplumuna onların alışlagelmiş davranış biçimlerinden beraat etmek suretiyle yeni bir eylem şeklini tercih etmesi, tipik bir akletme sürecidir.^[3]

Kur’an’dan anlaşıldığına göre yerin ve göğün, kendi nefsinin ve başka şeylerin yaratılışını gözlemlediğinde aklını kullanan kimsenin, bir akıl yürütme sürecinden geçtikten sonra zorunlu olarak yaratıcının varlığından haberdar olacaktır. Aklın en önemli işi bu fonksiyonunu yerine getirmesidir.

İşte Kur’an’ın bizden istediği akletme eylemi zihniyetimizden kaynaklanan tüm önyargıları yıkarak iç dünyamızın derinliklerinde bir yere yerleştirilmiş olan doğru ve yanlış belirleme merkezince onaylanan hakikatlere dönme eylemidir. Akletmek aynı zamanda akletmeye engel hususların farkında olmak ve bunları ayırt etmeyi ve bunlardan uzak durmayı bilmektir.^[4]

Akletmek, öncelikle imkan ölçüsünde doğru delillere ulaşmakla mümkündür. Bu mümkün olmazsa doğru delillere ulaşıncaya kadar ceht etmek akletmenin olmazsa olmaz koşuludur.

Hz. Peygamber “Dikkat ediniz bedende bir et parçası vardır o iyi olursa bütün beden iyi olur bozuk olursa bütün beden de bozulur işte o kalptir.”^[5] buyurmaktadır. Kuran’da kalp kelimesi iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi bir şeyin bir halden bir hale dönmesi veya çevrilmesi ikincisi de bir şeyin özü.^[6]

^[7] Kuran bize kalbi zikreden, tedebbür eden, fıkıh eden ve akleden organımız olarak tanımlamaktadır.^[8]

3 Hamdi Tayfur, *Akletmek Üzerine*, s.39

4 Hamdi Tayfur, *Akletmek Üzerine*, s.69

5 Buhari, “İman”39, Müslim “Müskat”107

6 Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*

7 Ragıp el İsfehani, *Müfredat*, s.1227

8 Hamdi Tayfur, *Akletmek Üzerine*, s.60

Akletme eylemi zihniyetimizden kaynaklanan tüm önyargıları yıkarak iç dünyamızın derinliklerinde bir yere yerleştirilmiş olan doğru ve yanlış belirleme merkezince onaylanan hakikatlere dönme eylemidir.

Beden bir şehre benzer. El, ayak ve azalar, şehrin sanatkârları gibidir. Şehvet, maliye müdürü gibidir. Gazap, şehrin emniyet amiri, kalp de bu şehrin padişahıdır. Akıl ise padişahın veziridir. Padişahın bunların hepsine ihtiyacı vardır.

Kur'an, çoğu zaman kalbi hemen hemen kendisiyle aynı anlama gelen akıl yerine kullanır. Nitekim Kur'an'ın; "Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar" , "Yeryüzünde dolaşmazlar mı ki düşünecek kalpleri olsun!" , "Kur'an üzerinde düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi!" gibi ayetlerinden de açıkça görülüp anlaşılacağı üzere, Kur'an kalbi, akıl yerine kullanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın akıl yerine kullandığı kalp, aklın eylemleri olan anlamayı, düşünmeyi gerçekleştiren bir merkez olmaktadır. Zira İslam düşünce geleneğinde aklın yeri beyin değil, kalptir.

Gazâlî akıl- kalp ilişkisi kurarken bir benzetmeyle bunu örneklendirir: Beden bir şehre benzer. El, ayak ve azalar, şehrin sanatkârları gibidir. Şehvet, maliye müdürü gibidir. Gazap, şehrin emniyet amiri, kalp de bu şehrin padişahıdır. Akıl ise padişahın veziridir. Padişahın bunların hepsine ihtiyacı vardır. İnsan vücudunun idaresi ancak bununla yürür. Burada kalp, akıldan üstün ve sürekli ilişki halinde olan bir nitelik olarak belirtilmiştir. Aklın idraki kalpte olur. Kalp neye yönelirse aklın idraki o yönde olacaktır. Akıl, kalp için yaratılmış olup, onun mumu ve kandili olmak ona ışık tutmak içindir. Bu noktada Gazâlî'de akıl kalbin bir hizmetçisidir.

Gören göz, akleden kalple aynı şeydir. Gözün önündeki apaçık ayetler beyne gitmeyen ışık uyarılarından başka bir şey değilse gözün bakıyor olmasının bir kıymeti yoktur. Görmemektedir, kördür. Akıl bağlamında kalp de böyledir. Göze ve duyu organlarına gelen sonsuz sayıdaki ayet ve işarete rağmen kişi ricsten ve örtülerden kurtulup akledemiyorsa kalbi kör olmuş demektir.^[9]

Şunu da belirtmek gerekir ki akıl dendiğinde herkesin aklına aynı şey gelmiyor bu çağda. Bazıları bunu şahsi tecrübeleri olarak anlıyor. Bazıları birtakım slogan söylemlerden oluşan yargılar bütününe kastediyor. Bazıları bunun bir adım daha ötesinde bunların inanca dönüştüğü safhadan bahsediyor. Akıl ve bilim üzerine inşa edilmiş bir çağda yaşadığımız için akıl meselesi en çok bu zamanda açıklanmaya ve idrake muhtaçtır.

İmam Gazzâlî aklın birden fazla anlamının olduğunu tespit ettikten sonra aklın dört anlamı üzerinde durur ve bunları açıklar. Buna göre

a) Akıl, insanı diğer canlılardan ayıran, nazarî ve gizli sanatları öğrenmesini sağlayan niteliktir.(Fırtattan gelen akıl.)

b) bazı zaruri bilgileri bilen akıl. Örneğin ikinin birden büyük olduğunu bilen akıl.

c) Tecrübelerden elde edilen bilgilerdir. Nitekim tecrübelerden istifade edip olgunlaşan insana akıllı insan denilir.

d) Akıl garizasının işlerin sonucunu anlayacak ve nefsanî arzuları yenecek bir seviyeye gelmesidir. Bu durumda insan arzularının hükmüne göre değil de nazarın gereklerine uyduğu için akıllı olarak nitelenir.

Aklın ilk iki şıkkı yaratılışta bulunduğu için garazî akıl, diğer iki şıkta yer alanlar ise sonradan elde edildiği için mukteseb akıl(pratik akıl) olarak isimlendirilmiştir.. Asıl/Garizi akıl ve Furu/muktesep akıl.^[10] Asıl garizi akla ekollerin getirdiği farklı tanımlar vardır. Bu tanımların ayrıntılarına girmeden garizi aklın ne olduğunu ortaya koymak Haris El Muhasibi'nin tanımını vermekle yetineceğiz. Garizi akıl temelini insanın varlık yapısından alan ve doğuştan gelen bir yetenektir. İnsan içindeki bu kabiliyet sayesinde Allah'ın birliğini, iyi ve kötüyü, iki hayırdan hangisinin daha hayırlı olduğunu ayırt eder. Herkes bu yeteneğe sahiptir. Bu yetenek bize teklife muhatap olma şerefini kazandıran yegane unsurdur.^[11] Bizim sunumumuz boyunca kullandığımız akıldan kastımız garizi akıl olacaktır.

Kelamcıların genel akıl tasnifinde bahsettikleri ikinci akıl çeşidi ise mukteseb akıldır. Daha çok bilgiyle alakalıdır. Sonradan tecrübeyle elde edilir. Yani mukteseb akıl, akıl değil zihniyettir.

İçinde bulunduğumuz sosyal çevrenin zihniyetimizin oluşumunda etkisi zannedildiğinden çok daha büyüktür. Dolayısıyla bir insan Müslüman bir çevrede büyümüşse aklına yatan şeyler o kültürün kabul ettiği tabii şartlar içerisinde kişinin de feridin de kabul ettiği şeylerden oluşuyor. Bir müslümanın aklına yatan şeylerle mesela bir hristiyanın aklına yatan şeyler birbirinden farklıdır oysa aynı kelimeyi kullanıyoruz. Keza daha geniş düşünürsek Allah'a inanan akılla inanmayan akıl farklı çevrelere mensup akıllardır.

Birkaç sene evvel bir sözü olmuştu papanın. Bir konuşmasında İslamın akılla bağdaşmadığını akla aykırı şeyler içeren bir din olduğunu söylemişti. Oysa Hristiyanlığın akli bir din olduğunu makul bir din olduğunu söylemişti. Bizim İslam dünyasından da buna karşı epey büyük bir vaveyla yükselmişti." E bu adam İslama makul değil diyor iftira ediyor aslında asıl akla aykırı olan din Hristiyanlıktır. İslam akla uygundur şeklinde. Bu da hep aynı gümbürtüye gitti aynı kavram kargaşasına kurban gitti. Oturup da "yahu bu hangi akıldır, burada kastedilen akıl nedir, bu aklın işleyiş kurallarını üzerinde hareket edeceği zemini belirledik mi ki, bu akıl kavramı nedir bunun üzerinde bir ittifak sağladık mı ki adama itiraz ediyoruz." denmedi.

Bu bakımdan rasyonalizm şerhe muhtaç. Rasyonalizm, bilginin kaynağını akla dayandırarak izah

10 Ramazan Altıntaş, age:151

11 Hamdi Tayfur, Akletmek Üzerine, s.27

Garizi akıl temelini insanın varlık yapısından alan ve doğuştan gelen bir yetenektir. İnsan içindeki bu kabiliyet sayesinde Allah'ın birliğini, iyi ve kötüyü, iki hayırdan hangisinin daha hayırlı olduğunu ayırt eder.

Ehli dalalet; kendi görüşlerini akıllarını beğendiler, hakkı mahluk olan akıldan acizden talep ettiler. Hakkı anlamaktan aciz kaldılar perdelendiler saptılar ve saptırıldılar.

eden felsefe görüşüdür. Bu görüşe göre bilginin kaynağı akıldır. Akıl dışında başka bir kaynak yoktur. Tanrı fikrinin de akıldan çıktığını dolayısıyla dinin insanoğlunun bir icadı olduğunu savunur. Batı'daki rasyonalizm insanı Allah'tan kopartırken, Kur'an'daki akletme eylemi insanı Allah'a bağlar.^[12] Yani rasyonalizm asla İslama uyarlanamaz, bir Müslüman rasyonalizmi savunamaz.

Müslüman aklın çalışma ilkeleri farklıdır. Bu akıl şüphesiz ki ateistlerin felsefecilerin akli gibi değildir. Bu akıl kendi çalışma ilkeleri doğrultusunda dini emirleri nehiyeleri hükümleri bir yere oturtarak izah eder. Teslim olması gereken yerde teslim olur, hikmet bulması gereken yerde hikmet bulur, Allahuâlem demesi gereken yerde Allahuâlem der. Müslüman akıl yeni bir doğru bulma çabasında değildir. Müslüman akıl kendisine gönderilmiş olan tek ve değişmez doğruyu anlama çabasıdır. Yani dini aklına uydurmaya çalışmaz aklını dinine, vahye uydurmaya çalışır.

Ehli dalalet; kendi görüşlerini akıllarını beğendiler, hakkı mahluk olan akıldan acizden talep ettiler. Hakkı anlamaktan aciz kaldılar perdelendiler saptılar ve saptırıldılar. Çünkü akıl her şeyi anlayamazdı gören, her şeyi göremediği gibi. Oysaki akıyla amel etmek demek evvela kişinin kendisini hakkı bilmekten aciz olduğunu anlamasıylaadır. Kef suresinde belirtilen 'size nefsinizi bilecek kadar dahi ilim verilmedi' ayetinden yola çıkarak insan acizliğini bilirse Allah'ın kudretini bilir. Nefsine ve aklına güvenmez, Allah'a tevekkül eder, ona dayanır. Allah'tan hakkı talep eder.

Yani Kur'an'ın akla büyük bir önem ve değer atfetmesi ve birçok yerde üzerine ısrarla vurguda bulunması, onun her şeye çözüm getiren ve mânâ kazandıran tek yetkin varlık olduğunu göstermez. Aklın bilgi alanı sınırlı olduğundan, mutlak gerçeği bütün boyut ve sınırlarıyla kuşatabilecek bir mahiyet ve mükemmelliğe sahip değildir. Yani akıl doğru yaşam şeklini seçme konusunda yeterli değildir. Akli etkileyen ve yanlışa yönlendiren faktörler vardır ki bunların başında "nefis" dediğimiz "heva ve heves" gelir. Kur'an'da hiçbir yerde aklın ilahlaştırılması kullanımı mevcut olmadığı ve akletmenin geçtiği her yerde bu kelime olumlu anlamda kullanıldığı halde Casiye Suresi'nde geçen hevanın ilahlaştırılması tabiri aklın ilahlaştırılması gibi görülmüş ve heva ile akıl bir tutulmuştur.^[13] Heva tekaddüm ederse akıl teahür eder.^[14] Allah akledenleri, düşünenleri değil; hevalarına uyanları yermektedir. İnsanı sapıtan akletmesi değil akletmemesi ve hevasının tesirine girmesidir. Dalalete düşmenin faturası akletmeye değil akletmemeye kesilmesi gerekirken genelde buradaki suçlu akıl olarak görülmektedir.

Bu nedenle Allah insana aklın yanı sıra, bu akli kontrol edip hevanın elinden kurtaracak vahyi de

12 Hamdi Tayfur, Akletmek Üzerine, s.16

13 Hamdi Tayfur, Akletmek Üzerine, s.12

14 Ali Bulaç, Din-Felsefe Vahiy-Akıl, s.278

vermiştir. Eğer akıl tek başına yeterli olsaydı; o zamana kadar aklını kullanıp hiçbir kötülüğe bulaşmayan, Resulullah(sav)' e vahiy gelmez, Allah ona Duha Suresi'nin 7. Ayetinde, "Seni şaşırılmış bulup doğru yola iletmedik mi?" demezdi.

Öyleyse doğru olanın tespiti için akla başvurmak veya aklın verileriyle yetinmek tatmin edici olmuyor. Önergelerin doğru olup olmadığını tespit ederek ölçütü, aklın dışında aramak gerekiyor. Bu ölçüt de vahiydir.^[15] Mantık veya akıl tıpkı bir alet gibi, dokunduğu ürünün bilincinde olmaksızın kendine verilen malzeme ile ürün hasil eder.^[16] Öyleyse biz akıl üzerindeki 'heva ve heves' in hükümranlılığına son vermek için vahye muhtacız.

Akl gözdür, vahiy ise ışık. Işığın olmadığı yerde gözün görememesi gibi vahyin kabul edilmediği yerde akıl kör ve sağırdır.^[17] Bu nedenle akıl dinin emrine girip ona tâbi olduğu, meselelerini dinin referansına bağladığı takdirde gerçek kıvamını bulabilir.^[18]

Akl kullanılırsa vahye giden yolu bulacak, onu anlayıp iman edecek ve daha sonra da üzerinde düşünüp salih amele dönüştürecektir. Allah yarattığı insanı ve aklını tarihin hiçbir döneminde yalnız, şaşırılmış bırakmamış, seçtiği resuller aracılığıyla sürekli vahiy göndererek insana doğru yolu göstermiştir. Kendisine veri sunan duyu organlarının sınırlılığı, zaman, kültürel ortam, doğal ve sosyal çevre ve benzeri çok yönlü bağımlılıklar içerisinde bulunan aklın bu bağımlılıklardan etkilenme düzeyini asgariye indirmesi, onları değerlendirmeye tâbi tutup eleştirebilmesi ve hakikate ulaşabilmesi için, onu tamamlayıcı bir yardımcıya yani vahye ihtiyacı vardır.^[19]

İnsan aklı üzerinde küçümsenemeyecek derecede etkisi olan bu bağımlılıkların farkında olunması, davranış ve düşüncelerin bu farkındalıkla daha sağlam bir zemine oturtulması, ancak vahyin yönlendirmesiyle gerçekleşebilir. İşte tam bu noktada, üzerinde durulması gereken önemli bir konu gündeme gelmektedir ki o da; vahiy–akıl, nakil–akıl ilişkisinin hangi düzlemde gerçekleştiği, bu ikisi arasında bir önceliğin mi yoksa eşit düzeyde bir paralelliğin mi söz konusu olduğudur.^[20]

Farklı din ve inanç gruplarına karşı İslam dininin temel esaslarını savunma rolü üstelenen kalamcılar yukarıda arzettiğimiz sebeplerden dolayı bir alan ayırımına gitmişlerdir. Onlara göre aklın etkin olduğu

15 Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler* s. 44

16 Rasim Özdenören, *Kafa Karıştıran Kelimeler* s. 42

17 İman ve Akıl, *İslam Dergisi*

18 Şehmus Demir, *Akıl ve Akletme Üzerine*, *Yeni Ümit Dergisi*

19

20 Şehmus Demir, *Akıl ve Akletme Üzerine*, *Yeni Ümit Dergisi*

Akl gözdür, vahiy ise ışık. Işığın olmadığı yerde gözün görememesi gibi vahyin kabul edilmediği yerde akıl kör ve sağırdır. Bu nedenle akıl dinin emrine girip ona tâbi olduğu, meselelerini dinin referansına bağladığı takdirde gerçek kıvamını bulabilir.

Akıl gayba ait meselelerde mutlak gerçeğe ulaşamaz. Zaten Allahu Teala insana böyle bir görev ve sorumluluk da yüklememiştir. Kısaca din akla uygundur, ancak akli aşan yönleri vardır.

alan ile naklin etkin olduğu alan birbirilerinden farklıdır. Her birinin kendine ait etkinlik alanı vardır. Bu bağlamda aklın etkin olduğu alana mecalu'l-akl naklin etkin olduğu alana da mecâlu'n-nakl adını vermişlerdir. Bu iki alanın nereden başlayıp nerede bittiği, sınırlarının ne olduğu konusunda bazı farklar olmakla birlikte genel bir ittifaktan da söz edilebilir. Buna göre Allah'ın varlığı, birliği, peygamber göndermesinin imkanı, insanın fiilleri, fiillerini gerçekleştirmede ihtiyaç duydukları güç gibi konular aklın etkinlik alanı içerisinde. İbadetler ve ahiret ahvali ise naklin etkinlik alanı içerisinde. Bu konuda akla bir yetki verilmemiştir. Muamelât konusu ise akıl ve naklin birlikte etkin olduğu alan olarak belirlemişlerdir.

Yani ibadetler aklın alanına girmez; bunlar naklin alanına girer, akla aykırı olmaz, ama akıl ,öz ve şekil olarak ibadet hakkında `doğru, yanlış; iyi, kötü` diye hükümde bulunamaz. Allah kendine nasıl ibadet edilmesi gerektiğini yalnızca kendisi bilir, bunu vahiy ile bildirir, inananlar da bildirilene yaparak kulluğu gerçekleştirirler. Ahlak doğru ile değil, iyi ve kötü ile ilgili olan alandır; burada da bilim değil, din söz söyler; yani akıl iyi ve kötüyü ayırabilir, ancak iyi ve kötünün ölçü ve sınırlarını vahiy belirler. Ve aklın vahiy kabul ettikten sonra detayları sorgulama hakkı yoktur.^[21]

Akıl, ölüm olayını, kabirde olanları, vahyin mahiyetini, melekleri, âhireti, Allah'ın zâtını tam olarak kavrayamaz. Bunlar aklın idrâk sahasının dışında olan gayba ait hususlardır. Aklın faaliyet alanı ise bu kâinatın çok cüzi bir bölümüyle sınırlıdır. Akıl gayba ait meselelerde mutlak gerçeğe ulaşamaz. Zaten Allahu Teala insana böyle bir görev ve sorumluluk da yüklememiştir. Kısaca din akla uygundur, ancak akli aşan yönleri vardır. İnsan akli ile tabiatı anlarken, vahiy ile ilâhî hakikatleri bilebilir.

Kur'ân'ın tanımladığı, kalple birlikte faaliyetlerini sürdüren akıl, vahiyle çatışmak yerine onunla uyum içerisinde bir bütünlük arz eder. Başka bir ifadeyle; kalple birlikte çalışan akıl, vahiyden gücünü alarak, vahyin sağladığı ışık ve motivasyonla aydınlanıp hakikate ulaşmak için gayret sarf eder.. Vahiy-akıl ve kalbin birlikteliğiyle bütünlüğe ve hakikate ulaşılabilir.^[22]

Bu bakımdan vahiy aklın alanını yok etmez, akıl üzerinde hükümler kurmaz, akla kendi içinde bir alan açar. Böylece vahiy bir yandan aklın hükümlerinde sebat etmesini sağlar, diğer yandan da iradeyi yönlendirerek iman gücüyle eyleme geçmeye sevk eder. Vahiy, iradeyi yönlendirir ama ona baskı yapmaz ^[23]“Resûlullah Muâz'ı Yemen'e göndermek istediğinde ona şöyle sordu: “Sana bir dava geldiğinde nasıl hüküm verirsin?” Muâz: “Allah'ın kitabıyla hükmederim.” dedi. Peygamber “Eğer Allah'ın

21 Akıl Vahiy Olmaksızın Adaleti İkame Edemez. Elilahiyat.com

22 Şehmus Demir, Akıl ve Akletme Üzerine, Yeni Ümit Dergisi

23 İslam'ı Anlama ve Anlatma Metodu Akıl/İlim Kaynağı | Akıl ve İrade

kitabında bulamazsan." deyince, Muâz, "Resûlullah'ın sünnetiyle hükmederim" cevabını verdi. Hz. Peygamber "Ne Resûlullah'ın sünnetinde ne de Allah'ın kitabında bulamazsan?" diye tekrar sorunca, bu sefer Muâz "Re'yimle ictihad ederim, elimden geleni yaparım." şeklinde cevap verdi. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber onun göğsüne elini koymuş ve "Resûlullah'ın elçisini Resûlullah'ın hoşnut olacağı hale getiren Allah'a hamd olsun." buyurmuştur."^[24]

Bu bakımdan ehli sünnet düşüncesinde bilginin kaynakları sırasıyla kuran, sünnet, icma ve kıyastır. Daha da açarsak, Bizim için bilgi kaynakları üçtür: hisse tecrübeye dayalı bilgiler, akıl ve haberi sadık yani sahih nakil. Şimdi bu haberi sadık meselesi Müslümanları diğerlerinden ayıran çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Biz dini, nakle dayalı bir çerçevede anlarız öyle öğreniriz ve öyle öğretiriz. Din nakildir. Temelinde nakil vardır. Kuran ve sünnet nakledilerek bize bu din öğretilmiştir. Dolayısıyla bu nakil unsurunu bizim bir zayıf noktamızmış gibi üzerine gidildiğinde çöküverecek bir sistemmiş gibi algılamak ve öyle takdim etmek modern zamanlarda Müslümanlara arız olmuş bir hastalıktır. Din bizden 'bunlar Allah tarafından bildirildi diye inanmamızı isteyen bir yapı. Gayba iman bahsinin kilit noktası da budur. Mesele bu noktaya geldiğinde akıl burada konumunu şu şekilde belirlemiş oluyor: Allahın bildirdiği şeyleri tespit etmek. Akıl buradaki işlevi budur. O zaman dini bilgi temelde her iki boyutuyla da haberi sadık ile tespit edilebilen bir bilgidir. Akıl dini bilgideki temel amacı haberi sadıktır yani nakildir. Bu, Kur'an ve hadisler şeklinde karşımıza çıkar. Akıl bu araçlar üzerinden meseleyi belli bir konsept içerisinde bütünler, kelimada gördüğümüz o sistemi ortaya çıkartır. Ve akıl izleyeceği yöntem de haberi sadık etrafında şekillenecektir.^[25]

Kur'an-ı Kerim, akıl hataları için birçok kaynak zikretmiştir. Bunlardan birisi, insanın, yakîn yerine zanna itibar etmesidir. Yakîn; şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam ve kesin bilgi, doğru ve kuvvetle bilme demektir. Zan ise sanma, tahmin etme, ihtimale göre hükmetme, şüphe ve tereddüt demektir. Yani, doğruluğu kesin olarak bilinmeyen bir şeyi doğru saymak, acele ve peşin yargılara saplanmak, kalabalıklara ve geleneklere/ataların yoluna körü körüne uymak akli saptıran zan yollarıdır.

Şu halde Kur'anı Kerimi anlamak için gerekli bilgi donanımına sahip olsanız bile bu, Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamaya garanti etmeye yetmez. Resulullah "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreten-dir" sözünü Araplara söylüyor. Demek ki Arapça bilmek yetmiyor Kur'an-ı Kerim'i anlamak için. Bunun yanında zihniyet olarak da Kur'an-ı Kerim'i anlamaya yatkın olmanız gerekiyor. Kur'an-ı Kerim'in önünde diz çöktüğümüzde bilincimizi, onunla çelişen modern değerlerin egemenliğinden kurtarmamız icap

24 Ebû Dâvûd, "Akdiye", 11; Tirmizî, "Ahkâm", 3.

25 İlmihal Programı, Ebubekir Sifil

Nakil unsurunu bizim bir zayıf noktamızmış gibi üzerine gidildiğinde çöküverecek bir sistemmiş gibi algılamak ve öyle takdim etmek modern zamanlarda Müslümanlara arız olmuş bir hastalıktır.

İçtihad da olsa bizim kendi bilgi donanımımıza bakılırsa içtihadı sorgulayacak halde değiliz. İctihadı yine müçtehit sorgular, mukallid değil. İhtisasa, ilme, eğitime hürmetimiz olmalı.

ediyor. Artık Kuran-ı Kerim'in karşısında rezervlerimiz olmaması gerekiyor. Kafamızda Kuran-ı Kerim'in muhtevasını sorgulatacak birtakım sabit kıstaslar olmaması gerekiyor. "Kuran böyle diyor ama...' diye rek ikinci bir kıstası, ikinci bir bilgi değerini, hüküm yargı değerini ortaya koymamamız gerekiyor. Buna sahabeden çok açık bir örnek verelim. Sahabe zaman zaman kendi insani ya da toplumsal düşüncesine aykırı bulduğu, yanlış olduğunu düşündüğü bir şeyi Allah Resulüne açarken kullandığı ifadeler bize çok önemli bir ders veriyor. Bediri hatırlayın:

Bedir'de henüz müşrikler mevzilenmeden önce Allah Resulü müminlere hitaben diyor ki: "Buraya mevzilenelim." Savaş tecrübesi fazla olan bir sahabe diyor ki: Ya Resulallah bunu vahiyden mi söylüyorsun yoksa kendi reyinden mi? Allah Resulü "Kendi reyimden söylüyorum." deyince sahabe "Öyleyse şuraya mevzilenelim." diyor.

Biz hep bu misali şöyle yorumluyoruz: "Görüyorsun bak, sahabe Allah resulünden bile bir şey duyduğu zaman ona, kendi görüşünü sunabiliyor. Resulullahla istişare edebiliyor. Resulullah da ümmetten bir ferdin görüşünü alıyor. Bu bir erdemdir ve bu İslam'da fikir ve ifade özgürlüğünün ne kadar önemli ve değerli olduğunu gösterir."

Bu hadiseyi böyle yorumluyoruz ama şurayı es geçiyoruz: sahabe doğrudan kalkıp da " bu doğru değil Ya Resulallah" demiyor. Kendi doğrusu var, o hayat tecrübesi. Onun doğru olduğuna adı gibi emin. Ama dikkat edin Allah Resulunün talimatı karşısında fikrinden emin olduğu halde yine de bir ihtiyat payı bırakıyor. Önce vahiy mi değil mi onu soruyor. Doğrudan kendi fikrini ortaya atmıyor. Burada edep ve üsluptan öte sahabenin taşıdığı imani bir hassasiyet var. Allah resulü vahiydir dese, sahabe susacak ve kabul edecek.^[26]

Bize dinle alakalı bir hüküm, bir bilgi arzedildiğinde aklımızın almadığı veya tecrübi bilgimizle bağdaşmayan bir husus fark etmişsek, bizde de temelde o sahabinin hassasiyetinin olması lazım. Bu hüküm ya da bilgi sabit midir, kaynağı nedir, izahı var mıdır? Benim gözden kaçırdığım bir incelik mi var? Öncelikle bunları sormalıyız. Hakikaten anlamak isteyen bir insanın tevazu ve edebiyetle sormalıyız. Ehil alimlerin açıklamalarına başvurmalıyız. Hemen yargıda bulunmamalıyız. Ola ki kavrayamadığımız bir usul, bir espri vardır orada. Belki bir ayettir, bir hadistir. Belki üzerinde alimlerin ittifakı bulunan bir meseledir. Velez ittifak olmasa da bir alimin içtihadı az bir şey midir? İctihad da olsa bizim kendi bilgi donanımımıza bakılırsa içtihadı sorgulayacak halde değiliz. İctihadı yine müçtehit sorgular, mukallid değil. İhtisasa, ilme, eğitime hürmetimiz olmalı. Hakkında ihtisasımız olmayan bir konuda tavrımız

sorgulamak değil, erbabına sormak öğrenmek olmalı.

Şöyle ki, insan bir şeyi anlarken her ne kadar ben nesnel düşünüyorum derse desin, onu şu veya bu ölçüde öznelletmiş olur. Bu her anlama faaliyetinde böyledir. Yani insanın kendi anlayışından bir iz bırakmaması mümkün değildir. İşte Kuran-ı Kerim'i anlarken belli kriterlere bağlı kalmak gerekliliği de bunun önüne geçmek içindir.

Peki, tamamen arıtılmış, boş bir zihinle duru bir kalple Kur'an'ı Kerim'e yaklaşmak, önünde diz çökmek, bu nasıl mümkün olur?

Biz ,bir takım bilgileri aldıktan sonra Kur'an'ı Kerim'e ancak yaklaşabiliyoruz. İşte medrese eğitimine bakın. Tefsir dersleri ne zaman başlıyor? İlk dönemde başlamıyor. Önce bir temel veriliyor talebeye, daha sonra başlanıyor. İlk dönemde temel dini bilgiler, ilmihal, sonra basit fıkıh kitapları, akaid kitapları okuyorsunuz. Yani önce kuranı kerimin anlam örgüsünün farklı hayat pratiklerini görüyor ve böylece kendi hayat pratiklerinin etkisinden kurtuluyorsun. Yine Kuran-ı Kerim'in anlam örgüsünden çıkan temel inanç ve düşünce ilkelerini görüyor, böylece modern düşüncenin etkisinden de kurtuluyorsun.^[27] Mesela biz Kur'an'ı Kerim'e neden euzu besmele ile başlıyoruz? Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınmak için. Boş bir zihin, duru bir kalple Kur'an'ı Kerim'e yaklaşmak için.

Akıl olması da mümkün, olmaması da mümkün olan şeyleri tespit edebiliyor, ama hüküm veremiyor. Aklın aslında çok temelde belirleyici olduğu fonksiyon burada son buluyor. Ondan sonra ' Olmuş mudur olmamış mıdır?', 'Gerçek midir değil midir?', 'İnanalım mı inanmayalım mı?' meselesine geldiğimizde, akıl burada başka araçlara kaynaklara ihtiyaç duyuyor, burada doğrudan hüküm veremiyor. Ne olabilir bu kaynaklar: gözlem, müşahade olabilir ve yahut haberi sadık olabilir yani nakil. Yahut mevcut bilgilerini belli bir düzen içerisinde ilişkilendirip sonuca ulaşmak olabilir, buna da nazar deniyor . Şimdi burada ikinci bir önemli husus var. Peki bu bilgi araçları, bilgi yolları her konuda standart mıdır? Değil. Tarihe dayalı bilgilerimizi biz müşahade ve gözlemlerle tespit edemeyiz. Geçmişte olduğu söylenen bir olayı bilgiyi biz ancak rivayetler yoluyla tarihi vesikalar yoluyla tespit edebiliriz. Fiziki bir önermeyi de ancak ve ancak deneyle tespit edebiliriz, sağlamasını yapabiliriz. Rivayetler yoluyla çıkarımda bulanamayız. İşte filanca kişi su 100 derecede kaynar diyor demek ki su 100 derecede kaynar diyemeyiz. Dolayısıyla bilginin muhtevasının alanına göre bilginin araçları değişiyor. Araçların değişmesi de aklın fonksiyonlarını aklın tabii olacağı nizamı da burada belirlemiş oluyor. Şimdi buradan şu hususa gelmek gerekiyor. Dini bilginin alanı neresidir? Peki dini bir bilgi karşısında kuran ya da hadis

Şöyle ki, insan bir şeyi anlarken her ne kadar ben nesnel düşünüyorum derse desin, onu şu veya bu ölçüde öznelletmiş olur. Bu her anlama faaliyetinde böyledir. Yani insanın kendi anlayışından bir iz bırakmaması mümkün değildir.

salt akıl, vahiy karşısında mutlak bir kategori olmayıp, vahiy diliyle tebliğ edilen hakikatin anlaşılmasında vazgeçilemez bir araçtır. Vahiy ile aklın; iman ile aklın birbirinden ayrılması tevhid esasına aykırılığı beraberinde getirir.

karşısında Müslüman akli nasıl işlemeli ve yahut bu bilgiyi hangi alanda görüp değerlendirmeli, takip etmesi gereken metod yöntem ne olmalı? Yani, nasrlar karşısındaki pozisyonumuz. Akli nereye koyacağız aklın hangi ilkelerini ne ölçüde kabul edeceğiz.^[28]

İmam Gazali'ye göre aklın şeri ilimlerde kullanılma durumu şöyledir:

1.Tevhid İlmi: Bu ilim Allah'ın zâtını ve sıfatlarını araştırır. Ayrıca ölüm, kıyâmet gibi meselelere açıklık getirmeye çalışır. Bu ilimle uğraşan âlimler, önce Kur'an'a, hadislere, sonra kıyasa dayanırlar. İmam Gazâlî'ye göre akli; bu ilimlerde kullanılacaktır. Ancak bu ilimlerde akli, Kur'an ve hadislerden sonra gelen, onlara aykırı hareket edemeyen ve ayet ve hadisleri anlamaya yönelik bir yardımcı olacaktır. Akli burada mutlak bir otorite değil bir araçtır.

2.Tefsir İlmi: Kur'an-ı Kerim elbette var olan şeylerin en yücesidir. Bununla beraber onda aklın kavrayamayacağı müşkül durumlar vardır. Allah'ın ince kavrayış verdiği kimseler dışında kimse onu olduğu gibi algılayamaz. O halde İmam Gazâlî'ye göre akli burada da âciz düşüyor. Kur'an'ı pek çok müfessir tefsir etmeye çalışmış, akli erdiği ve ilimlere vâkıf olduğu oranda onu izaha çalışmışlardır.

3.Hadis İlmi: Hadis ilminde aklın rolüne gelince, Bu noktada akli hâdisleri daha iyi anlama, nahiv gibi ilimleri elde etmede rol oynar. Akli, hadis ilminin gerekliliğini sorgulama, ya da hadisleri akli çıkar-samalarla irdeleme hususunda söz sahibi olamaz. O halde bu meselelerin özünü kavramak akli uygun bir mesele değildir. Ve bu ilimde de akli yalnız bir araç olacaktır.^[29]

Sonuç olarak salt akıl, vahiy karşısında mutlak bir kategori olmayıp, vahiy diliyle tebliğ edilen hakikatin anlaşılmasında vazgeçilemez bir araçtır. Vahiy ile aklın; iman ile aklın birbirinden ayrılması tevhid esasına aykırılığı beraberinde getirir.^[30]

Bu noktalara argümanlara baktığımızda, o meşhur sloganik soruya geliyoruz. Akli nakille çatışır mı? Çatışırsa ne yapacağız? Bu öteden beri sorulan, cevabı üzerinde çok uzun şeyler söylenmiş ve yazılmış temel bir meseledir. Modern dönemde bu soruya Müslüman düşünürler 'naklin akilla çelişmeyeceğini, çelişirse aklın esas alınıp naklin tevil edileceğini' söylemişler. Oysa akli nakil çatışması, bu kadar basite indirgenemeyecek bir meseledir. Keza, başından beri kelamcılarla ehli hadis dediğimiz kesim arasındaki anlaşmazlık da buradan kaynaklanıyor. Yani birtakım akli delillerle nakli deliller çatıştığında bir kelamcının tavrıyla bir hadisçinin tavrı birbirinden farklı oluyor. İşte bunun bir ucunda Cehmiyye ve Mutezile

28 İlmihal Programı, Ebubekir Sifil

29 Gazâlî, Ledün Risalesi, s. 45, 46

30 Şehmus Demir, Akli ve Akletme Üzerine, Yeni Ümit Dergisi

var diğ er ucunda Müşebbihe Mücessime var. Dolayısıyla bu geniş yelpaze içerisinde biz Ehli Sünnet âlimlerinin oluşturduğu makul yolu vasat istikameti tutturmaya, tebellür ettirmeye çalışacağız.^[31]

Şimdi, akıl ve nakil karşı karşıya geldiğinde, dört durumdan birisi olur:

Birincisi: Akli delil de kesin nakli delil de kesin ve sahih olursa, böyle bir durumda akli delille nakli delil çatışmaz. Hiçbir kesin akli delil hiçbir kesin nakli delille çatışmaz. Bu böyledir.

İkinci durum: Her ikisi de zanni ise. Böyle bir durumda çatışma çelişme olabilir. Bir Müslüman böyle bir durumda ne yapar? Zanni nakli delili zanni akli delile tercih eder.^[32]

Üçüncü durum: akli delil kati olur nakli delil zanni olursa: yani diyelim bir ayet ya da hadis var ne anlattığı konusunda kesin bir bilgi yok. Şunu da anlatıyor olabilir şunu da anlatıyor olabilir. Tevile açık. Ama akli delil kesin. Böyle bir durumda tereddüt edilmeden akli delil esas alınır nakli delil reddedilmez, tevil edilir. Tevil de edilemezse tevakkuf edilir. Yani durulur. Bu alimlerin izlediği ve izleyebileceği bir metottur. “Bu nakli delil bu akli delille çatışıyor dolayısıyla böyle bir hadis olamaz peygamber böyle bir şey söylemiş olamaz” ukalalığına düşmeden önce ben bu konuda tevakkuf ediyorum der. “Yârabbi bu meselede bana senin rızan doğrultusundaki bilgi neyse onu bana lütfet” deriz ve tevakkuf ederiz.

Dördüncüsü: nakli delil kati, akli delil zanni ise. Böyle bir durumda da tabî ki tereddüt etmeden nakli delili esas alırız.

Hız. İsa(as)’nın nüzülü meselesinde de hadis şerhlerinde nakledilen bir mesele var. Hadis-i şeriflerde Hz. İsa’nın Dimeşk’in yanındaki Ak Minare’ye ineceği ifade buyrulmuş. Şarihler diyorlar ki: şuanda orada öyle bir minare yok ama yapılacak. Yapılacaktır. Ve İsa (as) oraya inecektir. Yani bunu Müslüman âlim Müslüman hadis şerh edicisi ‘ Şuan Şam’da böyle bir minare yoktur dolayısıyla bu hadis uydurmadır demiyor. ‘Böyle bir hadis var, demek ki oraya bu mescit yapılacaktır’ diyor.^[33]

Yani ki, bir Müslüman akılla nakil çatışmaz ama, aklın Müslüman olması lazım. Gayrı Müslim akılla, ateist akılla, liberal akılla nakil tabi ki çelişir. Bu çok doğal bir şeydir.^[34]

İşte bunun için yapmamız gereken ilk şey, akli ve kalbi ait oldukları mevkilere iade etmek ve kalpte kalan «hakikat» kırıntıları ile akli hizaya sokacak, ona aslî anlam ve fonksiyonunu verecek ipuçlarını

31 *İlmihal Programı, Ebubekir Sifil*

32 *Ebubekir Sifil İslam ve Modern Çağ s. 125-126*

33 *İlmihal Programı, Ebubekir Sifil*

34 *Mehmet Göksu, Dr. Ebubekir Sifil ile Mülâkât- Akıl Nakille Çatışmaz Ama...*

Yani ki, bir Müslüman akılla nakil çatışmaz ama, aklın Müslüman olması lazım. Gayrı Müslim akılla, ateist akılla, liberal akılla nakil tabi ki çelişir. Bu çok doğal bir şeydir.

Akıl; tecrübe, birikim ve hislerle yolunu bulan bir meleke. Dolayısıyla genellikle göremediği, bilemediği ve yahut anlayamadığı şeylere çabucak itiraz eder, itiraz etmeye meyyalıdır.

keşfe çıkmak olmalı. Bu yolda akla, zaman zaman «şok» tedavisi uygulamamız gerektiğini müşfik bir dille fısıldayarak şöyle başlayabiliriz:

Aklın bir şeyi anlayamaması o şeyin batıl olduğuna, asılsız, geçersiz, çürük olduğuna delalet etmez. Yani “benim aklım bunu almıyor dolayısıyla böyle bir şey yoktur.” gibi bir cümle kurmadan önce, “benim aklımın almaması, o şeyin yokluğuna geçersizliğine mi delil olur yoksa benim aklımın almaması meselesinin biraz üstüne gitmek mi lazım.” dememiz gerek. Akıl; tecrübe, birikim ve hislerle yolunu bulan bir meleke. Dolayısıyla genellikle göremediği, bilemediği ve yahut anlayamadığı şeylere çabucak itiraz eder, itiraz etmeye meyyalıdır. Nitekim modern aklın da laboratuvara sokup deney gözlem konusu yapamadığı şeyleri inkâr etmesi de, bunun artık su yüzüne çıkmış bir yansımasıdır.^[35] Oysa bizim bir şeyi fiilen tecrübe edemiyor oluşumuz o şeyin yokluğuna delil teşkil etmez. Bunu inkâr etmek tıpkı balta girmemiş Afrika ormanlarında modern teknolojidenden tamamen habersiz yaşayan bir kabilenin, cep telefonunun varlığını inkâr etmesi gibidir.^[36]

Çıktığımız yolculuğun ikinci temel ilkesi şudur: Bir Müslüman akli, her hangi bir olayın varlığı mümkünse ve onun varlığına dair sahih bir kaynak varsa onu kabul eder. Bu ne demek? Biz aslında mümkün dediğimizde teknik tabirle olması da mümkün olmaması da mümkün şeyleri kastediyoruz. Yani mümkün olan şeylerde o şeyin olduğuna dair bir sahih nakil varsa o şeyin varlığını kabul ederiz, o şeyin olmayacağına dair nakli bir delil varsa, biz o şeyin olmayacağını, olmadığını kabul ederiz. Burada bizim pratik aklımız, nötrdür. Örnek reenkarnasyon. Akli olarak reenkarnasyon mümkün müdür? Mümkündür. Yani bir ruhun bir bedeni terk ettikten sonra başka bir bedene girmesine aklen bir mani var mıdır? Yoktur. Ama biz nakli sahih deliller muvazenesinde baktığımızda bu meseleye, reenkarnasyonun kabul edilmesi mümkün olmayan bir teori olduğunu söyleriz. Çünkü olmadığını gösteren sahih, sarih nakli deliller var, yani ayetler var, hadisler var.

Üçüncü ilke: Burada iki kavram var bunların anlamlarını bilmemiz gerek mustehil ve müsteb’ad. Müstehil olması asla tasavvur edilmeyecek bir şeydir. Mesela ikinin birden küçük olması. Bu akla aykırıdır akıl bunu kabul edemez. Müstebad ise adete aykırı şeylerdir, garip karşılanır fakat akla aykırı değildir. Şimdi müstehilde akli bir olumsuzluk var akıl bunu kabul etmiyor. Ama müstebadta adete dayalı tecrübeye, dayalı bir uzak görme var tepki var. Bunu nasıl örneklendirebiliriz. Efendimiz(sav) İsrâ Suresi’nin birinci ayetinde ifade buyrulduğu gibi gecenin bir anında Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya yürütüldü. Bunu siz bir inkârcıya söylediğiniz zaman inkarcı müstehil ile müstebad arasındaki

35 İlmihal Programı, Ebubekir sifil- Talha hakan alp

36 Ebubekir sifil, İslam ve Modern Çağ s. 122

farkı bilmiyorsa eğer, "böyle bir şey olmaz benim aklım bunu kabul etmez." der. Miracı söyleseniz ona zaten itiraz eder. "İşte yerden kalktı efendim yedi kat göğü geçti, Sidreti müntehasra gitti, geri döndüğünde yatağı hala sıcaktı." "Böyle şey olmaz." der inkarcı akıl. Bunu müstehıl olarak görür. Ama mesela deseniz ki ışığın saniyedeki hızı 300.000 km. Bu ona imkansız gelmez çünkü bilim bunu ispat etmiş. Yani ışığın hızına sıra geldiğinde bunu müstehıl kabul etmiyoruz, çünkü bilim bunu diyor. Ama Efendimiz'in Miracı ya da İsrası söz konusu olduğunda bunu müstehıl kabul ediyoruz. Burada aklın kaygan bir zeminde hareket ettiğini görüyoruz. Bu ilke bize bunu veriyor. Bunların kaynağı konusunda bir zaaf oluşmuş bizde. Yani her ne kadar açıkça dile getirmesek itiraf etmesek de kendi değerlerimize, itikadımıza bakışımızda modern değerlerin çok büyük ölçüde belirleyiciliği var.^[37]

Buraya biraz ihtiyatlı yaklaşmak lazım. Çünkü bu üretilen bilimsel bilgi seküler bir zeminde bina edilmiş kaynağı, amacı ve kullanılış biçimi itibarıyla. Dolayısıyla bu bilginin mutlak anlamda dini desteklediğini söylemek ihtiyatla karşılanması gereken bir tavır. Bunu niye böyle söylüyoruz? çünkü bu tavır zaman içerisinde bizde bilimsel bilgiye karşı zaaf oluşturuyor. O bilimsel bilgi bir süre sonra dini bilginin ötesine geçiyor ona hakim duruma geçiyor. İkisi arasında bir karşılaştırma yapmak durumunda kaldığımızda biz belki bilinçaltı bir refleksle bilimsel bilgiyi tercih ediyoruz.

Mesela bize şöyle bir haber gelse bunu çok garip karşılamayız: insanoğlu ışınlanıyor. Yani İsrâ'yı kabullenmekte güçlük çeken zihniyet, ışınlanmaya açık.

Bütün bunlar bize nasırlar vasıtasıyla geldiğinde kabul etmekte zorlanıyoruz, patinaj yapıyoruz ama teknoloji hazretleri bunun çok cüzi bir kısmını ortaya koyduğunda teslim oluyoruz. Söz buraya gelmişken bir noktaya daha değinelim. Modern çalışmaların bizim kaynaklarımıza tesiri bağlamında önemli bir nokta bu. Vaktiyle Avrupa'da konferans vermiş bir akademisyen orada 'Mevcut hadis kitaplarının sahiplerine aidiyeti konusunda elimizde hiçbir belge olmadığını dolayısıyla Buhari'nin sahihi diye elimizde tuttuğunuz şeyin aslında Buhari'nin sahihi olmadığını söylemişti. Şimdi burada şöyle bir şey gündeme geliyor. Böyle bir iddia ileri süren bir insana mesela desek ki elimizde Efendimiz (as)'ın gözetiminde kayda geçirilmiş bir Kur'an mushafı var mı? Yok. Hadi onu geçtik Hz Ebubekir döneminde Kur'an cemedildi bu nüsha elimizde mi? Bu da yok. Şimdi dolayısıyla bu insanın kalkıp da bu Kur'an efendimize inen Kur'an mıdır elimizdeki Mushaflar gerçekten o dönemde kayda geçirilmiş Mushaflar mıdır hadi bize bunu ispat edin demesi halinde, o kaynak ve zemin itibarıyla bizim bunu ispat etmemiz mümkün değildir. O zaman elimizdeki Mushaflardan şüpheye mi düşeceğiz? Hayır. Bunun cevabı nasıl

37 İlmihal Programı, Ebubekir Sifil

Bunların kaynağı konusunda bir zaaf oluşmuş bizde. Yani her ne kadar açıkça dile getirmesek itiraf etmesek de kendi değerlerimize, itikadımıza bakışımızda modern değerlerin çok büyük ölçüde belirleyiciliği var.

Modernitenin oluşturduğu yargıları mutlak kabul eden birtakım çevreler bu bağlamda çok sık olarak Mutezile'ye atıfta bulunurlar. Mutezile'yi rasyonel aklın temsilcisi olarak görürler ve pek çok modern tespiti orayla refere etmeye çalışırlar.

hayırsa sahih hadis metinleri konusundaki cevabımız da hayır olmalı.

Aslında bize bu tartışmayı yaptıran şeyin ne olduğu konusunda da net bir fikir sahibi değiliz. Belki niye bunları konuştuğumuz konusunu netleştirirsek biraz daha kendimizden emin olarak meselelere bakabiliriz. Dediğimiz gibi bu modernitenin bize dayattığı bir düşünce biçimi. Modernitenin oluşturduğu yargıları mutlak kabul eden birtakım çevreler bu bağlamda çok sık olarak Mutezile'ye atıfta bulunurlar. Mutezile'yi rasyonel aklın temsilcisi olarak görürler ve pek çok modern tespiti orayla refere etmeye çalışırlar.^[38]

Bugün bu bakımdan ne yazık ki Mutezile hareketinin yeniden canlandığını görüyoruz.^[39]Örneğin Buharide, Müslimde köpeğin necis sayan hadisi şerifler var. Yüzlerce hadis kitabından böyle. Fakat modern akıl bunu içine sindiremiyor. Kalkıp da biz önce akıl deriz de diyemiyorlar. Nereden başlıyorlar söze" e yahu kardeşim Allahu Teala necis olan hayvanı niye yaratsın, bu Allahın kitabına aykırı, hem Kur'an'da var mı köpekleri evine sokmamamız gerektiği? Üstelik Ashab-ı Kehf'in kapısının bekleyip cennete girdi köpek. Cennetlik hayvan nasıl necis olur. Böyle bir hadis olamaz" şeklinde bir akıl yürütme tarzları var. İdrak edemiyor hadisi. Ben aklıma uygun olmayanı reddederim de diyemiyor Ashabı Kehfin köpeğinden yola çıkıyor.^[40]

Şöyle ki, bu çağda "akıl" üzerine konuşmak hem çok kolay, hem çok zordur. Kolaydır, çünkü aklın mutlak hükümlerinin ilan edildiği bir dönemin çocuklarıyız. Akla tanınan bu "mutlak kudret"i pekiştirici her söz şaşırtıcı bir uysallıkla karşılanır. Zordur, çünkü bu ezberi tartışmaya açma eğilimi taşıyan her cümle bir "cürüm" demektir... Hele bir de bu "mutlak kudret" kendisini "akıl-nakil çatışması" gibi son derece netameli bir konuda dışa vuruyorsa, işte orada evvelde de söylediğimiz gibi tam anlamıyla "tevakkuf" etmek gerekir. Zira adının önüne bir "İslamî" nisbesi almış olsa da, burada işletilen aklın Ehl-i Sünnet düşüncesine mi, yoksa İslam'ı "düşünce"ye indirgeyen modernistlerden birine mi ait olduğu öyle hemen anlaşılmaz. Üzerinde derin derin düşünmeniz gerekir... Eteğini "modern amentü"-nün rüzgârına kaptırmış akıl, "Bir kimsenin başkasına secde etmesini emrederdim, üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim." gibi bir rivayetle karşılaştığında, sahibine önce "Öyle saçma şey olmaz." dedirtir. İlk refleks budur. Kim kime secde edecekmiş? Hangi çağda yaşıyoruz?! Ardından bunun Efendimiz (s.a.v)'e izafesi "problemi" gündeme gelir. "Bu hadis uydurma!" der. Hadisler söz konusu olduğunda büsbütün gergindir bu aklın hükümlerlik alanı; bütün

38 İlmihal Programı, Ebubekir Sifil

39 Akıl sınırı- 1, Nureddin Yıldız

40 Akıl sınırı-1, Nureddin Yıldız

muhalefet sistemi alarm durumundadır. Ve nihai aşama: Kur'an'a gidelim! Bu aklın sahibi düşünmez ki tarih boyunca ortaya çıkmış bid'at fırkaların istisnasız tamamı görüşlerini Kur'an'la refere etmiştir. Yani "Kur'an'a gidelim" sloganı kulağa hoş gelir, evet, ama sıra bu sloganın içeriğini doldurmaya geldiğinde anlaşılır ki kastedilen, herkesin kendi Kur'an anlayışına ve yahut beğendiği meale gitmesinden başka bir şey değildir!^[41]

Farklı bir sonucun beklenmesi beyhudedir aslına bakarsanız. Çünkü problemin kökleri çok daha derinlerde, "Edille-i Şer'iyye" anlayışında, yani "Müslümanlık"ın tanımında yatmaktadır. İspatı kolay: Hadisleri "Hz. Muhammed'e izafe edilen dolayısıyla "tekinsiz" sözler" olarak gören bilinç durumu ile, "Kur'an'ın beyanı" olarak gören bilinç durumu arasında yaklaşık 300 yıllık bir mesafe vardır. Bu zaman aralığında kaybettiğimiz sadece ilmî edep ya da liyakat olmadı ne yazık ki, aynı zamanda "referans noktamızı" yitirdik. Bu sebeple örneğini zikrettiğimiz türden bir rivayetle muhatap olduğunda, artık "bir bilene soralım" dönemi güya kapandığı için "kaynağına, varyantlarına, ne dediğine ve ilgili yorumlara bir bakalım" deme lüzumunu duymadan, adeta bir müsteşrik edasıyla saldırıya geçen bir tavır hakim modern Müslümana. İlginç olan şu ki, beşerî ya da pozitif bilimler söz konusu olduğunda haddini bilen, "uzmanlık" karşısında saygıyla eğilen bu tavır, din, hatta sadece İslam söz konusu olduğunda sınır tanımaz bir ruh haline dönüşüyor.

Tarihte bir Mutezile hareketi vardıysa, bunun karşısında Hasan Basri vardı. Ve yahut İmam Eş'ari İmam Maturidi vardı. Yahut bir felsefe hareketi vardı; ama bu felsefe hareketinin karşısında bir İmam Gazali vardı. Dengelemek kolay oluyordu o zaman. ^[42]

Bugün İslam dünyası bu tür otoritelerden mahrum bulunuyor. Dolayısıyla İslam dünyası klasik Oryantalizmin dayattığı soruları sorgulayamadı. Oysa sorgulamalıydı. Şimdi biz onların ürettiği tartışma zemininde yine onların ürettiği kavramlarla Müslümanlık tartışması yürütüyoruz.

İslam üzerinde konuşuyoruz ama gayri müslim bir zihin yapısıyla konuşuyoruz yani. Bize ait olmayan bir dünya bu. Yani varacağımız netice başından beri belli. Müsteşrikler bu tartışmayı başlatmamızı niye istediysen ve nereye varmamızı istiyorsa biz de bugün o noktaya doğru ilerliyoruz.

Bu "yeni din" tasavvurunda iki temel unsur tesbit ediyoruz:

1. Kur'an

2. Akıl

41 Ebubekir Sifil, *Aklı Karışıklara*

42 Ebubekir Sifil, *Sözü Müstakim Kılmak s.*

İslam dünyası klasik Oryantalizmin dayattığı soruları sorgulayamadı. Oysa sorgulamalıydı. Şimdi biz onların ürettiği tartışma zemininde yine onların ürettiği kavramlarla Müslümanlık tartışması yürütüyoruz.

Elbette o, söylediği şeyleri Kur'an'a dayandırıyor; görüşlerini desteklemek için ayetler zikrediyor. Ama aslında onun bütün yaptığı, önceden verilmiş kararları, tespit edilmiş hükümleri Kur'an'a tasdik ettirme çabasından ibarettir.

Bu unsurlardan ilki, yapılan işe "İslâmî" bir rengin verildiğini ifade etmesi bakımından önemli. Ama sadece bu kadar. Zira bulunduğumuz noktada Kur'an "belirleyen" değil, "belirlenen" konumundadır. Onun ne söylediği değil, modern Müslümanların onun ne söylemesini istediğidir önemli olan. Elbette o, söylediği şeyleri Kur'an'a dayandırıyor; görüşlerini desteklemek için ayetler zikrediyor. Ama aslında onun bütün yaptığı, önceden verilmiş kararları, tespit edilmiş hükümleri Kur'an'a tasdik ettirme çabasından ibarettir.

Tek başına bırakılmış, yalıtılmış, Sünnet'in "beyan ediciliği"nden soyutlanmış Kur'an, artık aklın kabul ettiği "evrensel" değer yargıları ekseninde okunacak ve anlaşılacaktır. Dolayısıyla artık Sünnet tarafından beyan edilen Kur'an değil, "çağdaş değer yargıları"nın merkeze alan aklın kabul ve redleri tarafından kuşatılmış bir Kur'an söz konusudur modern Müslümanda.^[43]

Sünnet hakkında Oryantalistler marifetiyle üretilen soru işaretleri, modern müslümanın zihnini öyle kolay istila etti ve onlar tarafından öyle kolayca benimsendi ki, kapıldığı aşağılık kompleksi içinde onları şaşırtıcı biçimde benimsedi, özüksedi, kendisi ürettiymiş gibi düşündü, ifade etti ve yaydı.^[44]

Bir üniversite hocası talebelerini imtihan etmiş ve aynı konu hakkında Gazzâlî ve İbni Teymiyye'den alıntılıdığı iki pasajı değerlendirmelerini istemiş. Selefliliğin yaygın olduğu bir coğrafyada gerçekleşen bu imtihanda, öğrenciler İbni Teymiyye'nin görüşlerinin ne kadar da isâbetli olduğunu uzun uzun yazarlarken Gazzâlî'nin hatalarını da tek tek sıralamışlar. Fakat neticeler açıklandığında öğrenciler tam bir hayal kırıklığına uğramış. Hoca durumu izah etmiş çünkü: "İbni Teymiyye'nin zannederek ne kadar doğru olduğunu uzun uzadıya anlattığının sözler gerçekte Gazzâlî'ye aitti. Hatalarını bir bir saydığının kişi ise aslında İbni Teymiyye idi. İsimleri yer değiştirmiştim."

Bizim ülkemizde bu ârızayla en fazla tanınan zihniyetlerden birisi Kur'ancılar/mealciler nâmiyle bilinen tayfadır. Bilerek inanmaktansa inanarak bilme zaafının en bâriz sûrette kendisini açığa vurduğu akımlardan birisi budur desek, sanırım haksızlık etmiş olmayız. Nitekim bu zaafın bir sonucu olarak, onlar sünneti bir hurâfeler yumağı şeklinde görürlerken; Kur'an âyetlerinde hiçbir probleme rastlamazlar. Hadis kitapları onlara göre aklın kabul etmeyeceği bir sürü zırvadan geçilmezken, yine onlara göre Kur'an'daki her şey mantıklı, bilimsel ve nettir. Ne ki, onların hadiste bunca problem bulmalarının asıl sebebi, o metnin hadis olduğuna dair ön bilgileri olduğu gibi âyetlerde hiçbir problem gör(e) memelerinin sebebi de okudukları metnin âyet olduğuna dâir inançlarıdır. hadislere baktıkları eleştirel gözle âyetlere bakamazlar; sünnet üzerinde oluşturdukları hür düşünme ameliyesini Kur'an'a tatbik

43 Aydın İlahiyatçı'nın Kur'an Anlayışı, Ebubekir Sifil

44 Ebubekir Sifil, Sözü Müstakim Kılmak s.

etmeye bir türlü cesaret edemezler. Yapamazlar zira ne bu sıkleti çekecek terâzileri, ne de bu yükün altından kalkabilecekleri donanım ve özgüvenleri vardır. Şayet tutunabildikleri son dal da -maazallah- koparsa İslam'la olan bağları kopmuş olacaktır. Fakat bu kardeşlerimiz İslam'a inanmayı istemekte ve Kur'an'dan kopmayı istememektedir. İşte bu tayfayı İslam'a bağlayan psikolojik durum böyle bir şeydir. Evet, bu durum psikolojiktir; zira doğru olduğu için inandıkları bir Kur'an'dan ziyâde inanmak istedikleri için doğru buldukları bir Kur'an vardır önlerinde... Yânî imanlarının kaynağı ilim değil irâdedir. Kezâ uydurma olduğunu bildikleri için değil, fakat uydurma olduğuna inandıkları/inandırıldıkları, öyle olmasını istedikleri için kabul etmeye yanaşmadıkları hadisler vardır karşılarında.^[45]

Sünnet'ten soyutlanmış Kur'an'a istediğinizi söyletebilir, istediğiniz fikri ona tasdik ettirebilirsiniz. "Çağdaş yorum" dersiniz, "hermenötik" dersiniz, "tarihsellik" dersiniz... Böylece sadece onu istediğiniz zaman istediğiniz şekilde konuşurma imkânına değil, aynı zamanda istediğiniz zaman susturma imkânına da kavuşmuş olursunuz! Sonuçta Hz. Peygamber s.a.v.'in ve Sahabe'nin anladığı ve uyguladığı İslâm'dan farklı bir şey ortaya çıkmış olsa da, bu o kadar önemli değildir modern akıl için!

Yapılacak iş basittir: Kur'an'da açık-seçik yer almayan ve fakat Sünnet'le sabit olan hüküm ve uygulamalar baştan reddedilerek, Kur'an'da yer almış olanlar ise türlü şekillerde tevil edilerek hayatın dışına atılacaktır! Geriye kimsenin itiraz etmeyeceği akılcı, eşitlikçi, özgürlükçü, barışçı, hoşgörülü, demokrat bir Kur'an kalacaktır ve bütün bunları yapacak olan da "rasyonalite" ve "sekülerizm" merkezinde hareket eden modern akıldır.^[46]

Geçtiğimiz yüzyılın ortalarından itibaren Kur'an'ın modern bilime ve teknolojik gelişmelere işaret ettiği, hatta kimi keşifleri birebir anlattığı şeklindeki söylem, İslam'a teknolojik medeniyet merkezinde geçerlilik sağlamanın yöntemi olarak bazı çevrelerce benimsendiği hepimizin malumu. Hepimizin sıkça karşılaştığı bir örneği verelim. Bugünlerde bazı çevrelerce söylenen şöyle bir şey var: "Zariyat suresi 47. Ayette "Göğü biz çok sağlam bir şekilde bina ettik, onu genişletecek olan da biziz." deniliyor. Kuran'ın 1400 yıl önce söylediğini bilim 19. yüzyılda keşfetti. Dolayısıyla Kur'an haklıdır. Ve bilimle çatışmaz " gibi söylemler ve daha birçok söylemle kendimizi savunma gayreti içerisine girdik.

Bu söylemin temelinde İslam'ın bilimle ve rasyonel akılla çatışma teşkil etmediğini ispatlama gayreti yatmaktadır ki, burada pozitif bilimlerin ve rasyonel aklın esas kabul edildiğini görmek gerekir.

Bu tavrın tabii bir sonucu olarak da İslam "akıl dini" olmakta, akılla yani rasyonel akılla naklin çatış-

45 Fikret Çetin, *Bu Ayetler Ya Hadis Olsaydı Caner Bey?*

46 Ebubekir Sifil, *Dinde çağdaş sapmalar*

Sünnet'ten soyutlanmış Kur'an'a istediğinizi söyletebilir, istediğiniz fikri ona tasdik ettirebilirsiniz. "Çağdaş yorum" dersiniz, "hermenötik" dersiniz, "tarihsellik" dersiniz... Böylece sadece onu istediğiniz zaman istediğiniz şekilde konuşurma imkânına değil, aynı zamanda istediğiniz zaman susturma imkânına da kavuşmuş olursunuz!

İmam Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'nin ikinci mukaddimesindeki meşhur tespiti hatırlayalım: "İslam'a İslam'ın onaylamadığı bir yolla yardım etmek isteyen kimsenin zararı, İslam'a İslam'ın onayladığı bir yolu kullanarak zarar verenin zararından daha büyüktür."

ması durumunda akli esas alıp nakli tevil etmek "normal" ve hatta "gerekli" hale gelmektedir. Buradan varılacak zorunlu nokta ise ya "tarihsellik" veya sonu gelmez "tevilcilik"ten başkası değildir.

Burada İmam Gazzâlî'nin Tehâfütü'l-Felâsife'nin ikinci mukaddimesindeki meşhur tespitini hatırlayalım: "İslam'a İslam'ın onaylamadığı bir yolla yardım etmek isteyen kimsenin zararı, İslam'a İslam'ın onayladığı bir yolu kullanarak zarar verenin zararından daha büyüktür."^[47]

Şu halde bilgi ve tecrübe gibi beşeri ürünleri açık vahye ya da sahih yolla vahiyden çıkartılan bir bilgiye karşı kıstas olarak kullanmak, insanın varlığını, gücünü abartmaktır. Vahyin mutlaklığını anlamamak, Cenab-ı Allah'ı takdir edememektir.^[48]

Yakıcı soru şu: Kaybettiğimiz nedir?

Bunun ardından, daha az yakıcı olmayan şu sorular gelecek zorunlu olarak: Kaybettiğimiz şeyi "nerede" ve "nasıl" bulabiliriz? Ve müteakiben, "Bulduğumuz bu şeyi nasıl içselleştirebilir ve hayata nasıl intikal ettirebiliriz?" soruları yer alacak.

Bir an olsun durup, bize kendimize gelme fırsatı tanımaksızın biteviye akıp giden ve sürükleyen hayat içinde yaşadığımız bu herc-ü merc arasında –akla kaynaklık ve kılavuzluk eden akledecek kalbimizi salim tutmayı başarabilirsek, gerçekten zorlu, ama "doğru" yola yönelme konusunda ilk adımı atmış olacağız.^[49]

Kalp akletmeliyse eğer, Resulullah(sav)'ın o güzel duasını ederek noktalayalım bu sunumu.

"Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım, kalbimi dinin üzerine sabit kıl"

47 Ebubekir Sifil, *Modern Çağda Tebliğ ve Davet*

48 Talha Hakan Alp *Kur'an-ı Kerim'i Nasıl Anlamalıyız?* s. 57

49 Ebubekir Sifil, *İslam ve Modern Çağ* s. 121-127

Ortaçağın Aydınlık Yüzü: Endülüs

Ayşe Betül Çetin

Gülcenaz Akıncı

Hümevra Fidan

Zeynep Dal

Zeynep Bilge Kozanoğlu

Ortaçağın Aydınlık Yüzü: Endülüs*

Aidiyetimizi ve ben idrakimizi ancak medeniyet tarihi öğrenerek ve seleflerimizin birikimini başka millet ve medeniyetlerle kıyaslayarak inşa edebiliriz.

Farklı coğrafyalarda hüküm süren Müslüman devletler medeniyet adına asırları aşip günümüze kadar ulaşabilen pek çok iz bıraktılar.^[1] Endülüs de bunlardan biri olmuştur elbette.

Birbiriyle çatışma halindeki din ve kültürlerin dünyasında karşımıza çıkan problemler bizi umutsuzluğa düşürdüğünde bu meseleleri bizden daha iyi idare etmeyi başarmış toplumlar bulmak için geçmişe bakmak çekici olabilir.

Biz de Endülüs üzerinden Avrupa'daki İslam tecrübesini anlatmak niyetindeyiz.

Çünkü aslında Endülüs'ü anlamak, İslam'ın Batı'da doğuşunu ve batışını anlamaktır.

GİRİŞ

Aidiyetimizi ve ben idrakimizi ancak medeniyet tarihi öğrenerek ve seleflerimizin birikimini başka millet ve medeniyetlerle kıyaslayarak inşa edebiliriz. Atalarımızı harekete geçiren ruhtan, dahası onların sanatta, bilimde, siyasette, iktisatta gösterdikleri başarıdan ve yaşadıkları zorluk ya da felaketlerden haberdar olmadan kendimizi bilmek mümkün mü? Bu sebeple İslam medeniyetinin Avrupa topraklarını bugün dahi etkilemekte olan mirası Endülüs'e yelken açtık.^[2]

Endülüs bir coğrafyanın adı olmaktan öte bir medeniyetin adıdır. Endülüs toprakları coğrafi bir bölgeyle sınırlandırılabilir de Endülüs medeniyeti hudutları çizilemeyecek bir tesir alanına sahip. Onu sadece tarihi ve siyasi boyutuyla ele almak müthiş bir kültür birikimini görmezden gelmek demektir.

1 Ahmet Kavas, "Endülüs'te Bir Minare: Giralda", Kültür, İstanbul 2007, s.42.

(1).Lütfi Şeyban, "İslamın Avrupa'ya Büyük Hediyesi", Derin Tarih, İstanbul 2015, s.5

Endülüs'ü ilminden, sanatından, mimarisinden ayrı düşünmek ona yapılacak en büyük haksızlık olur. Bu yüzden Endülüs'e yaklaşımımız daha çok bu açıdan olacaktır.

Farklı coğrafyalarda hüküm süren devletler medeniyet adına asırları aşırıp günümüze kadar ulaşabilen pek çok iz bıraktılar. Bazı memleketlerde bırakılan bu izler nispeten korunsalar da özellikle kaybedilen topraklardakiler büyük bir kıyıma uğradılar ve neredeyse bir elin parmakları kadar kaldılar. Her şeye rağmen ayakta kalabilenler, içine düşürüldükleri bu mahzun durumdan kurtulmayı bekler gibiler. Ne var ki onların bu bekleyişleri asırlar alacak kadar uzun sürebilmektedir. Sadece mevcut tarihi eserlerin fotoğrafları bir araya getirilebilse Asya'dan Afrika'ya hatta Avrupa'ya uzanan bugünün ülkelerinden alınacak her bir kare resimde güçlü bir iktidarın damgası rahatça fark edilir. İslam medeniyetinin uzandığı ve etkilediği yerlerden biri olan Avrupa'daki fotoğraflar birleştirildiğindeyse Ortaçağ karanlığı içindeki Avrupa'yı ışığıyla aydınlatan Endülüs çıkar karşımıza. Endülüs tüm dünyanın imrendiği zengin ve güçlü bir medeniyet olarak yıllar boyunca tüm Avrupa'yı etkileyecektir.

Braudel, medeniyetler süreçlerdir demişti. Belki biraz daha ileriye gidilerek medeniyetlerin kalıcı süreçler olduğu söylenebilir. Ancak medeniyetlerin sürekliliği hep aynı formun korunmasını gerekli kılmaz ve medeniyetler uzun asırlara rağmen farklı şekillerde yaşamaya devam ederler. Bunu da oluşturdukları kimlikler vasıtasıyla yaparlar. Her medeniyet ortaya çıktığı dönemde, toplumda bir üst kimlik oluşturur. Zamanla bu medeniyet kimliği bir alt kimliğe dönüşebilir/ dönüştürülebilir. Ancak bir medeniyetin kurulduğu toplumda o medeniyetin kimliği her halükarda var olur. Üstelik bu durum, söz konusu medeniyetin kuruluşunu sağlayan din gibi faktörler ortadan kalktıktan / kaldırıldıktan sonra bile devam eder. Bunun en güzel örneklerinden birisi Endülüs medeniyetidir. ^[3]Bugün Endülüs'ü ölü bir kültür gibi anlatmak yanlış olur. Bu kültürün İspanya'da hala yaşamakta olduğu aşikârdır.

Şimdi geriye dönüp baktığımızda İber yarımadasında hala Endülüs adıyla bir eyaletin olduğunu bilmekteyiz. Bir medeniyetin tapu senetleri sayılabilecek pek çok yapı yıkılmış ama geçmişin hatırasını taşıyan yapılar hala ayakta... Mesela Gırnata yok ama Elhamra Sarayı, Kurtuba Camii geçmişin en önemli tanıkları olarak durmakta... Ama en önemlisi yüreğimizdeki Endülüs. Hem acısıyla hem ihtişamıyla bugün ve gelecek zamanlar için çok önemli bir tarihi tecrübe olarak önümüzde duruyor... Önemli olan bu tecrübeyi doğru okumak ve anlamaktır. Bu yapılabildiği takdirde modern çağda medeniyetimizin ihyası yahut inşası konusunda daha sağlıklı bir zeminde durmuş oluruz. ^[4]

3 Şevket Yıldız, "Yaşayan Endülüs kimliği", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.38.*

4 Mustafa Özçelik, "Endülüs trajedisi ve üç şiir Endülüs'ten Endülüs'e ", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.95.*

medeniyetlerin sürekliliği hep aynı formun korunmasını gerekli kılmaz ve medeniyetler uzun asırlara rağmen farklı şekillerde yaşamaya devam ederler. Bunu da oluşturdukları kimlikler vasıtasıyla yaparlar. Her medeniyet ortaya çıktığı dönemde, toplumda bir üst kimlik oluşturur.

İspanya tarihine bir bütün olarak bakıldığında dini açıdan üç tane üst kimliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Pagan dini, Hristiyanlık ve İslamiyet. Bu üç dini kimliğe paralel olarak İspanya toplumunda üç medeniyet kimliği oluşmuştur: Romalılık, Endülüslülük ve son olarak da Hristiyanlık.

Bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika diye anılan bölgenin Müslümanlar tarafından fethinin ardından sıra İber yarımadasına gelmişti. Hz. Ebubekir döneminde başlatılan ilk İslam fetihlerinin son halkası da İber yarımadasının fethi olmuştu. Günümüzde İspanya ve Portekiz'in yer aldığı İber yarımadasına Müslümanların fethinden sonra Endülüs ismi verilmişti.^[5]

İlk İslam fetihleri siyasi karakterliydi. Öncelikle İslam devletinin siyasi sınırlarının genişletilmesi ve nüfuzunun artırılması hedeflenmişti. Ancak daha sonraki dönemlerde Müslümanlar artık mahalli haki-miyet fikrinden dünya hakimiyeti fikrine intikal etmişlerdi. Fetihlerin arka planında fethedilen ülkelerde adil bir düzen kurma fikri bulunmaktaydı. Yine fetihlerle İslam dininin duyurulması ve yayılması da hedefleniyordu. Endülüs'ün fethinde bunlara ilave olarak taht üzerinde hak iddia eden kral Witiza'nın oğulları duruma müdahale etmesi için Kuzey Afrika valisini İspanya'ya girmeye davet ettiler.^[6] Bunun üzerine miladi 710 yılına kadar Kuzey Afrika'yı büyük oranda kontrol altına alan Müslümanlar buradan Akdeniz'i aşarak Avrupa'ya geçme kararı aldılar. Bu amaçla Kuzey Afrika valisi Musa b. Nusayr, Tarık b. Ziyad komutasındaki öncü birliğini İspanya topraklarına gönderdi. Müslümanlar burada karşılarına çıkan büyük bir Vizigot ordusunu mağlup ettikten sonra sırasıyla Malaga, Elvira, Cordoba ve nihayet Vizigotlar'ın başşehri Toledo'yu ele geçirdiler. Diğer taraftan Musa b. Nusayr da 712 yılında Kuzey Afrika'dan harekete geçerek emrindeki orduyla önemli İspanyol merkezlerini zapt ettikten sonra Toledo'da Tarık b. Ziyad'la buluştu. Bundan sonra İspanya'nın kuzeyinde iki koldan başlatılan fetih hareketiyle bir yıl içerisinde Leon, Galicia, Lerida, Barcelona ve Zaragoza şehirleri teslim alındı. Böylece Müslümanlar İspanya'yı fethettiler ve burada bütün dünyanın imrendiği zengin ve güçlü bir medeniyet oluşturdular.^[7]

İspanya tarihine bir bütün olarak bakıldığında dini açıdan üç tane üst kimliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Pagan dini, Hristiyanlık ve İslamiyet. Bu üç dini kimliğe paralel olarak İspanya toplumunda üç medeniyet kimliği oluşmuştur: Romalılık, Endülüslülük ve son olarak da Hristiyanlık. Her üç kimlik de yaşayan kimliklerdir. Ve toplumun her özelliğinde izlerini görmek mümkündür. İspanya, tarihinde ilk olarak Roma medeniyeti içinde yaşamıştır. Ve Romalılık sadece bir takım kalıntılarla ilgili değil, toplumun her yönüne nüfuz eden bir medeniyet kimliğidir. Bu kimlik İspanyolların kültüründe rahatlıkla görülebilir. Bugün, İspanyol toplumunun sahip olduğu ikinci önemli kimlik ise Endülüslülüktür. Endülüs kimliği de Romalılık gibi Ortaçağ'dan kalmış, az sayıdaki tarihi eser ve kalıntılarla ilgili değildir. Hala toplumda yaşayan izlerini görmek mümkündür.

5 Adem Apak, "Müslümanların İspanya Serüveni", *Kültür, İstanbul 2007*, s.5-6-7

6 Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s.12-13-14

7 Ad Soyad, *Müslümanların İspanya Serüveni*, yayımlayan, yayım yeri, yayım yılı

'Yükseğin en yükseği, ötenin en ötesi, ölçünün belirleyicisi yer.' der tarihçiler bu eşsiz inciye. Bir ülke, üç medeniyet. İslam hoşgörüsünün avucunda eriyen üç ayrı cevherdir bunlar. Üç kıymetli maden tek bir avuçta erir ancak yine de birbirine karışmaz. Aslını, rengini yitirmez. Bu sihir ancak İslam'ın engin semsiyesi altında imkân âlemine girmiştir. Bugünün dünyasından şaşarak baktığımız kutlu medeniyet Endülüs, üç ayrı nehrin sularının buluştuğu yerdir. İslam bu topraklarda bir siyacı olmuş, değdiği yerleri altına çevirebilmiştir.^[8] Bir renk senfonisidir ortaya çıkan. Farklı orkestralardan yükselen namelerin tek şef yönetimindeki eşsiz uyumu. Bu şefin adı, İslam hoşgörüsü.^[9]

Bir hoşgörü medeniyeti olan Endülüs, Medine'den şama doğru gelişen merkezi İslam gelişiminin bir parçası olarak doğdu ve varlığını Doğu-İslam medeniyeti üzerine inşa etti. Bu medeniyetin temel unsurları ise Hicaz-Arap ve Şam-Mezopotamya-Bizans ve biraz da Sasani kültürleridir. Dolayısıyla Emevilerin Şam merkezli devletinin bir parçası olan Endülüs'e de bu kültürler ulaşmıştır. Bunun yanında İberya Yarımadası'nda mevcut Suev, Vandal, Roma, Vizigot ve Hristiyan gelenek-kültürleri de yarımada gelen Müslümanların egemenliğinde korunmuşlardı. Sonuçta Endülüs, bir nevi doğu-batı medeniyet ve kültürel geleneklerini bir araya getiren yeni heterojen yapı olma yolunda gelişmeye başlamış ve bütün ihtişamıyla sekiz asır kadar gururla yaşatılmıştır.^[10]

Müslüman fatihler Endülüs'e girdiklerinde yerli halkla ve bir de dini olduğu kadar etnik bir azınlık durumunda da olan Yahudilerle karşılaştılar. Dini hakları tamamen alınan ve köleleştirilen Yahudiler İslam fethiyle birlikte dini bir cemaat olarak yeniden dirilme ve dinlerini rahatça yaşama hakkı elde ettiler.

Endülüs fethedildiğinde Müslümanların sayısı yerli halka oranla oldukça azdı. Buna rağmen Hristiyan çoğunluğun arasında asimile olmamanın ancak İslam'a sıkı sıkıya sarılmakla, bir başka deyişle kabile anlayışının yanında dini heyecanı da korumakla mümkün olabileceğinin farkındalardı. Bu sayede etkileyen konumda olup burada yeni bir toplum yapısı meydana getirebildiler. Yerli halk fetih sonrasında ciddi bir İslamlaşma ve Araplaşma süreci yaşadı. Bunlardan hem Araplaşan hem de İslamlaşan grubun ilk nesli Musallime, takip eden nesilleri ise Müvelledun adlarıyla bilinmektedir. Araplaşmakla beraber din değiştirmeyerek Hristiyan olarak kalanlar ise Mustaribun olarak bilinmektedirler.^[11] Mustaribler fethin hemen ardından Endülüs'e nüfuz eden Arap ve İslam kültürünün çok fazla etkisinde

8 Ayla Buz, 'Elhamra: "La Galibe İllallah"', Kültür, İstanbul 2007, s.33

9 Ayla Buz, age, s.33

10 Lütfi Şeyban, "Zirvenin ihtişamı ve düşüşün çığılığı: Endülüs'ten bir güzellik şiiri bir de feryatname", Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.9.

11 Mehmet Özdemir, Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s.8.

Yerli halk fetih sonrasında ciddi bir İslamlaşma ve Araplaşma süreci yaşadı. Bunlardan hem Araplaşan hem de İslamlaşan grubun ilk nesli Musallime, takip eden nesilleri ise Müvelledun adlarıyla bilinmektedir.

“Bizim Hristiyan gençlerimiz zarif davranışlar ve akıcı konuşmalarıyla; gerek giyim kuşamlarında, gerekse biniciliklerinde taklidi tavırlar sergilemekte putperestlerin ilimlerini öğrenmek için birbirleriyle yarışmaktalar; Arap belagatine büyük bir hayranlık duymakta ve onu hevesle kullanmaktalar.

kaldılar. Bir diğer ifadeyle etkili bir İslamlaşma-Araplaşma çemberinin içine girdiler.^[12] Kitlenin büyük bir bölümü Hristiyanlığı terk edip İslamiyet’e girdi. Müslüman olmayanlar ise Arap isimlerini, giyim kuşamını, mutfağını, müziğini, çok evliliği benimsemiş, daha da önemlisi ana dilleri olan Latince’yi ihmal edip Arapça’yı öğrenerek Arap edebiyatına yönelmişler, yani kültürel anlamda Araplaşmışlardır. Bu süreç Müslüman idarecilerin tepeden inme baskısıyla değil, tabii süreç içinde kendiliğinden meydana gelen bir etkilenme olarak açığa çıkmıştır. Araplar, Endülüs nüfusunun az bir kısmını oluşturmalarına rağmen bütün medeniyete kendine özgü rengini vermişlerdir.

Müsta’riblerin Arapların getirdiği değerlere duyduğu merakı Hristiyan bir yazar şöyle tasvir etmişti: “Bizim Hristiyan gençlerimiz zarif davranışlar ve akıcı konuşmalarıyla; gerek giyim kuşamlarında, gerekse biniciliklerinde taklidi tavırlar sergilemekte putperestlerin ilimlerini öğrenmek için birbirleriyle yarışmaktalar; Arap belagatine büyük bir hayranlık duymakta ve onu hevesle kullanmaktalar. Ne yazık! Hristiyanlar kendi özel hukuklarını bilmemekte, Latinler ise kendi dillerine çok az özen göstermekteler. Bu yüzden koca Hristiyan cemaat arasında binde bir adam bulunur ki dostunun hal hatırını sorabilmek için ona anlaşılır bir mektup yazabilsin.”^[13]

Hristiyanlığın karmaşık ve anlaşılması güç inanç sistemi karşısında İslam’ın açık, sade ve fitratla uyum içinde bir görünüm arz etmesi yerli halk arasında İslamiyet’in yayılmasında önemli bir etkendi. Gerek bu yönleriyle gerekse Müslümanlara kazandırdığı yardımlaşma, Allah’a teslimiyet, musibetler karşısında gösterilen sabır ve tevekkül, doğruluk, din ayrımı yapılmadan kul hakkına riayet gibi değerlerle İslam; başta İspanya’daki köleler için, ardından hayattan kopmak istemeyen bütün insanlar için benimsedikleri ancak sevedemedikleri Hristiyanlığa göre daha cazip bir görünüme sahipti.^[14]

Böylece fethin ardından Müslümanlar İspanya’da etkileyen, veren ve şekillendiren bir medeniyetin tohumlarını atmaya başladılar. İspanya’nın Müslümanlar tarafından fethi hızlı ve etkiliydi fakat güçlü bir liderlikten yoksundu. İlk akıncılar Kuzey Afrikalı yerlilerden oluşmaktaydı. Bu yerliler yeni Müslüman olmuşlardı ve halifeliğin başkenti ile bağlantıları yoktu. Bu durum değişecekti. İslam dünyasının başkentinde gerçekleşen bir darbe ile iktidardaki hanedanın tüm üyeleri kılıçtan geçirildi. Bir kişi hariç: Abdurrahman isimli bir şehzade. Abdurrahman’ın annesi Kuzey Afrikalıydı. Bu sebeple Abdurrahman Endülüs’ün hikâyelerini dinleyerek büyümüş olmalı. Abdurrahman, İslam dünyasının merkezinden Endülüs’ün kalbine medeniyeti ve bilimi getirdi.^[15] Abdurrahman geldiği yerlerden getirdiği bir avuç

12 Age s.27.

13 (3).Mongomery Watt ve pierre cachia, Endülüs Tarihi, çev.: Cumhur Ersin Adıgüzel, Küre Yay., yayım yeri 2011, s.61

14 Mehmet Özdemir, age, s.19.

15 (4).When The Moors Ruled In Europe, İngiltere 2005

toprağı saçı bu yaban diyara. O bir avuç toprağın içinden bir inci düştü Avrupa'ya. Adı, Endülüs konuldu.^[16] Ve böylece 756 yılından itibaren İspanya topraklarında Endülüs Emevileri dönemi başlamış oldu. Endülüs ailesini katledenlerin elinden kurtularak her şeye yeniden başlamak üzere İspanya'ya gelen genç bir Emevi prensinin sıla hasretiyle yoğurulan bir medeniyet oldu.^[17]

Bizlere o dönemin ihtişamını anlatan ve o güçlü medeniyetten kalan sessiz bir soluğu hala taşıyan Kurtuba Ulu Camii'nin yapımına birinci Abdurrahman zamanında başlanmıştı. Ve bu yapı Kurtuba'nın en muhteşem eseri idi. Muazzam güzelliğiyle Kurtuba Ulu Camii kendisinden bir asır önce inşa edilen Şam Emeviye Camii'nden esinlenerek yapılmıştı.^[18] Endülüs zamanında altı farklı ana kapıdan girilebilen cami avlusu her yolun ona çıktığı şehrin merkeziydi. Birinci Abdurrahman, terk etmek zorunda kaldığı topraklara duyduğu hasreti Şam'dan getirdiği hurma ağaçlarıyla dindirmek istemişti. Bu sebeple hem cami avlusunu hem sarayın bahçelerini hurma ağaçlarıyla süslemişti.^[19] Ve memleketine duyduğu derin hasreti dizelere dökerek şöyle ifade etmişti: "Bir hurma ağacıdır karşımıza çıkan rusafenin ortasında /Hurma ağaçları ülkesinden çok uzakta bu batı toprağında/ Düşündüm acaba o da benim gibi sürgünde mi, özlem mi duymakta /Uzun süre evladu iyaliyle yakınlarından ayrı mı kalmakta"^[20]

Böylesi derin bir hüznün üzerine inşa edilmişti Kurtuba Camii. Çoğunlukla gri, koyu kırmızı ve yeşil damarlı sütunların üzerine kırmızı beyaz taşlarla yapılan kemerler yerleştirilerek sonsuzluk hissi uyandıran bir görüntü elde edilmişti. Bu sonsuzluk hissiyle sonsuz olanı düşündüren bu sütün dizileri, İslam'daki süreklilik inancını temsil etmekteydi. Mimarlık terminolojisine Cordoba kemeri olarak geçmiş olan bu tarz, bir daha hiç kullanılmamıştı. Çünkü Kurtuba Camii; yerçekimi kurallarına meydan okuyan inşası, yani ağırlığın aşağıda değil yukarıda bulunduğu yapısıyla ayrı bir sırdı.^[21]

Kurtuba Camii'in hikâyesinin sonu, yine başlangıcı gibi hüzünlü bitmişti. Hristiyanlar şehri ele geçirdikten sonra minareyi de içine alacak şekilde bir Çan Kulesi yaptırıldı. Böylece Müslümanların ışıl ışıl aydınlattığı Kurtuba Ulu Camii, bugün karanlık bir katedrale dönüştü. Bugün sadece ismi Af Kapısı olan büyük kemerli kapıdan girilebiliyor. Maalesef diğer kapılar Hristiyanlar tarafından duvar örülerek kapatılmış. Pakistan'ın milli şairi Muhammed İkbâl 1932'deki ziyareti esnasında katedrale çevrilen Kurtuba Camii'nin bu haline kederlenmiş ve özel izin alarak minberde namaz kılmış, ardından ellerini açarak bu mabedin tekrar İslam âlemine kazandırılması için dua etmişti. Bunun üzerine Müslümanların camide

16 *Ayla Buz, age, s.33.*

17 *Betül Kayahan, Kurtuba Sokaklarında Kavuşacağız Endülüs, Derin Tarih, İstanbul, 2015, syf.105*

18 *Age, s.106*

19 *Age, s.105*

20 *(3).Mongomery Watt ve pierre cachia, age, s.76*

21 *Betül Kayahan, Kurtuba Sokaklarında Kavuşacağız Endülüs, Derin Tarih, İstanbul, 2015, syf.107*

Bu sonsuzluk hissiyle sonsuz olanı düşündüren bu sütün dizileri, İslam'daki süreklilik inancını temsil etmekteydi. Mimarlık terminolojisine Cordoba kemeri olarak geçmiş olan bu tarz, bir daha hiç kullanılmamıştı. Çünkü Kurtuba Camii; yerçekimi kurallarına meydan okuyan inşası, yani ağırlığın aşağıda değil yukarıda bulunduğu yapısıyla ayrı bir sırdı.

Endülüs evleri dışarıdan bakıldığında son derece sade bir görünüm arz etmekteydi. Bu nedenledir ki dışarıdan bakıldığında evin sahibinin sosyal ya da ekonomik durumunu bu bağlamda zengin ya da fakir olduğunu tespit edebilmek oldukça zordu.

ibadet etmeleri de yasaklandı.^[22] Kurtuba Ulu Camii, yalnız ve duasız, Müslümanları beklemekte şimdi.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Endülüs oldukça karışık bir etnik yapıya sahipti ve Müslümanların gelişiyle durum daha karışık bir hal almıştı. Böyle olunca da ülke içindeki düzeni sağlamak bir hayli zordu. Ülkedeki iç problemler halledildikten sonra İspanya'nın kuzeyindeki Hıristiyan topluluklar üzerinde hâkimiyet kuruldu. O dönemde İslamlaşmaya önem verilmesi sebebiyle yerli halktan pek çoğu Müslüman oldu.

Endülüs Emevileri'ne en parlak dönemlerinden birini II. Abdurrahman yaşatmıştır. Bu dönemde Arapça'nın kullanılması ve İslamlaşma faaliyetleri yaygınlaşmaya devam etti. İç istikrarın sağlanması sebebiyle bu dönemde ülkede refah düzeyi arttı.⁽²⁾ Bunlara bağlı olarak imar faaliyetleri de Endülüs kültürü ışığında gelişmeye ve giderek yaygınlaşmaya başladı. Müslüman kimliğine uygun evler inşa edildi.

Endülüs evleri dışarıdan bakıldığında son derece sade bir görünüm arz etmekteydi. Bu nedenledir ki dışarıdan bakıldığında evin sahibinin sosyal ya da ekonomik durumunu bu bağlamda zengin ya da fakir olduğunu tespit edebilmek oldukça zordu. Evlerin içinde genellikle fazla mobilya bulunmazdı. Az sayıdaki pencereler kafesli olup aile fertlerinin, bilhassa hanımların sokaktan gelip geçenlerce fark edilmeden dışarıyı seyretmelerine imkan sağlamaktaydı. Evler çoğunlukla çift katlıydı. Binanın giriş kapısı girip çıkmalar dışında hep kapalı tutulurdu. Bu kapıdan girildikten sonra kısa bir koridor veya antre vasıtasıyla dikdörtgen şeklinde bir avluya ulaşıldı. Avlu ev işlerinin görüldüğü ve geniş ailenin bir araya geldiği mekan olması bakımından aile hayatının merkezi durumundaydı.^[23] Böylelikle Endülüs huzurlu bir hayatı içinde barındırıyordu.

Ancak daha sonraki dönemlerde tekrar iç karışıklıklar baş gösterdi. Ve Hıristiyanlar müslümanlar karşısında üstünlük sağlamaya başladılar. Yeni hükümdar tahta oturduğu esnada Endülüs'ün görünümü pek parlak değildi. Bu olumsuzluklara karşın kişisel yetenekleri ve uzun süre emirlik yapmış olması sayesinde III. Abdurrahman bir taraftan bu zafiyet ve tehlikelerin üstesinden geldi, diğer taraftan Endülüs'ü zirveye taşıdı.^[24]

Zaferlerin ışığında güçlü, dünyada devasa bir kültür devletine dönüşen Endülüs, bütün diğer büyük kültürler gibi büyüklüğünü görünür kılmak istemişti. Yani başta sokakları donatan mimari gelişerek saraylar inşa edecek duruma gelmişti. Medinetüzzehra da bu gelişmişlik ve özgüvenin sembolüydü.

22 Betül Kayahan, *age*, s.105-106-107

23 Mehmet Özdemir, *age*, s.38

24 (3).Mongomery Watt ve pierre cachia, *Endülüs Tarihi*, çev.: Cumhuriyet Adıgüzel, Küre Yay., yayım yeri 2011, s.45

Halife üçüncü Abdurrahman, 936'da Medinetü'z-Zehra 'yı bir yönetim külliyesi olarak yaptırdı. Medinetü'z-Zehra içinde sarayı, camisi, pazarı, hamamı, kışlası ve diğer müstemilatıyla küçük bir şehirdi. Orada Endülüs dünyasına ait bütün medeni unsurların özünü bulabilirsiniz. Bu kasaba hem mülk-ü saltanatın beşiği, hem de o zamanki dünyanın birkaç büyük kültür merkezinden biriydi.

Üçüncü Abdurrahman tarafından inşa ettirilen bu muhteşem şehir onuncu yüzyılda Endülüs'ü ziyaret edenlerin mutlaka görmek istediği bir cazibe merkeziydi. Çeşitli ülkelerden gelen elçiler onuncu yüzyıl Avrupa'sının en gözde mekânlarından biri olan bu şehirde ağırlanırlardı. Burayı görenler yeryüzünde benzeri bir şehir bulunmadığını söylemişlerdir. Endülüs halkına göre de Medinetü'z-Zehra Sarayı insanlığın yeryüzünde yapabildiği en muhteşem eserdir ve Endülüs'e gelenler hep onu konuşurlar, mutlaka onu görmek isterlerdi. Ayrıca dünyadaki bütün bahçelerden güzel olduğu rivayet edilen bahçeydi Medinetü'z-Zehra.

Üç kısım halinde inşa edilen şehrin birinci kısmı orduya, ikinci kısmı binalara, üçüncü kısmı da zaruri ihtiyaç depolarına tahsis edilmişti. Sarayın yanına bir de cami inşa edilmiş, inşaatı 48 gün sürmüş, her gün bin usta ve işçi çalışmıştı. Caminin şarap rengi mermerle tefriş edilmiş 5 adet geniş sahnından her biri, göz kamaştırıcı birer sanat eseri gibiydi. İlk namaz Kadı Ebu Abdullah Muhammed Bin Abdullah tarafından kıldırılan akşam namazıydı. Güneydoğuya doğru dikdörtgen olarak uzanan caminin kible duvarına dik beş sahnı ile art arda gelen at nalı kemerleri, Kurtuba Ulu Cami'nin mimari etkilerini yansıtmaktaydı. 936 yılında başlayan Medinetü'z-Zehra'nın inşası üçüncü Abdurrahman döneminde 25 yıl sürmüş ve 976 da tamamlanmıştır. Zemini kırmızı mermerlerle döşenmiş olan ve ortasında bir fıskiyesi bulunduğu bilinen caminin maalesef günümüzde sadece duvarları ayakta kalabilmiştir. Çünkü Medinetü'z-Zehra 1010 yılında Berberiler tarafından yağmalanmıştır. Ardından özellikle Murabıtlar ve Muvahhidler dönemlerinde harap vaziyette terk edilmiştir. Aragon Kralı üçüncü Ferdinand 1236'da Kurtuba'yı ele geçirince harabe halinde olan Medinetü'z-Zehra, Kurtuba yönetimine verilmiştir. Bu tarihten sonra şehrin taş ve sütunları çeşitli devirlerde yapılan saray, kilise, manastır ve köprü gibi mimari yapılarda kullanılmıştır.^[25]

Kurtuba Camii'nden daha üzücü bir kadere sahip Medinetü'z-Zehra. Ama onun telafi edilemez kaderine küçük bir özür mahiyetinde çalışmalar var. 1854'te başlayan kazı çalışmaları sonucu bir kısmı gün yüzüne çıkartılan sarayın bazı kısımları yeniden inşa ediliyor ve bu sayede muhteşem şehir yeniden hayat buluyor fakat elbette sadece cismani olarak, çünkü ruhu öleli maalesef tam bin yıl oldu.

Üçüncü Abdurrahman tarafından inşa ettirilen bu muhteşem şehir onuncu yüzyılda Endülüs'ü ziyaret edenlerin mutlaka görmek istediği bir cazibe merkeziydi.

Endüslü düşünörlere göre eğitim kişiyi beceri, meslek ve makam sahibi yapmanın ötesinde, hayatı gerçek anlamda mânâlandırmanın önündeki en büyük engel olan cehaletten kurtarıp aklını kullanan, nefsinin kontrol altında tutabilen, iyi huylarla bezenmiş, ilmiyle amel, abid, kendisi ve çevresiyle uyumlu faziletli bir kimse haline getirme faaliyetinin adıdır.

III. Abdurrahman'ın ölümü üzerine yerine alim kişiliği ile tanınan oğlu II. Hakem geçti. II. Hakem zamanındaki asıl gelişim ise ilim ve sanat alanında gerçekleştirildi. Öyle ki Endülüs bu süreçte İslam medeniyetinin en önemli merkezlerinden biri haline geldi.

Endülüs'ün sahip olduğu kültür ve bilgi birikiminin oluşmasında eğitim sistemi önemli bir yere sahipti. Endülüs'te eğitimin temelinde insanı hem dünya hem de ahiret hayatında mutlu kılacak bir yapıya kavuşturmak vardı. Endüslü düşünörlere göre eğitim kişiyi beceri, meslek ve makam sahibi yapmanın ötesinde, hayatı gerçek anlamda mânâlandırmanın önündeki en büyük engel olan cehaletten kurtarıp aklını kullanan, nefsinin kontrol altında tutabilen, iyi huylarla bezenmiş, ilmiyle amel, abid, kendisi ve çevresiyle uyumlu faziletli bir kimse haline getirme faaliyetinin adıdır. Bu malumattan kolayca anlaşılmaktadır ki, Endüslü fikir adamları, dinin temel hedeflerini, eğitimin de temel hedefleri olarak tesbit etmişlerdir. Uygulamada da bu temel hedefe bağlı olarak hareket edildiği söylenebilir. Nitekim eğitimin daha ilk merhalesinden itibaren Kur'an öğretimine ve dini bilgilerin tedrisine öncelik verilmesi esas itibarıyla böyle bir anlayıştan kaynaklanmaktadır.^[26]

Eğitim faaliyetleri esasta üç merhaleye ayrılmaktaydı. İlk merhale veya günümüzdeki karşılığıyla ilkokul yaklaşık 7-8 senelik bir süreye şamildi. Öğrenciler 5-6 yaşlarında başladıkları bu safhayı normal olarak ergenlik çağına ulaşınca kadar devam ettirmekteydiler. Eğitim mekânı olarak mektepler, mes-cidler, muallimlerin evleri, eğer özel eğitimse öğrencilerin kendi evleri kullanılmaktaydı. Bu merhalede İslam âleminin diğer bölgelerinden farklı olarak Endülüs'te Kur'an-ı Kerim'in yüzünden okunması ve ezberlenmesi yanında Arapça okuma, yazma, gramer öğretilmekte ayrıca kısa şiir parçaları ezberletilmektedir.^[27]

İlk merhaleyi tamamlayan öğrenciler eğitimin ikinci merhalesi olan ilim halkalarına katılıyorlardı. Bu halkalar çoğunlukla mes-cid ve camilerde bazen de şeyh denilen öğretmenin evinde teşkil edilirdi. Müfredatta kıraat, tefsir, hadis ve fıkıh gibi dini ilimler; dil ve edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe gibi sosyal bilimler; tıp, matematik, astronomi gibi diğer bilimler yer almaktaydı.^[28]

Eğitimin üçüncü merhalesini ise günümüzdeki mastır ve doktora çalışmalarına benzetilebilecek ilim yolculukları teşkil etmekteydi.^[29] İslam dünyasında bilgi çok hızlı hareket ediyordu. Öyle ki İmam Buhari bir Hadisi araştırmak için Buhara'dan kalkıp Mısır ya da Şam'a kadar gidiyordu. Buhara'da yazılmış olan

26 Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s.1.*

27 Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s.2.*

28 Age ,s.3.

29 Age ,s.3.

bir kitap üç dört ay içinde Endülüs'e ulaşabiliyordu. Bunu daha çok kitapların elde edilmesi ve okuması noktasında görüyoruz. Bu hızın sebebi de eğitim kurumlarıydı. Farabi'nin yazdığı kitaplar Endülüs'te okunuyordu mesela. Hatta eserleri Kurtuba'da, kendi yurdu olan Maveraünnehir Bölgesindekilerden daha yaygındı. Bundan dolayı kısa zamanda bilgi ağları kuruluyordu.^[30] Bu yolculuklar gerek Doğu İslam âlemindeki birikimlerin Endülüs'e taşınmasına, gerekse Endülüs'teki birikimlerin Endülüs dışına özellikle de ortaçağ Avrupa'sına aktarılmasına vesile olduğu için, eğitim tarihinde çok önemli ve ayrıcalıklı bir yeri olmuştur.^[31]

İngiltere'den Toledo'ya giden seyyahlar ülkelerine kullanışlı bilgiden çok daha fazlasını götürmüşlerdi. Bu seyyahlardan birisi olan Morleyli Daniel, Toledo'dan döndüğünde çantası cilt cilt kitaplarla ve belgelerle doluydu. İngiltere'ye vardığında değerli hazinesini piskoposa sunmak için randevu aldı. Bu piskopos şehri bilim merkezine dönüştürmek isteyen bilginlerden biriydi. Bu şehrin adı Oxford'du. O dönemde Paris, Bolonya ve Oxford'da kurulan üniversiteler ders programlarını Toledo'da yayılan radikal fikirler üzerine oluşturmuşlardı.^[32]

II. Hakem'in kitaplara özel bir ilgisi vardı. Ayrıca Kurtubalıların kitap sevgisi de dillere destan olmuştu. Yetmiş kütüphanenin sadece birinde bile bir milyondan fazla kitap bulunmaktaydı. Halifenin kitaba özel ilgisi sebebiyle Kurtuba kitapla dolup taşmıştı. Bunun tabii sonucu olarak büyük kütüphaneler ortaya çıkmıştı. Hakem'in oluşturduğu saray kütüphanesiye en büyük ve en önemlisiydi. Bu kütüphane; eserlerinin sayısı yanında nadide kitapları ihtiva etmesi sebebiyle de Bağdat ve Kahire ile yarışlıyordu. Oldukça düzenli olup konularına göre tasnif edilmişti. Her konunun kendine ait fihristleri vardı. Kaynaklarda yalnızca divanların ismini ihtiva eden her biri yirmi sayfalık 44 fihrist bulunduğu zikredilir. Avrupa'nın en büyük kütüphanesinde 950 kitap varken sadece halife ikinci hakemin Kurtuba'daki kütüphanesinde bulunan kitapların fihristi tam dört yüz cilt tutuyordu. Kitapların sayısı konusunda Makkari'de şöyle bir rivayet vardır: Hakem'in kütüphanesinde bulunan 400 bin cildin bir yerden bir yere taşınması altı ay gibi bir zaman almıştı.

Kurtuba'da öylesine canlı bir kültür ortamı vardı ki birçok kişi özel kütüphaneye sahipti. İlimle iştiğal eden bir Endülüslünün nezdinde kitap, mücevherden daha çok korumaya layık bir nesneydi.^[33] Endülüs'te kitabı sevmek veya ona değer vermek, sırf alimlere has bir keyfiyet de değildi. Genelde bütün toplum kesimlerinde kitabın büyük bir yeri ve önemi vardı. Eşraftan kimselerin, kendilerine kaba ve

30 Bekir Karlığa, makale, *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.136

31 Mehmet Özdemir, *age*, s.3.

32 (4).*When The Moors Ruled In Europe*, İngiltere 2005

33 Mehmet Özdemir, *age*, s.12-13.

Avrupa'nın en büyük kütüphanesinde 950 kitap varken sadece halife ikinci hakemin Kurtuba'daki kütüphanesinde bulunan kitapların fihristi tam dört yüz cilt tutuyordu. Kitapların sayısı konusunda Makkari'de şöyle bir rivayet vardır: Hakem'in kütüphanesinde bulunan 400 bin cildin bir yerden bir yere taşınması altı ay gibi bir zaman almıştı.

Bağnazlığın sebep olduğu tahripler veya başka nedenlerle, maalesef bu kitapların büyük bir bölümü yok olmuş, kayıplara karışmış; dolayısıyla da günümüze ulaşamamıştır. Yine de bu büyük kitap medeniyeti ve ilim merkezinin izlerini hala okumak mümkün.

kültürsüz denilmesin diye, kullanmasalar bile evlerinin bir köşesinde bir kitaplık kurmaları adet haline gelmişti.^[34]

Endülüs medeniyeti için herhalde kitap medeniyeti nitelemesini yapmak yanlış olmaz. Endülüs tarihine dair kaynak kitaplarda, bu ülkede yetişen Müslüman alimlerin binlerce eser kaleme aldıkları belirtilmektedir. Bağnazlığın sebep olduğu tahripler veya başka nedenlerle, maalesef bu kitapların büyük bir bölümü yok olmuş, kayıplara karışmış; dolayısıyla da günümüze ulaşamamıştır. Yine de bu büyük kitap medeniyeti ve ilim merkezinin izlerini hala okumak mümkün.^[35]

Daha sonraki dönemlerde emirlerin çocuk yaşta tahta geçmesinden faydalanan Hacib İbn Ebu Amir iktidarı tamamen ele alarak kendi adıyla anılan Amiriler dönemini başlattı. Elde ettikleri siyasi güç sayesinde istedikleri devlet adamlarını azledip, istediklerini göreve almaları hatta ülkeyi yönetecek halifelerin tespitinde birinci derecede rol almaları halkın Amirilere karşı ayaklanmasına sebep oldu ve yönetim yeniden halifelere geçti ancak ülkede iç karışıklıklar önü alınamaz hale geldiği için siyasi birliğin temini yine de mümkün olmadı. Nihayet bu sebeplerle Endülüs Emevileri devleti tarih sahnesinden silindi.

Emevilerin yıkılmasından sonra Endülüs'te bağımsız site devletlerinin hüküm sürdüğü Mülukut'Ta-vaif dönemi başladı. Kendi aralarında mücadele eden şehir devletleri zaman zaman da birbirilerine üstünlük sağlamak amacıyla Hristiyan krallıklarla işbirliğine girdiler.

Ülkede Müslüman hakimiyeti zayıfladı ve Hristiyanlar daha önce kaybettikleri topraklarını yeniden ele geçirmeye başladılar. Endülüs'teki Müslümanların varlığının tehlikeye düştüğünü gören bazı emir ve ulema kendilerine yardımcı olmaları için Kuzey Afrika'da kurulan Murabıtlar devletinden yardım istediler. Çağrıya cevap veren Murabıtlar Endülüs'e geçerek ülkedeki birliği sağladı. Ardından da Endülüs'ü Murabıtlara bağlı bir vilayet hale getirdi. Murabıtların zayıflaması üzerine Endülüs tekrar siyasi bir kargaşa içine düştü. Bu defa da kuzey Afrika'da hüküm süren Muvahhidler Endülüs'ün yardımına yetişti. Ancak haçlı ordusu Muvahhidleri mağlup edince Endülüs yine saldırılara açık hale geldi. Sonuçta Müslümanların elinde sadece Gırnata emirliği kaldı. Bunlara rağmen Müslüman İspanya'nın sanat geleneği hala canlılığını devam ettiriyor ve esasen en görkemli eserlerini veriyordu.

Müslüman fatihlerin yıkıcı değil yapıcı; kırıcı değil tamir edici bir iradeyle hareket etmeleri diğer fetihler gibi Endülüs'ün fethinin de bir işgal hareketine dönüşmesine mani olmuştur. Bu irade sayesinde ki fetih esnasında harap vaziyette bulunan beldeler mamur hale gelmiş, ufacak köyler büyük

34 Mehmet Özdemir, *age*, s. 13.

35 Mehmet Özdemir, *age*, s. 12.

şehirlere dönüşmüş ve bu şehirlerden bazıları bünyelerinde bulunan çok sayıda han, hamam, cami, medrese, saray, sivil ve askeri mimariyi temsil eden diğer yapılarla ortaçağ dünyasının büyük medeniyet merkezlerinin arasına girmeye muvaffak olmuştur.^[36] Endülüs medeniyeti sırf ekonomik, askeri, ve ilmi alanlardaki gelişmelerle tanımlanabilecek bir medeniyet değildir. Bilakis bu medeniyetin sanat ve estetik boyutu en az diğerleri kadar dikkat çekici belki de daha önemlidir. Bu sebeple günümüze kadar gelen örneklerdeki estetik inceliğe ve narinliğe bakarak bu medeniyeti bir zarafet medeniyeti olarak adlandırmak da mümkündür.^[37] Endülüs Müslümanlarına ait sanat eserleri bugün İslam sanatı için olduğu kadar dünya sanatı için de büyük önem taşımaktadır. Endülüs'ten geriye kalan mimari eserler plastik sanat eserleri ve çeşitli sanat alanlarına ait küçük boyutlu fakat büyük hünerlerle meydana getirilmiş olan eserler eşsiz nitelikleriyle Endülüs'ün üstün kültür ve düşünce hayatındaki erişilmez doruğu yansıtan güzellikleri ve görkemi sergilemektedir. Bu eserlerin bugün bize ilham ettiği bir diğer önemli gerçek de şudur: Endülüs bütün İslam âlemiyle paylaştığı ortak özelliklerden ayrı olarak kendine has bir estetik anlayış ve zevk sahibi olmuştur. Bu anlayış ve zevkin oluşmasında İslam coğrafyasının en uzak köşesinde bulunmasının yanında Avrupa'daki Hristiyan âlemiyle sürekli temas halinde olmasının ve farklı inanç ve ırklara mensup yerli halkla iç içe yaşamının verdiği hoşgörüyü dayalı değişik bir ruh hali taşımasının da tesiri vardır. Bu atmosfer içinde Endülüslü idarecilerin yaptırdıkları değişik türden binalar ve küçük sanat eserleri, diğer İslam ülkelerinde olduğu kadar Hristiyan ülkelerinde de hayranlık uyandırmış, takdir ve beğeni toplamıştır.^[38]

Bugün İspanya'ya gittiğinizde Endülüs'ten sonra inşa edilen büyük saray ve kuleleri hemencecik gezer ancak Endülüs yapıları için oluşmuş uzun kuyruklara girersiniz. Endülüs eserleri yanına yaklaşıldıkça fark edilmeyecek kadar mütevazı ve alçak yapılardır. Dıştan bakışta bir büyüklük ve tepeden bakış göremezsiniz. Sanki katedrallerin ya da şatoların içi hiç düşünülmemiş de, dışarıya bir cevap olarak yapılmışken Endülüs yapıları bunun aksine dışarıya karşı hiçbir mesaj içermez. Katedral ve şatolardan dışarıyı daha iyi görebilir ve bolca şehir fotoğrafı çekersiniz. Endülüs yapıları ise sizi öyle bir büyüler ki; dışarıyla büsbütün ilginiz kesilir. Nasri Sarayı'na girdiğinizde sizi hemen ince bir duygu sarar ve o anda hissettiğiniz duygunun Endülüs sanatının büyüünden kaynaklandığını hisseder gibi olursunuz. Öyle ki içeride bir tek şey görür ve bir tek şey hissedersiniz: Güzellik ve hayranlık. Ziyaret turunu bitirip dışarı çıktığınızda ise sanki sözlerini ve notalarını bilmediğiniz, ama sizi sımsıcak saran, sizi büyüleyen bir şarkıyı dinlemiş gibi olursunuz.^[39] Bu büyüünün doruk noktası, şüphesiz El Hamra Sarayı olmuştur.

36 Mehmet Özdemir, *age*, s.103.

37 *Age*, s.104.

38 *Age*, s.104-105.

39 Şevket Yıldız, "Yaşayan Endülüs kimliği", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.41.*

Endülüs medeniyeti sırf ekonomik, askeri, ve ilmi alanlardaki gelişmelerle tanımlanabilecek bir medeniyet değildir. Bilakis bu medeniyetin sanat ve estetik boyutu en az diğerleri kadar dikkat çekici belki de daha önemlidir.

İslam'ın süzgecin-den geçerek zenginleşen Pisagor matematiği ve Öklit geometrisi Endülüs'teki usta ve zanaatkarların uygulamalarıyla mimari formların biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu yönüyle El Hamra estetik bir başarı olduğu kadar matematiksel bir başarıdır da. Güzelliğinin kökeni matematiksel dehadir.

Binbir gece masallarındaki efsanevi sarayları anımsatan El Hamra Gırnata şehrindeki Cebelü's-Selc'e bağlı bir tepelik üzerine inşa edilmiş binalar manzumesidir.^[40] El Hamra ismi kırmızı anlamına gelen "ahmer" kelimesinden devşirilmiştir. İsmi demir elementini bol bulunduran Endülüs toprağından imal edilmiş yapı malzemesinden dolayı kızıla çalan dış cephe renginden alır.

Diğer mağribi saraylar gibi o da günümüzde söylendiği şekliyle bir hükümet dairesi buna ilave olarak sağlam bir kale idi. Dış görüntüsü itibariyle oldukça sadedir. İç bahçeler etrafındaki az sayıda odadan ve salonlardan meydana gelen saraylar esas ilgiyi toplamaktadır.^[41] Tüm dış cephe zarafetle işlenmiş, İslam sanatları birikiminin zirvesine ulaşacak bir tezyinat örneğiyle kaplanmıştır. Tasarım mantığı İslam'daki mahremiyet anlayışının mekana yansımadır adeta: Dışarıdan çok sade ve azametli ama içeriden zengin, uyumlu ve zarif.

Elhamra bir şehir-saray yapısıdır. İhtiyacı olan hizmet ve ürünlerin birçoğunu da kendi içinde karşılayabiliyordu. Ayrıca dönemin hukuk sisteminde sadece şehirlerde bulunabilen bir kadısı da vardı. Toplam 14 hektar alan üzerine oturan yerleşim bölgesinin yaklaşık 4000 kişiyi barındırabileceği tahmin ediliyor.

El Hamra'da üç ayrı bölüm bulunur: İç Kale veya Alkasaba, Nasriler Sarayı ve Heneralife. Saray farklı giriş kapıları bulunan 740 metre uzunluğundaki bir surun içinde yer alır. 2 kilometrekarelik surlarla çevrili alan içinde küçük saraylar, küçük bir şehir, savunma kuleleri, askeri kışla, cami, hamam, kuşhane, pazar yeri ve atölyeler bulunuyordu.^[42]

Endülüs'teki mimari ve sanatsal tasarım ve formlarının oluşmasında dönemin bilgi külliyyatının önemi çok büyüktür. İslam'ın süzgecin-den geçerek zenginleşen Pisagor matematiği ve Öklit geometrisi Endülüs'teki usta ve zanaatkarların uygulamalarıyla mimari formların biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu yönüyle El Hamra estetik bir başarı olduğu kadar matematiksel bir başarıdır da. Güzelliğinin kökeni matematiksel dehadir.

Endülüs sanatının mimariye bağlı örnekleri vasıtasıyla tanınan bir kolu da hat sanatıdır. Günümüze gelen en güzel yazı örneklerine mimari eserler üzerinde rastlanmaktadır. " La galibe İllallah" yani " Allah'tan başka galip yoktur" sözü, İspanya' da El Hamra sarayının taş duvarlarında defalarca oyularak yazılmış. "el-hükmü li'l-ğalib" olan yani "kuvvetli olan haklıdır, kuvvet kimin elinde ise hüküm ve hak

40 (3).Mongomery Watt ve pierre cachia, Endülüs Tarihi, çev.: Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, Küre Yay. 2011, s.169

41 (3).Age,s.169

42 Yiğit Angın, "İslam Mimarisinin Zirvesi Elhamra Sarayı", Derin Tarih, İstanbul, 2015, syf.174

onundur” zalim düsturuna karşılık bu söz rehber alınmıştır.^[43] Ayrıca salon kapısından itibaren başlayan, zihni dinlendiren süsleme ve hat yazıları El Hamra'nın son noktasına kadar kesintisiz devam eder. Üzeri terasla kapalı bir sonraki bölüm olan altın avluya geçtiğimizde gözle takip edilmesi artık zorlaşan bir kompozisyonda bitkisel ve geometrik malzemelerle hat sanatı örnekleri karşımıza çıkar. ^[44]

Kartala bir ok değmiş yine kendi teleğinden misali Endülüs'ün en belirgin ve sevilen vasfı olan çok milletli mozaik yapısı onun gelişiminde en büyük etkenlerden biri olduğu gibi yıkılışında da aynı ölçüde etkili olmuştur. ^[45]Güç şartlara rağmen 1462 yılına kadar izlediği denge politikası sebebiyle varlığını iki buçuk asır devam ettiren Beni Ahmer Devleti, Reconquista hareketinin sonucu olarak Hristiyanların saldırılarına maruz kaldı. Reconquista; İber Yarımadası'ndaki Hristiyanların, Müslümanları kovmak ve varlıklarını ortadan kaldırmak amacıyla başlattıkları hareketin adıydı. Gırnata'ya karşı son seferde tipik bir askeri saldırıdan kaçınıldı, bunun yerine Müslümanlar arasındaki bölünmelerden faydalanıldı. ^[46] Bu çatışmada gelişmiş olan medeniyet aynı zamanda savaşa hazırlıksız oldu. Kaybedecek şeyi az olup kazanacağı çok olan tarafsa Hristiyanlardı. Müslümanlar şehrin müdafaası için büyük bir gayret sarf ettilerse de 1492'de teslim olmak zorunda kaldılar. Bu şekilde İslam hakimiyetinin Endülüs'teki en son bağımsız kalesi de düşmüş oldu. İki farklı inanca sahip İspanyolların mücadele ettiği bir iç savaş olan Reconquista böylece başarıya ulaştı.

Gırnata'nın kaybedilmesinden itibaren İspanya'da kalan Müslümanlar Hristiyanlığı kabul edenler de dahil olmak üzere “Müdeccen” ve “Morisko” kimliği altında bir asrı aşkın bir süre çok büyük sıkıntılar içerisinde yaşadılar. Sonunda tamamen ülkeyi terk etmek zorunda kalan Gırnata şehrindeki Müslümanlar Avrupa'nın gördüğü en korkunç etnik temizliğe kurban gitmiş oldular.

Her ne kadar Müslümanlar Asr-ı Saadet ve sonraki dönemlerde fethedilen topraklarda Müslümanlar ve gayrimüslimlerin tek bir devlet çatısı altında bir arada yaşayacakları bir yönetim tarzı benimsemiş olsalar da, sonraki yüzyıllarda İspanya'da egemen olan Hristiyan krallıklar tüm olumlu tavır ve yaklaşımların aksine Müslümanlara karşı çok sert davrandılar, engizisyon kararlarıyla binlerce Müslüman'ı katledip binlercesini sürgün ettiler, soykırım, işkence, zorla dinden döndürme gibi kötü fiiller işlediler. İslam dininin hoşgörü anlayışına karşılık bağnazlıkla hareket etmeyi seçtiler.

43 (5).Selçuk Eskiçubuk, “La Galibe İllallah”, Derin Tarih, İstanbul 2015

44 When The Moors Ruled In Europe, İngiltere 2005

45 Lütfi Şeyban, “Zirvenin ihtişamı ve düşüşün çığılı: Endülüs'ten bir güzellik şiiri bir de feryatname”, Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.14.

46 Montgomery Watt ve pierre cachia, Endülüs Tarihi, çev.: Cumhur Ersin Adıgüzel, Küre Yay., yayım yeri 2011, s.157

Kartala bir ok değmiş yine kendi teleğinden misali Endülüs'ün en belirgin ve sevilen vasfı olan çok milletli mozaik yapısı onun gelişiminde en büyük etkenlerden biri olduğu gibi yıkılışında da aynı ölçüde etkili olmuştur.

Hıristiyanlar bu derece bir tahammülsüzlükle yaklaşıyorlardı Müslümanlara, bu tahammülsüzlük yalnız Müslümanlara karşı değil onlara ait olan her şeye karşıydı.

Batılı bir düşünür olan Chadfeld şunları söylemektedir: "Araplar, Türkler ve başka Müslümanlar, Hıristiyanlara karşı Batılı milletlerin yani Hıristiyanların uyguladıkları muamele ve gaddarlığın aynısını yapmış olsalardı bugün doğuda tek bir Hıristiyan kalmazdı." [47]

İspanya'da kalan Müslümanlar başlangıçta "Müdeccen" olarak biliniyorlardı ve din, ibadet ve geleneklerini yaşama hürriyetleri vardı. Daha sonra Müdeccenler Hıristiyan olmak veya sürgüne gönderilmek arasında tercihte bulunmaya zorlandılar. Sürgün yolunun meşakkatleri ve kendi vatanında kalma isteği birçoğunu vaftiz olmaya, dolayısıyla din değiştirmeye mecbur bıraktı. O andan itibaren zorla dininden döndürülen bütün Müslümanlar için "Morisko" tabiri kullanıldı. Engizisyonun baskıcı operasyonlarını Hıristiyanlaştırma kampanyaları takip etti. Moriskoların küçük bir kısmı Katolik İspanyol toplumuna entegre olmaya çalışmışlardı. Diğerleri ise kültürel yozlaştırma tedbirlerine karşı çıkmış ve ayaklanmalar tertip etmişlerdi. Nihayet Katolik idare bütün Moriskoları yarımadadan sürmeye karar verdi.

İspanya'daki Müslümanlar için geri dönülmez zorlu bir süreç başlamıştı. Hıristiyanlar bir yandan Müslümanları sınır dışı ediyor, öte yandan da sürgüne gönderdikleri Müslümanların çocuklarını kendi inançları ile yetiştirmek üzere alıkoyuyorlardı. Moriskolar evvela varış güzergahı olarak Müslüman ülkeleri tercih etmişlerdi. Bu İslam topraklarına yerleşerek Müslüman kimliklerini geliştirebilecekleri bir dini ideolojiye sahip oldukları manasını da taşıyordu. Moriskoların motivasyonlarının başında yola çıkmadan yakalanan birçok Moriskonun da itiraf ettiği gibi Muhammedi bir düzende yaşamak ve ölmek düşüncesi geliyordu.^[48]

Bu niyetlerle İspanya'daki son bağımsız devletin ortadan kalkmasından 10 yıl sonra 1502 tarihinde şehirde kalmış olan Müslümanlar Osmanlı Sultanı II.Bayezid'e elçi göndererek maruz kaldıkları dini baskıları ve bu baskılar karşısındaki çaresizliklerini dile getirip yardım talebinde bulundular. II.Bayezid bunun üzerine bir donanmayı Akdeniz'e gönderdi ve kurtarılan Müslümanların Osmanlı topraklarına taşınmalarını sağladı.

Hıristiyanlar bu derece bir tahammülsüzlükle yaklaşıyorlardı Müslümanlara, bu tahammülsüzlük yalnız Müslümanlara karşı değil onlara ait olan her şeye karşıydı. Müslümanlar İspanya'ya geldiklerinde eskiden var olanı yıkmadan üzerine inşa ederek büyütmüşlerdi medeniyetlerini. Oysa Hıristiyanlar Reconquista hareketi altında her şeyi yakıp yıktılar. İslam medeniyeti yönetimi altındaki gayrimüslim tebaaya hoşgörü ile yaklaşip dinlerini yaşama hakkı verirken Hıristiyanlar Müslümanların İspanya da kal-

47 İsmail Hakkı Atçeken, "Endülüs'te Bir Arada Yaşama Tecrübesi Üzerine", Kültür, İstanbul 2007, s.52.

48 Jorge Manuel Gil Herrare, "İspanya'dan Galata'ya Çileli Yolculuk", Derin Tarih, İstanbul 2015, s.118-119

masına dahi tahammül edememişlerdi. Örneğin Müslümanlar geldiklerinde İsbiliye'de halihazırda bir okul geleneği tesis edilmiş ve orası bir entelektüel merkez haline gelmişti.^[49] Müslümanlar da bunu yıkmayarak ve geliştirerek oradaki kültürel canlılığı ve ilim merkezi olma vasfını devam ettirmişlerdi. Oysa Hıristiyanlar başa geçince kütüphaneler yakılmaya, estetik harikası o yapılar bir bir ortadan kaldırılmaya başladı. Gırnata da bir milyon yazma kitap yakıldı. 1 Aralık 1499 gecesi Arapça yazılmış bütün eserleri Müslümanların evlerinden, camilerden ve kütüphanelerden toplattılar. Bütün gece ve gün boyunca askerler Plaza Bib-Rambla meydanına kitap taşıdılar. Bütün kitaplar içinden sadece tıp ve felsefeyle ilgili olan 300 e yakın kitap alikonularak Kastilya'nın kütüphanelerine götürüldü. Geri kalan bütün kitaplar yakıldı. Yakılan kitaplar havada uçuşuyordu. Paha biçilemez Kur'an sayfaları, hadis kitapları, edebiyat kitapları... Hepsine el konulmuştu ve el konulan kitaplar yükselen alevlerin içine fırlatılıyordu. Endülüs alimlerinden hiçbirinin kitabı yakılmaktan kurtulamamış ve hepsi ama hepsi yakılmıştı. Kurtubi, İbn Rüşd, İbn Hazm, İbn Haldun, İbn Bacca, İbn Arabi, İbn Tufayl, Maymonides ve diğer bütün alimlerin eserleri kitap yığınının içine atılmış ve bu kitapların ateşi günlerce sönmemişti. Ateş gırnatanın her tarafından görülecek kadar büyüktü. Hiç kimse dışarıya çıkmaya cesaret edemedi. Çünkü hiç kimse yapılan bu barbarlığı görmek istemiyordu, Müslüman olmayan halk bile. Bu korkunç bir durumdu ve bütün şehir yasa bürünmüştü. Öyle ki şehrin elden çıkmasının ertesi günü bile bu kadar hüznün olmamıştı. Kitapların külleri aylarca şehrin ortasında kaldı ve bütün Müslümanlar oraya gitmekten kaçındı. Bugün o meydanda fiskiyeli havuzlar ve çiçek dükkanları var. Sanki fiskiyeden fıskıran sularla yanan ateş söndürülmeye çalışılıyor... Sanki çiçeklerle yapılanlar için af dileniyor.^[50] Ama hiçbir şey o meydana geçerken ürpermeye engel olmuyor. Buranın hikayesini bilmeseniz bile...

İşte bu şekilde İspanya'da Müslümanlar bir medeniyet inşa edip sonra küllerini ardında bırakarak bu coğrafyayı terk ederken kısacası Avrupa'da bir İslam tecrübesi yaşanırken sürecin doğal bir sonucu olarak her iki kesim de medeniyet ve kültür alışverişinde bulundu. Hemen ifade etmek gerekir ki, bu karşılıklı etkileşimde, ağırlık ve cazibe merkezini hiç şüphesiz Endülüs oluşturmuştur. Bir diğer deyişle Endülüs verici dolayısıyla etkileyici, Hristiyan İspanya ise alan dolayısıyla etkilenen konumunda olmuştur.^[51]

Bu bağlamda Endülüs'ün Batı medeniyeti için iki önemli noktada köprü vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz. Birinci olarak; Batı dünyasının İslam ile ilgili ilk imajları önyargılardan oluşmuştu ve Avrupa'ya

49 (3).Mongomery Watt ve pierre cachia,age,s.76

50 Sami Alphan, "Endülüs Hikayeleri -Gırnata Bib-Rambla Meydanında Kitap Yakımı-", çev.: Kadir Kon, Kültür, Yarımlama Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.37.

51 Mehmet Özdemir,age,s.162.

Gırnata da bir milyon yazma kitap yakıldı. 1 Aralık 1499 gecesi Arapça yazılmış bütün eserleri Müslümanların evlerinden, camilerden ve kütüphanelerden toplattılar. Bütün gece ve gün boyunca askerler Plaza Bib-Rambla meydanına kitap taşıdılar.

Batı İslam'dan ilham aldı. Bundan da ötesi Müslümanlarla savaşıma eylemiyle Avrupa, kendi kimliğini sağlamlaştırdı. Fakat Müslümanların rolü Avrupalılarca genellikle göz ardı edilir. Arap âlimler tarihten silinmiş durumda. Ve bu bilinçli bir ihmâl ediş.

İslam hakkında sahih bir bilgi akışı gerçekleşmemişti. Ancak İspanya topraklarında Müslüman Endülüs devletinin kurulmasıyla Endülüs medreselerinde okuyan ve Endülüs kültüründe yetişen gayrimüslimler başta Kur'an olmak üzere İslam ile ilgili bir takım eserleri Latinceye çevirmişler ve kısa sürede bu çeviriler tüm Avrupa ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Bu durum Avrupa'nın İslam ile ilgili imajında azımsanmayacak değişiklikler yapmıştır. Endülüs medeniyetinin Avrupa'ya ikinci önemli katkısı ise yine çeviriler yoluyla İslam medeniyetinin alıp geliştirdiği ve zenginleştirdiği medeniyet ve bilimi Avrupa'ya kazandırmasıdır. Öyle ki sadece Müslüman filozof ve bilim adamlarının eserleri değil Yunan filozof ve bilim adamlarının eserleri de Endülüs'te yetişen Yahudi ve Hristiyan mütercimler tarafından ilk önce Arapçadan Latinceye ardından diğer Avrupa dillerine nakledilmiştir.^[52]

Avrupalı düşünürler bunlar sayesinde İslam düşüncesinin en muhteşem yansımasını, daha doğrusu ete kemiğe bürünmüş şeklini Endülüs'te bulmuştur. Endülüs'ün insanlık tarihinde en ideal toplum modelini gerçekleştirdiğine şahit olmuştur. Ortaklaşa gerçekleştirilen İlim ve fikirle birlikte sanat ve edebiyattan tarım ve teknik alanlarına kadar uzanan gelişimi, ilerlemeyi ve insani kardeşliği keşfeder orada. Dehaların harman olduğu, dev alimlerin birbirini kıskanarak değil birbirine arka çıkarak yarıştığı, bir ideal diyarla karşılaşmışlardır.

o dönemde Endülüs'te şehirlerin cadde ve sokakları dönemin imkânlarıyla geceleri pırıl pırıl aydınlatılmakta, ülkenin bütününde sulu tarım yapılmakta, insanlar kitaplar okumakta, ilim sohbetlerine katılmakta, neredeyse her mahallede bir kütüphane bulunmaktaydı. Şairler, Edebiyatçılar, sanatçılar arttıkça artmakta; kültür seviyesi giderek yükselmekte ve geniş halk tabakalarına yayılmaktaydı.^[53] Buna karşılık Avrupa tüm bu gelişmelerin kıyısında cehaletin karanlığı altında yaşıyordu.

Bu bilgi ve ilim içselleştirildiği zaman Batı bakış açısı büyük bir değişime uğradı. Aristo'nun çalışmaları yeni üniversitelerde okutuldu. İbn-i Sina'nın tedavi yöntemleri hastanelerde kullanıldı. Yunan geometrisinin Arapça tercümesi ve yeni Arap rakamları zanaatkârlara ve mimarlara geçti. Bu aşama Batı bakış açısının gelişmesinde önemli bir aşamaydı. Batı İslam'dan ilham aldı. Bundan da ötesi Müslümanlarla savaşıma eylemiyle Avrupa, kendi kimliğini sağlamlaştırdı. Fakat Müslümanların rolü Avrupalılarca genellikle göz ardı edilir. Arap âlimler tarihten silinmiş durumda. Ve bu bilinçli bir ihmâl ediş.

Katolik kralların papanın çağrısıyla başlattığı Reconquista hareketi sonucunda her şeyi barbarca yok etmelerinin tarihe ve insanlığa ihanet olduğu açıktır. Özellikle de bir zamanlar İslam medeniyetinin sanna, ilimde, mimaride zirve yaptığı, birçok dinin ve kültürün bir arada yaşadığı Rönesans'ın köklerinin

52 Şevket Yıldız, "Yaşayan Endülüs kimliği", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları, İstanbul 2007, s.39.*

53 Cemal Aydın, "Garaudy'nin Gözüyle Endülüs", *Derin Tarih, İstanbul, 2015, syf.181-182*

filizlendiği bu topraklara yani Endülüs'e yapılmış büyük bir ihanet. Bu ihaneti yapan ve Endülüs'ü yok eden zihniyetle bugünkü İslamofobiyi oluşturan zihniyet de aynı.^[54]

Avrupa Endülüs'ten aldığı ilimle kendi rönesansını gerçekleştirdi ancak tam 300 yıl önce doğacak olan hakiki rönesansı mahvettiler. Böylece çok önemli tarihi bir fırsat kaçırıldı. Çünkü Endülüs'teki Rönesans madde ile manayı bir arada götürüp insanlığı selamete erdirecekti. Oysa 16. yüzyıl Avrupasında mânâdan kopuk, çaresiz bir Rönesans ortaya çıkmıştır. Allah'ı reddedip insanı her şeyin Merkezi yapan bu budanmış Rönesans, 500 yıldır bütün dünyaya kan kusturuyor. Amerika kıtasının yerlilerini soykırıma tabi tutan, Afrikalıları köle ticareti yoluyla mahveden ve dünya ülkelerini sömüren Rönesans, işte bu maddeci ve dinsiz zihniyetin tabii sonucudur.

Endülüs'te bir zamanlar tutuşturularak karanlık Avrupa'yı Aydınlığa boğan ve sonradan akılsızca söndürülen O eşsiz meşalenin yeniden ışık saçabileceğine ve o meşaleyi Müslüman alimlerin bir kere daha tutuşturabileceğine inanmak zorundayız.^[55]

Sonuç olarak Endülüs'ün düşüşüyle Doğu Doğu olarak kaldı, Batı da Batı. İki farklı kültür, siyasi ve dini olarak bölündü. Zaman geçtikçe Endülüs'e ait anılar solmaya başladı. Bu anılar tarihin rahatlatıcı hikâye versiyonu oldu. Endülüs için tarih gerçekten de yazılanlardan çok daha ilgi çekici. Endülüs'ün hikâyesi basit bir iyi-kötü ya da Doğu-Batı mücadelesi değil. Aldatıcı, karmaşık, dâhice ve acımasız. İnsani ve karmakarışık. Tam olarak bu sebeplerle hatırlanması gerekiyor, tarih kitaplarından silinmesi değil.⁽⁴⁾^[56]

1492 yılında yani bundan 500 yıl önce Müslümanlar işte böyle bir Endülüs'e veda ettiler. O günden bugüne bu ülke için çok ağlandı. Ali el-Carim'in deyişiyle: "Belki hiçbir ölünün kabrinin başında bu kadar gözyaşı dökülmedi." Fakat bu gözyaşları Endülüs'ü diriltmeye yetmedi. Doğrusu asıl önemli olan Endülüs'e ağlamak değil onu anlamaktı. Bunun için de gerekli olan gözyaşı değil göz nuru dökmektir. Batılı zihin Endülüs'ü anlamak suretiyle ondan yeni bir medeniyete temel oluşturacak malzemeler çıkarmasını bildi. Ya bizler? Söyleyen ne güzel söylemiş:

"Ol mâhiler ki derya içredür, deryayı bilmezler."^[57]

54 Bekir Karlığa, age, s. 138

55 Cemal Aydın, age, s. 183

56 *When The Moors Ruled In Europe, İngiltere 2005*

57 Mehmet Özdemir, age, s. 174.

Endülüs'teki Rönesans madde ile manayı bir arada götürüp insanlığı selamete erdirecekti. Oysa 16. yüzyıl Avrupasında mânâdan kopuk, çaresiz bir Rönesans ortaya çıkmıştır. Allah'ı reddedip insanı her şeyin Merkezi yapan bu budanmış Rönesans, 500 yıldır bütün dünyaya kan kusturuyor.

KAYNAKÇA

- (1).ŞEYBAN Lütfi, "İslamın Avrupa'ya Büyük Hediyesi", *Derin Tarih*, İstanbul 2015, s.5
- (2).APAK Adem, "Müslümanların İspanya Serüveni", *Kültür*, İstanbul 2007,s.5-7
- (3).WATT Montgomery ve CACHIA Pierre, *Endülüs Tarihi*, çev.: Cumhuriyet Ersin Adıgüzel, Küre Yay., 2011
- (4).*When The Moors Ruled In Europe*, İngiltere 2005
- (5).ESKİÇUBUK Selçuk, *La Galibe İllallah*, 2015
- (6).<http://www.risalehaber.com>
- (7).YILDIZ Şevket, "Yaşayan Endülüs kimliği", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları*, İstanbul 2007, s.38-41
- (8).ÖZÇELİK Mustafa, "Endülüs trajedisi ve üç şiir Endülüs'ten Endülüs'e", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları*, İstanbul 2007, s.92-95
- (9).ŞEYBAN Lütfi, "Zirvenin ihtişamı ve düşüşün çığı: Endülüs'ten bir güzellik şiiri bir de feryatname", *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları*, İstanbul 2007, s.8-15
- (10).ÖZDEMİR Mehmet, *Endülüs Müslümanları Medeniyet Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997
- (11).ALPHAN Sami, "Endülüs Hikayeleri -Gırnata Bib-Rambra Meydanında Kitap Yakımı-", çev.: Kadir Kon, *Kültür, Yarımelma Dergi Yayınları*, İstanbul 2007, s.34-37
- (12). ÖZDEMİR Mehmet, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997,
- (13).KAYAHAN Betül, "Kurtuba Sokaklarında Kavuşacağız Endülüs", *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.105-107
- (14).ŞEYBAN Lütfi, "Yeryüzünün En Muhteşem Şehri 40 Yılda Yapılmıştı", *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.101-103
- (15).KARLIĞA Bekir, röportaj, *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.132-139
- (16).ANGIN Yiğit, "İslam Mimarisinin Zirvesi Elhamra Sarayı", *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.172-179
- (17).AYDIN Cemal, "Garaudy'nin Gözüyle Endülüs", *Derin Tarih*, İstanbul, 2015, s.180-183
- (18).HERRARE Jorge Manuel Gil, "İspanya'dan Galata'ya Çileli Yolculuk", *Derin Tarih*, İstanbul 2015, s.118-121
- (19).ÖZDEMİR Mehmet, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1997
- (20). BUZ Ayla, "Elhamra: La Galibe İllallah", *Kültür*, İstanbul 2007,s.32-33
- (21).KAVAS Ahmet, "Endülüs'te Bir Minare: Giralda", *Kültür*, İstanbul 2007,s.42-43
- (22).ATÇEKEN İsmail Hakkı, "Endülüs'te Bir Arada Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Kültür*, İstanbul 2007,s.52-55

Medreseler

Ecmel Tekgöçen

Zeynep Reyhan Özkan

Dilara Sude Güneş

Verda Altıntaş

Mihriban Bülbül

Medreseler*

Cehaletin yaygın olduğu ve okuma-yazmaya hiç ilgi gösterilmediği, eğitim ve öğretimin aileden çocuklara taklitle intikalinin çerçevesi dışına çıkamadığı bir toplumda, yeni dinin bu ilk emirleri ile bu konuda inkılâp diyebileceğimiz bir değişimin olduğuna işaret edilmiştir.

Özet

Nizamiye Medreseleri ile başlayıp Tevhid-i Tedrisat ile kapatılan medreseler, asırlar boyu süre gelen geçmişi ,takip ettiği müfredat ve işleyişi ile topluma ve İslamiyet'e katkıda bulunan önemli alim ve bilginlerin yetişmesine vesile olmuştur. Bu makalede, medreselerin tarihi süreci, unsurları ve son olarak da şimdiki eğitim sistemi ile arasındaki farkları derlemiş bulunmaktayız.

İLİM

"De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"^[1]

İlim Allah'ın insanlara vermiş olduğu akıl nimetinin vazgeçilmez ihtiyacıdır..

İslam, bir ilim ve irfan dinidir. Öğrenmeye, öğretmeye, incelemeye ve araştırmaya büyük önem vermiştir. Bilindiği gibi dinimizde ilk emir "OKU" şeklinde gelmiştir. Böylece daha başlangıçta Hz Peygamber (s.a.v)'e gelen ilk vahiy ile okumak emredilmiş ve insanın bilmediğini öğrenirken istifade ettiği kaleminden ve öğretmekten bahsedilmiştir. Kur'an şöyle buyurur:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılınmış yumurtadan yarattı. Oku! Rabbin, en büyük kerem sahibidir. O Rab ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmedikleri şeyi öğretti."^[2]

Kur'an-ı Kerim'de ilim, en sık kullanılan anlamıyla, ilahî vahiyden kaynaklanan, yani bizzat Allah'ın verdiği bilgidir.İlim, Allah'tan olduğuna göre, İslam'ın tamamı ilimdir.^[3]

Cehaletin yaygın olduğu ve okuma-yazmaya hiç ilgi gösterilmediği, eğitim ve öğretimin aileden çocuklara taklitle intikalinin çerçevesi dışına çıkamadığı bir toplumda, yeni dinin bu ilk emirleri ile bu

1 Zümer/9

2 Alak/1-5

3 İslama Göre Bilgi/ İlim <http://www.islamiyontem.net/kitaplar/Ansiklopediler/kavramlaransiklopedisi/Cahiliyye/13.htm>

konuda inkılâp diyebileceğimiz bir değişimin olduğuna işaret edilmiştir. Bu bakımdan tarihin izahı zor hadiselerinden biri olarak kabul edilen, İslam'ın başlangıçta gösterdiği çok hızlı gelişmesini, büyük çapta Hz Peygamber (SAV)'in ilme, insan terbiyesine, eğitim ve öğretime verdiği önemde aramak gerekir.

Peygamberimiz;

*"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir. Onu nerede bulursa, onu hemen almaya müstehaktır."^[4]

*"Kim ilim talep ederse, bu işi, geçmişteki günahlarına kefarete olur."^[5]

*"İlim talebi için yola çıkan kimse dönünceye kadar Allah yolundadır."^[6]buyurmuşlardır.

ASHAB-I SUFFA

Sahabenin Kur'an'ın gerçek muhtevasını anlaması, yaşaması, kısacası ilim öğrenmesi adına medresenin kökü olan Ashab-ı Suffa topluluğunu oluşturmuştur.

Mescid-i Nebevi ye bitişik olarak yapılan Ashab-ı Suffa kısa zaman içinde İslam aleminin mektebi ilim ve hikmet merkezi haline geldi. Hz. Muhammed'den feyz almak isteyenler burada ikamet ederlerdi. Burada en ince akaid konuları, kur'an tefsiri ve bunun yanında hukuk ve siyaset gibi konularda işlenirdi. Burada kalan insanlar bekarlardı ve hayatlarının çoğu peygamberimizin yanında geçirdi. İslam'ı yayma adına bir topluluğa öğretmen gönderilecekse o kişi bu topluluktan seçilirdi. İlme bu kadar değer veren bir Peygamberin ümmeti olarak ecdadımız ilim tahsilini sistematize etmiş, medreseleri kurmuştur.

OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE MEDRESELER

Nizamiye Medreseleri(Büyük Selçuklularda Medrese)

Medrese, eğitim-öğretim faaliyetlerine tahsis edilen ve bu amaçla gerekli unsurların sağlandığı belirli mekânlara verilen özel bir anlamı ifade etmektedir. İslâm eğitim tarihinde ilk medresenin nerede,

4 Hz. Enes (r.a)'dan ve ed-Deylemî tarafından rivayet etmiştir.

5 Rezin tahrir etmiştir. Buhari'de bunu bir bab başlığında muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir.

6 Hz. Enes (r.a)'dan rivayet edilmiştir

Mescid-i Nebevi ye bitişik olarak yapılan Ashab-ı Suffa kısa zaman içinde İslam aleminin mektebi ilim ve hikmet merkezi haline geldi.

ne zaman ve hangi şartlarda ortaya çıktığına dair çok net bir bilgiye ulaşılmamıştır.^[7]Açıkçası şu ana kadar yapılan araştırmalar, İslâm dünyasındaki medreselerin her İslâm ülkesinde farklı zamanlarda ve farklı şartlar altında doğduklarını da ortaya koymaktadır. İlk medresenin Türkistan'da Karahanlılar tarafından kurulan Semerkant medresesi olduğu düşünülmektedir. Gazneliler ve Samanoğulları tarafından geliştirilmiştir.^[8]

Şüphesiz İslâm dünyasında medrese teşkilâtının kuruluş ve gelişmesinde en büyük hisse, Büyük Selçuklu Türklerine aittir. Gerçekten medreselerin geniş anlamda devlet eliyle kurulması, medrese teşkilâtının en küçük ayrıntılarına kadar tespiti Selçukluların eseridir.^[9]Selçuklularda ilk medrese Nişabur'da, kurulmuştur.^[10] Alparslan ve Melikşah'ın vezirliğini yapmış olan Nizamü'l-Mülk, kendi adıyla anılan Nizamiye medreselerini kurmuştur.^[11] Ahmed Çelebi şöyle söyler: "En ince teferruatına kadar teknik manada medreseleri ilk kuran Nizamülmülk'dür. Ondan önce ortaya çıkanlara "medrese" tabirinin kullanılmasına gelince; Bunlar uzun ömürlü olmayan ve İslami hayatta kuvvetli bir iz bırakmayan gayret mahsülü müesseselerdir".^[12] En büyüğü, Bağdat 'taki Nizamiye Medresesi olup, birçok şehirde de benzerleri vardı. Nizamiye medresesinin kuruluşunun bir hikayesi vardır. Zekeriya Kazvini'ye göre bir gün Sultan Alp Arslan, veziri Nizamü'l-Mülk ile Nişabur'da caminin kapısında üstü başı perişan gençleri görünce bunların kim olduklarını ve niçin böyle bir durumda bulduklarını sorar. Bunun üzerine Vezir "Bunlar, dünya zevki bulunmayan ilim talibleridir" cevabını verir. Bu karşılık üzerine Sultan bunlara bir yurt inşa edilmesini ve kendilerine maaş bağlanmasını emreder. Böylece ilk Nizamiye medresesi Nişabur'da inşa edilmiş olur.^[13]

Nizam-ül Mülk'ün kurduğu medreselerde güçlü bir din eğitiminin yanında, İslam hukuku anlayışına uygun eğitilmiş güvenilir ve yetenekli yöneticileri yetiştirilmektedir. Dini sahada izlediği hoşgörülü ve birleştirici siyaseti, ülkeyi terk eden Kuşeyri ve Cuveyni gibi ünlü bilim adamlarının yurtlarına geri dönmelerini sağlamıştır. Nizamülmülk Bağdat, Musul, Basra, Nişabur, Belh, Herat, İsfahan, Merv, Amul, Rey ve Tuş gibi büyük kentlerde çok sayıda bu tip medreseler kurmuştur.

7 Ersoy Taşdemirci, "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", E.Ü. Sos. Bil. Dergisi, Sayı:2, Kayseri 1989, s.269.

8 Agm, s.273.

9 Ziya Kazıcı, Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1995, s.78.

10 AltanKöymen, Alpaslan ve Zamanı-II, A.Ü.D.T.C.F. yay., Ankara 1983, s.273; Osman Turan, Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Boğaziçi yay., İstanbul 1993, s.273.

11 Necdet Sakaoğlu, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim yay., İstanbul 1993, s.16.

12 Mefail Hızlı, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:2, Cilt:2, Yılı:2, Bursa 1987, s. 275.

13 Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti, İstanbul 1980, s. 332.

Bu medreseler İslam dünyasındaki sünni inancı bozan zihniyetle siyasi ve askeri alanda olduğu gibi ilmi sahada da mücadele etmek ve devletin ihtiyaç duyduğu kadı, müftü, hatip, vaiz, katip vb. görevlileri yetiştirmek amacıyla kurulmuş kurumlardı. Ayrıca okumaya imkanı olmayan fakir öğrencilerin de okumalarını sağlamayı amaçlıyorlardı. Devlet, medreseleri “yatılı ve burslu” bir eğitim kuruluşu haline getirmekle öğretimde imkan ve fırsat eşitliğini sağlamış ve öğrenci statüsüne bazı yenilikler getirmiş oluyordu. Medreselerin ayakta kalması ve burs imkanı için vakıflar kuruluyordu.^[14]

Bu okulların bir benzerleri Anadolu Selçukluları tarafından Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum’da açılmıştır. Bir dönemin bilim merkezi olarak toplumu aydınlatan Nizamiye Medreseleri, Osmanlı medreselerine de örneklik etmiştir. İmam-ı Gazali gibi büyük bir şahsiyet Nizamiye medresesinde baş müderrislik görevinde bulunmuş, onlarca talebe yetiştirmiştir. Daha önce söylediğim gibi medreseler Selçuklulardan önce kurulmuştur. Ancak bunlar özel medrese niteliğindedir. Oysa, Nizamiye medreseleri devletin teftiş ve himayesi altında faaliyet gösteren resmi ve muntazam öğretim kurumlarıdır.

Medresede okutulan başlıca dersler; Kur’an ilimleri, hadis, fıkıh, kelim, Arap edebiyatı, Arapça, belagat, mantık, fizik, astronomi, hesap ve hendese, tıp, hat sanatı ve İslam hukuku idi. Hocalar derslerini öğrencilerin bulunduğu yerden daha yüksek bir kürsüde verirdi. Ders saatleri, mevsimlere, dersin niteliğine ve hocaların ilmi mertebesine göre değişirdi. Dersler hafta boyunca öğleden önce başlar öğle, ikinci ve yatsı namazlarından sonra da devam ederdi. Eğitim dili Arapça idi. Yirmi yaşını aşkın öğrencilerin girebildiği medresede eğitim süresi genellikle dört yıldır. Nizamiye Medresesi, yüksek okul olması dolayısıyla öğretimde takip edilen metoda ilişkin kalıp bilgiler devlet tarafından verilemez. Hiçbir metod hocaya telkin edilmiyordu; her hocanın kendine özgü metodu vardı.^[15]

Nizâmülmülk medreseyi Bağdat’ta kurduğu zaman, bizzat kendisi ve kendisinden sonra ailesinden gelenler bu kuruluşun idarecileri olarak seçildi. Medreseler, Nizâmülmülk zamanında ve ölümünden sonra halefleri tarafından atanan yüksek bir memur yani “Muid” tarafından idare edilirdi. Muidler hakkındaki daha geniş bilgiyi birazdan müderrisler başlığı altında inceleyeceğiz. Medresede Müderris ve Muid’den başka, muhasebeciler, kütüphane müdürleri ve bir de namaz kıldıran imam vardır. Vakıf hesap defteri iyi matematik bilen uzman bir memur tarafından tutuluyordu.^[16]

Bugün orta ve yüksek öğretim kurumlarında uygulanan “ders geçme ve kredi sistemi”nin başlan-

14 Suat Kaymak, “Selçukluların Eğitim Kurumları: Nizamiye Medreseleri”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, 2013, s.5.

15 *Agm*, s.3.

16 *Agm*, s.3.

Bir dönemin bilim merkezi olarak toplumu aydınlatan Nizamiye Medreseleri, Osmanlı medreselerine de örneklik etmiştir.

Mektep; genellikle ilk ve orta dereceli öğrencilere eğitim veren kurumdur. Medrese ise İslam ülkelerinde üniversite düzeyindeki okullara verilen addır. Medreseler mekteplerden daha geniş çaplı ve gelişmiş fakültelerdir.

gıcını teşkil eden, medreselerdeki “ders geçme sistemi”, Nizamiye medreseleriyle kurumlaşmış ve yaygınlaşmıştır. Ayrıca medreselerden mezun olanlara “icazetname” verme uygulamasının ilk örnekleri, Nizamiye medreselerinde görülmektedir.

Nizamiye Medreselerinin Başlıca Amaçları:

- 1) Din adamı yetiştirmek,
- 2) Yoksul ve yetenekli öğrencileri okutup topluma kazandırmak,
- 3) İmparatorluğun yönetimi için memur yetiştirmek,
- 4) Devlet adamlarını eğitmek,
- 5) Bilginleri bir görev ve maaşla medreselere bağlayıp denetim altında tutmaktır.

Nizamiye medreseleri birkaç noktada diğer medreselerden ayrı bir görünüm arz etmektedir.

- 1) İlk kez devlet eliyle kurulmuş olması
- 2) Felsefe derslerinin verilmemesi
- 3) Bağdat medresesinde müderris olma şartı olarak Şafii mezhebine mensup olunması gerektiği en çok ön plana çıkan farklılıklardandır.

Endülüs'te Medrese

Eğitim ve öğretimde dile ve edebiyata önem verilen Endülüs Emevîleri devrinde çeşitli öğretim kurumları açıldı. Halife II. Hakem Kurtuba'da ücretsiz eğitim verilen yirmi yedi mektep tesis etti.^[17] Mektep; genellikle ilk ve orta dereceli öğrencilere eğitim veren kurumdur. Medrese ise İslam ülkelerinde üniversite düzeyindeki okullara verilen addır. Medreseler mekteplerden daha geniş çaplı ve gelişmiş fakültelerdir. III. Abdurrahman tarafından yaptırılan Kurtuba Medresesi de o dönemin öğretim kurumları arasında seçkin bir yere sahiptir. Ezher'den ve Bağdat Nizâmiye Medresesi'nden önce oluşturulan bu medresede İspanya'nın yanında Avrupa'nın diğer ülkelerinden, Afrika ve Asya'dan gelen birçok Müslüman ve gayri müslim talebe öğrenim görüyordu. Kurtuba'da çok zengin bir kütüphane kurulmuştu. Halife Hakem'in İskenderiye, Dimaşk ve Bağdat'a gönderdiği kişiler kitapçı dükkânlarını dolaşır kitap

satın alırdı. Böylece kütüphanede toplanan eser sayısının 400.000'i bulduğu rivayet edilir. Bu devirde Endülüs'te kültür seviyesi oldukça yüksekti. Dozy'ye göre o sırada Avrupa'da çoğunluğu kilise mensubu Hristiyanlardan pek az kimse bazı bilgi kırıntılarına sahipken Endülüs'te hemen herkes okuma yazma biliyordu. ^[18]

Kurtuba Medresesi

Kurtuba, Endülüs Emevi devletinin başkentidir. Bu yüzden tek bir Kurtuba medresesinden bahsetmek doğru olmaz. Kurtuba büyük bir şehirdir. Hem Araplar hem de Avrupanın çeşitli bölgelerinden gelen binlerce insan buralarda eğitim görmüştür. Dolayısıyla "Kurtuba'daki Medreseler" ifadesi daha doğrudur. Kurtuba medreseleri Endülüs'ün en ünlü medreseleridir. Kurtuba'da bulunan Ulu Camii (Kurtuba mescidi)'nde tahsis edilen üniversite, o devrin dünya üniversiteleri arasında en nitelikli olanıdır. Endülüs medreselerinin ortak özelliği genel olarak dil ve edebiyata önem vermiş olmalarıdır. Ne var ki, 1492'deki istila bu medreselerin sonunu getirmiştir. Şu an bu yüzlerce medreseden geriye kalan tek şey Kurtuba'daki Camii'nin kalıntılarıdır. Ona da turizm açısından gelir sağlaması amacıyla dokunulmamıştır. Büyük bir kısmı ise kiliseye çevrilmiştir. Bu nedenle ne yazık ki günümüz İspanya'sında 15. yüzyıla ait herhangi bir medresenin varlığından söz edemeyiz.

Şam'da Medrese

Bütün Ortaçağ şehirlerinde olduğu gibi etrafı surlarla çevrilen ve yöneticilerin oturduğu bir iç kalesi bulunan Dımaşk (Şam) İslâmî dönemde külliye ,cami, medrese, şifâhâne, çeşme, hamam ve hanlarla donatılmıştır. Emeviye Camii ve çevresindeki birkaç yapı kalıntısı dışında günümüze ulaşan şehir dokusunun Türk dönemlerinde şekillendiği görülmektedir.

Emevi'lerden Halife I. Velîd'in yaptırdığı Emeviye Camii haricinde bu devirden günümüze başka eser gelmemiştir.

Anadolu Selçuklu Döneminde Medrese

Büyük Selçukluların ünlü veziri Nizamülmülk'ün başlattığı medrese bina etme geleneği, İslam dünyasında hızla yayıldı. Selçuklu dönemi gerek örgün eğitim kurumları gerekse yaygın eğitim kurumlarının açılması açısından Türk tarihinde en verimli dönem olmuştur. Bu dönemde açılan kurumların çokluğu nedeniyle tam sayısı bile belirlenememiştir. Özellikle medreseler bu dönemin tipik eğitim veren kurumları olarak hizmet vermiştir. Ülkenin dört bir yanına dağılmışlar ve ünlü bilim adamları buralarda

Kurtuba medreseleri Endülüs'ün en ünlü medreseleridir. Kurtuba'da bulunan Ulu Camii (Kurtuba mescidi)'nde tahsis edilen üniversite, o devrin dünya üniversiteleri arasında en nitelikli olanıdır.

Mekân ile imkân iki akraba kelime. Bir mekân yaratırken bir imkânlar yelpazesi de yaratmış oluyorsunuz. Dolayısıyla nasıl imkânlar yaratmak istediğinizin cevabı nasıl bir mekân yaratacağınızla da doğrudan ilgili.

dersler vermiştir. Rus tarihçi 5. Gordlevski, Anadolu Selçukluları Devleti başlıklı kitabında şunları söylemektedir: “Selçuklular tüm Anadolu’da cömert elleriyle üstün sanat yapıtları gerçekleştirdiler. Yollar, hanlar ve kervansaraylar gibi bir çok kamu hizmetleri verdiler.”^[19]

Anadolu Selçukluları tarafından çocuklara okuma yazma öğretmek amacıyla her mescit yanında tesis edilen ilkokullardan başka her bir yana medreseler inşa edilmişti.^[20]Anadolu’da 1308 tarihine kadar 135 medresenin varlığı tespit edilmiştir. Bu medreselerden bazıları; Karatay Medresesi, İnce Minareli Medrese, Sahibiyye Medresesi, ve Sivas Gök medresesidir.

MEDRESEDE MİMARİ

Medrese mimarisi Selçuklular döneminde gelişmiş ve Osmanlı’nın İstanbul’u almasından sonra ideal hale gelmiş bir planlamadır. Mekân ile imkân iki akraba kelime. Bir mekân yaratırken bir imkânlar yelpazesi de yaratmış oluyorsunuz. Dolayısıyla nasıl imkânlar yaratmak istediğinizin cevabı nasıl bir mekân yaratacağınızla da doğrudan ilgili.^[21] Bu durumda eğer bir eğitim imkanı sunmak istiyorsanız bunun için eğitime uygun mekana ihtiyacınız vardır.

Medreselerde mekan hem hoca hem öğrenci için önemliydi çünkü; öğrencinin ve hocanın kalacak yere ihtiyacı vardı aynı şekilde yemekhane derslik ve kütüphane de çok önemli idi yani öğrenciler medreselerini seçerken mekana yani imkana önem veriyorlardı.

Medrese mimarisinde taş süsleme, figürlü kabartma, heykel, çini, ahşap ve halı dallarına sunulan malzeme yeni denemeler ve sürprizlerle İslam sanatında yeni sayfalar açmıştır. Anadolu Selçukluları mimarisi Orta Asya, İran, Irak, Suriye, Bizans, Ermeni mimarisi ile karışmış olan yepyeni bir senteze ulaşmıştır.

Medreseler tek bir bölgede veya yerde tesis edilmemiştir. Üç kıtaya ulaşan İslam medeniyeti, ulaştığı her bölgeye eğitim ve öğretim kurumlarını taşımıştır. Medresenin bulunduğu yer iklim, mevsim, kültür, toprak, sıcaklık, soğukluk, ekonomik, sosyal yaşayış gibi farklılıklar içerisinde olacaktır. Bundan dolayı her medreseye aynı yapı elemanları kullanılmamıştır. Umumi olarak ise medreseler şu bölümlerden oluşur.

19 Aleksandroviç Gordlevski, *Anadolu Selçukluları Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur yayınları, Ankara 1988, s. 237

20 Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 119 vd.

21 Tiyatro medresesi http://www.pam.org.tr/WPMed/wordpress-3.3-tr_TR/wordpress/medrese-3/neden-medrese-mimarisi/, 2016

1. Avlu
2. Eyvan
3. Mescit
4. Türbe
5. Talebe Odaları
6. Kışlık Dershane
7. Havuz
8. Çeşme

Ayrıca talebelerin, müderris ve müdirlerin ihtiyacına göre medrese içerisinde gerekli olan düzenlemeler yapılmıştır.

Medreselerde bulunan bir diğer bölüm ise vakfiyedir. Vakfiye bir kağıt parçası olabileceği gibi kalıcı olması için duvara da işlenmiş olabilir. Vakfiye o medresenin kim tarafından, nerede ve ne zaman inşa edildiği hakkında bizlere bilgi verir. Medreseyi yaptıran kişi bunların yanında okutulmasını istediği kitapları ve de vasiyetini de yazdırabilirdi.

Medreselerde dikkat edilen bir diğer husus ise oturma düzeni idi. Dersliklerde hoca ya kürsüde oturur ya da öğrencilerle aynı seviyede olurdu yani hocaya bir üstünlük sağlanırdı.

MEDRESEDE İŞLEYİŞ

Tarihte ilk eğitim ve öğretim faaliyeti, bizzat Cenab-ı Hak'la ilk insan olan Hz. Adem arasında vuku bulmuştur. Kur'an-ı Kerim'in anlattığına göre Cenab-ı Hak, Meleklerle "Yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediğinde onlar, "Orada fesat çıkaracak ve kan dökecek bir kimse mi yaratacaksın? Halbuki biz seni hamd ile tesbih takdis etmeye kafiyiz." Diyerek endişelerini belirtmişlerdi. Cenab-ı Hak da onlara "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." Diye cevap vermiş ve Hz. Adem'e esmayı öğretmiş ve bundan sonra da "hadi siz bunların mahiyetini bana haber veriniz" demişti.^[22]

Buna paralel olarak eğitim ve öğretimin, tarihte önce mabedler etrafında başladığına ve buralardan daha geniş çevrelere yayıldığına şahit olmaktadır.

İslam tarihinde yapılan eğitim ve öğretimi yaygın ve örgün eğitim olarak iki grupta toplayabili-

Buna paralel olarak eğitim ve öğretimin, tarihte önce mabedler etrafında başladığına ve buralardan daha geniş çevrelere yayıldığına şahit olmaktadır.

Aynı zamanda Selçuklu ve Osmanlı'da birçok tekke şeyhinin müderrislikten gelmiş olmaları da medrese - tekke münasebetlerinin asırlarca sağlıklı bir biçimde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

riz.^[23] Yaygın eğitim müesseselerine birkaç örnek verecek olursak:

Camii ve Mescitlerde Eğitim Öğretim

İslam medeniyetinde cami, mabet, medrese, tekke, devlet yönetim merkezi, mahkeme, hastane, arşiv gibi amaçlar için bir merkez olmuştur. Cami için ilk örnek, Medine'deki Mescit-i Nebevi'dir.

Yine kaynaklarda medreselerin ortaya çıkışına kadar her seviyedeki İslam ilimlerinin ve İslam dünyasına dışarıdan giren ilimlerin camilerde tedris edildikleri görülmektedir.

Tekke ve Zaviyelerde Eğitim ve Öğretim

İslam'ın en köklü müesseselerinden biri olan tekkeler ise, zahiri ve batını dini ilimlerin tahsil edildiği yerler olmanın yanında insanı kamil yetiştirmeyi gaye edinmesiyle de psiko-sosyal bir eğitim gerçekleştirmiştir.

Tekkeler ve onların küçükleri olan zaviyelerin birçoğunda tarikat adab ve akranının eğitim öğretimi yanında tefsir, hadis, fıkıh, siyer ve İslam tarihi, Arapça, farsça gibi ilimlerin tahsil edildiği bilinmektedir.

Aynı zamanda Selçuklu ve Osmanlı'da birçok tekke şeyhinin müderrislikten gelmiş olmaları da medrese-tekke münasebetlerinin asırlarca sağlıklı bir biçimde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

Ev, Konak ve Saraylarda Eğitim Öğretim

İslam'ın ilk geldiği Mekke döneminde Mekke'de iki ev vardır ki bunlar, çok önemlidir. Biri, Hz. Peygamber'in evi, diğeri de sahabeden Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evidir. Erkam'ın evi ilk İslam merkezi olarak hizmet görmüş, gelen vahiyler Peygamber tarafından burada ilk Müslümanlara öğretilmiş ve Peygamber, irşatlarını burada yapmıştır.

Ulema da tarih boyunca evini ilim tahsili için açmıştır. İbn-i Sina bunların en meşhurlarından biridir. Diğer bir meşhur ev de İmam Gazali'nin evidir.

Elbette Yaygın eğitim müesseselerine verilecek daha bir çok örnek vardır. İsimlerini zikredip medreseye geçeceğim. Kütüphanelerde eğitim ve öğretim, badiye ve yaylalarda eğitim ve öğretim, edebi muhitlerde eğitim ve öğretim diğer başlıklarımız.

Gelelim konumuza, yani medreseleri içine alan örgün eğitim sistemine.

23 İsmail Güven, *Türkiye Selçuklularında Medreseler*, Ankara, s.11

Medrese örgün eğitim sisteminin en önemli başlığıdır. Zira asırlar boyu süre gelen geçmişi ,takip ettiği müfredat ve işleyişi ile topluma ve İslamiyet'e katkıda bulunan önemli alim ve bilginlerin yetişmesine vesile olmuştur. Bunun yanında o dönemin toplumu için yetişen ve kendi alanlarına göre mesleki medreselere giden talebeler vardı. Bilinen üç tane mesleki medrese bulunmaktadır.

Daru'l-Kurralar

Kuran-ı Kerim'in yedi harf üzere indirilmesi, onun yedi lehçe ile okunmasına ve buna bağlı ilmi kıraatin doğmasına sebep olmuştur. Bizzat Hz. Muhammed Kuran'ı yedi lehçe ile okumuş ve ashabına öğretmişti. Bu medreseden icazet alanlar Kurra Hafız olarak mesleklerini idame ettiriyorlardı.

Daru'l-Hadisler

Bu medreseden icazet alanlar hadis alimi oluyor medreselerde talebelerde bu alanda ders veriyorlardı.

Daru'ş-Şifâlar

Tıp tedrisi ve tedavisinin birlikte yürütüldüğü ve tabib yetiştiren kurumlardır.

İslam tarihinde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetlerine ilim tahsili, bunu yapana da talebe yani "ilme talip olan kimse" denirdi. Sübyan mekteplerinden sonra ilim öğrenme adına arzusu ve gayreti olanlar medreseye alınırdı.

Müfredatı üç temel başlıkta inceliyoruz:

1) *Merkezi disiplin*

2) *Merkezi kişi*

3) *Okutulan dersler.*

Bildiğimiz gibi ilmi hal bilgisini öğrenmek her Müslümana farzdır. Her medresenin okuttuğu bir ders olan yani merkezi disiplini fıkıh ilmidir. Bu sebeple bu tüm medreselerin ortak dersidir. Fakat medreseler arası hiyerarşik bir bütünlük yoktur. Müfredatı müderris belirlediği için her medresede müfredatta farklılık oluşur. Merkezi kişi müderristir.

İslam tarihinde yapılan eğitim ve öğretim faaliyetlerine ilim tahsili, bunu yapana da talebe yani "ilme talip olan kimse" denirdi. Sübyan mekteplerinden sonra ilim öğrenme adına arzusu ve gayreti olanlar medreseye alınırdı.

Görülen bu derslerden sonra konunun talebe de yerleşip yerleşmediğini anlamak için sınav yerine müzakere-münazara yöntemi kullanılırdı.

Üçüncü başlığımız okutulan dersler ise şöyle:

- 1.Kelam İlmi: Allah'ın zatından ve sıfatlarından, fiillerinden bilhassa birliğinden bahseden bir ilimdir.
- 2.Mantık İlmi: Düşüncenin doğru ve yanlış olduğunu ortaya koymakta yardımcı bir ilimdir.
- 3.Heyet İlmi: Astronomi ilmidir.
- 4.Hendese İlmi: Geometri ilmidir.
- 5.Tefsir İlmi: Kuran ayetlerinin açıklanmasına dair dalıdır.
- 6.Sarf İlmi: Arapça kelime köklerini ve türevlerini öğreten ilim dalıdır.
- 7.Nahiv İlmi: Kelimelerin cümle içindeki vazifelerini ve buna göre sonlarının aldığı durumu öğreten ilimdir.
- 8.Akaid İlmi: Amacı inanç konusunun taklididen kurtulmak, tahkiki iman yani gerçek bir iman derecesine ulaşmaktır.
- 9.Hikmet İlmi: Hikmet, her şeyin en doğrusunu ve en isabetli olanını tespit edebilme yeteneğidir.
- 10.Adab İlmi: İlim öğrenmenin kuralları ve gerekçeleri öğretilir.
- 11.Belagat İlmi: Sözü'nün fasih (güzel, düzgün) olmakla beraber, hale ve makama uygun olmasıdır.
- 12.Hadis İlmi: Hz. Peygamber'in sözlerini inceleyen ilimdir.
- 13.Hilaf İlmi: Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları konu edinen ilim dalı.
- 14.Cedel İlmi: Cedel, Her bir muhâlif kendi hüccetini veya hüccet sandığı şeyi ileri sürmesi, ortaya koymasıdır.

Görülen bu derslerden sonra konunun talebe de yerleşip yerleşmediğini anlamak için sınav yerine müzakere-münazara yöntemi kullanılırdı.

Talebe medresede ilmi hayatını tamamladıktan sonra icazet alır ve toplumda seçkin bir kimse olarak hayatına devam eder.

MÜDERRİSLER

Müdrerris, sözlük anlamıyla medrese veya camide ders okutan hoca^[24]; Arapça bir kelime olup tedris masterından türemiştir. Yani sözcük itibariyle “ders veren, öğreten” anlamına gelir.

Medreselerde öğretim kadrosunun başında müdrerris bulunmaktadır. Müdrerris ham bilgileri yorumlayarak insanlar arasındaki iletişimi doğrudan veya dolaylı olarak sağlayan kişidir ve İslam Tarihinde, toplumların dini yönden aydınlanmasında aktif rol almışlardır.^[25]Bilginin yorumlanması ve insanlara ulaştırılması yani “İslam’ı aydınlatma” hususu Peygamberlerin en önemli görevi olarak karşımıza çıkmakta. Buna binaen Efendimiz (s.a.v) in kendi adıyla anılan mescitte eğitim faaliyetlerinde bulunması, onun ilk müdrerris olduğunu ortaya koyuyor. Çünkü O cehalet içinde bulunan bir topluma peygamber gönderildiğinden bizzat kendisi de şu ifadeyi kullanmıştır “Allah beni bir eğitimci(müdrerris-muallim) olarak gönderdi.”^[26]

Efendimiz (s.a.v) in başlattığı ilim hareketi ve bu eğitimin baş aktörü olan müdrerrislik, kutsiyet kazandırılarak İslam tarihi boyunca devam etmiştir.^[27]İslamiyet’in gelişiyle başlayan bu hareket Emeviler döneminden itibaren camilerde ve daha sonraları örgün bir şekilde “medrese” lerde devam etmiştir.^[28]Ancak müdrerrisliğin bir kurum ve meslek olarak her türlü koşullarının belirlenmesi Bağdat’taki Nizamiye medreseleriyle sağlanır.^[29]Zira profesyonel bir meslek olarak Müdrerrislik adını alması bu döneme tekabül ediyor. O zamana kadar ulema ev, camii gibi çeşitli mekânlarda eğitim verirken aynı zamanda geçimini sağlamak için (bildiğiniz üzere ulemanın çoğu verdiği eğitim karşılığında talebesinden para almaz) farklı mesleklerde de çalışırken “müdrerrislik” ile hem aylık giderleri karşılanıyor hem de bu zamandaki karşılığı ile “devlet memuru” statüsüne geliyor. Bunun yanında vakfiyesine göre maaş miktarında görülen farklılıklardan sebep; kimi müdrerrise devlet tarafından ekip biçebilmesi için toprak bile tesis edilmiştir ki ek gelir kaynağı olsun.

24 TÜRK DİL KURUMU http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=M%C3%9CDERR%C4%B0S EYLÜL 2006

25 Yasin Yılmaz, “Osmanlı Örgün Eğitiminde ve Süleymaniye Medreselerinde Müdrerrisler”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi YIL 10, S. 14 Şanlıurfa 2005, s. 93*

26 3 İbn-i Mâce, Sünen, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Mukaddime (paragraf 17), nr. 229; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1991, II, 758

27 Yasin Yılmaz, A.g.m s. 94

28 Daha geniş bilgi için bkz; A. Taşköprü-zâde, *Mevzuatı-I-Ulum*, İstanbul, 1313, I, 67-100; A. Kâbisî, *Ta’lîmü’l-Müteallim İslâm’da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, Kahire, 1953, (Ter. S. Ateş- H.R. Köymen, Ankara, 1966), s. 295; A. Çelebi, *İslâm’da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1982, s. 207-253; Mehmet Dağ-R.H. Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi*, Ankara, 1974, s. 196-204

29 Bkz. İ. Kafesoğlu, “Nizamülmülk”, *MEB İA, C. IX, s. 329-333*

Müdrerris ham bilgileri yorumlayarak insanlar arasındaki iletişimi doğrudan veya dolaylı olarak sağlayan kişidir ve İslam tarihinde, toplumların dini yönden aydınlanmasında aktif rol almışlardır.

Bu icazetname-lerde “medrese adı” geçmeyip “müdrislerin ve onlardan okunan derslerin, kitapların ismi” zikredilir.

Müdrisi medrese içerisinde tanımlayacak olursak medreseye kimliğini müdris kazandırır; yani müdrisi çıkartınca medresenin ilmi hiçbir kıymeti yoktur. Zira bahsettiğimiz yapıların müfredatından gelir gider tutanaklarına, öğretim kadrosundan öğrencilere verilecek yemeklere; tüm yönetimi müdriste toplanır. Ayrıca müdris ile medrese arasında hem sebep hem de sonuç ilişkisi vardır. Bu sebep- sonuç ilişkisi içerisinde medreseler, “müdris merkezli serbest öğretim halkalarının örgütlenmiş şekli”^[30]ile tarih sahnesine çıkmıştır. O halde rahatça söyleyebiliriz ki medrese müdrisiyle kaimdir. Örnek verecek olursak Kelase Şam’da bir Emevi Camii’nde eğitim vermiş ve bu cami El Medresetü-l Kellase adını almıştır.

Müdrislerin Seçilmesi, Atanması

İslam tarihini incelediğimizde müdrislerin önceleri ders verebilecek yeteneği olan kişiler arasından daha sonraları ise medreselerden çıktığını görmekteyiz. Örneğin Selçuklular ve Osmanlılar döneminde müdriste bir üst medreseden mezun olma şartı aranmış ve mesleğe giriş için de öğretim yetkisi veren icazetname istenmiştir.^[31]Bu arada konuşmanın başında da ifade ettiğimiz gibi müdrisin belirleyici olduğu anlayış İslam dünyasında teşekkül eden bir gelenek halinde Osmanlılara da yansdığından bu icazetname-lerde “medrese adı” geçmeyip “müdrislerin ve onlardan okunan derslerin, kitapların ismi” zikredilir. Bunu da bir ek bilgi varsayabiliriz. Bunun yanında müdrisler görevlerine devlet ve ilim adamlarının katıldığı bir merasimle başlamıştır.^[32]

- *Öncelikle kaftan giyer.*
- *Devlet adamları, müdrisler ve eşraftan oluşan kalabalık bir grupta medreseye gelir ve kürsüye oturur.*
- *Ardından hatim duası yapılır ve müdris bazı ayetleri tefsir eder.*
- *Böylece müdris ilk dersini vermiştir.*

Müdrisliğin maneviyatından bahsedecek olursak müdrisler halk tarafından büyük saygı ve ilgi gören kimselerdir. Zira bu insanlar müdrislik makamına gelene kadar birçok ilmi alanda çalışmalar yapmıştır ve bildiğimiz üzere halk nezdinde “okuyan” her zaman bir adım öndedir. Bunun sonucunda

30 Yasin Yılmaz, A.g.m s. 94

31 H. Akgündüz, “Osmanlı Medrese Sistemi”, İstanbul, 1997, s. 449

32 Nabi Bozkurt, “Müdris”, İSLAM ANSİKLOPEDİSİ CİLT 31 İstanbul, 2006, s. 467

da halkın ve talebelerin sevdiği bazı müderrislerin bir başka yere tayin edilmesi veya ölümleri büyük üzüntüyle karşılanmıştır. Örneğin Cüveyni'nin vefatında 400 kadar öğrencisinin kalem ve hokkalarını kırdığı ve bir yıl ders yapamadığı kaydedilmektedir.^[33]

Müderris- Talebe İlişkisi

Müderris ile talebe arasında kuvvetli bir bağ vardır. Tasavvuftaki bir üst karşılığı olan şeyh-mürîd ilişkisi kadar güçlü bir maneviyat gözetilmese de; eğitimci ile eğitime talip olan arasında bir sevgi ve saygı olmadığı sürece tam anlamıyla sağlıklı bir bilgi aktarımı olmayacağı, buna tam anlamıyla bir eğitim denilemeyeceği aşikârdır. Zira bu yapılarda müderrisin vazifesi yalnızca dersini anlatıp, sonrasında işine bakmak değil; bilakis talebesinin gelişimi için elinden geleni yapmaktır. Bu noktada şunu belirtmem gerekir ki bu müderrise yüklenen vazife değildir, müderris bunu kendisine vazife bilmıştır. Örneğin bahsettiğimiz gibi medreselerde bütün talebenin ortak ders yapacağı umumi ve büyük bir dersane ve onun etrafında dizilen odalar vardır. Müderrisler umumi mevzuları bu ortadaki büyük dershanede anlatırken, daha sonra talebelerin odalarına çekilmesiyle onlarla birebir çalışmış ve bunu aksatmamaya gayret etmiştir. Bununla birlikte okuttukları derslerden herhangi bir konu üzerinde talebelerine münazara yaptırır, sonunda da iki takım için de görüşlerini bildirmiştir. Böylece hem öğrenilenin kalıcılığını sağlamış, hem de talebesinin özgüvenini, kendini ifade etme yetisini geliştirmiştir.

Müderriste aranan vasıflara gelecek olursa kısa bir ifadeyle "ehl-i ilim ve sahib-i fazilet, sahib-i hay-siyet olmak diyebiliriz.

Süleymaniye Medreselerine ilişkin bilgiler içeren Kanuni Vakfiyesinde geçen müderris olma şartları^[34] bazı kaynaklarda şöyle sıralanmıştır.

- *Sahasında âlim, ilmiyle amel eden ve faziletli kişi olma.*
- *Kur'an'ı tefsir edecek kadar Kur'an ilimlerine vakıf olma.*
- *Hz. Peygamber'in sahih hadislerine rivayet edecek kadar hadis ilmine sahip olma.*
- *Sahih-i Müslim ile Sahih-i Buhari'yi insanlara ve öğrencilere istenilen şekilde aktarabilme gücüne sahip olma.*

33 A.g.e s. 468

34 Kanunî Vakfiyesi, s. 80

Örneğin Cüveyni'nin vefatında 400 kadar öğrencisinin kalem ve hokkalarını kırdığı ve bir yıl ders yapamadığı kaydedilmektedir.

Çünkü vakfiyeye göre dini ilimleri bilmesi yanında, dersi öğrencilere sevdirecek formasyona sahip olması istenmiştir.

Talebelerle sınıfta aynı yerde oturan muid, müderrisin dersten ayrılmasına müteakip veya daha sonraları; dersi talebeye tekrarlayan ve talebenin müderrise sormaktan çekindiği şeyleri cevaplayan kişi konumundadır.

Bunun yanında müderriste eğitim tekniklerini iyi bilmesi de Süleymaniye medreselerinde görev yapacak müderriste aranan özelliklerdendir. Çünkü vakfiyeye göre dini ilimleri bilmesi yanında, dersi öğrencilere sevdirecek formasyona sahip olması istenmiştir.

Müderrislerin Geride Kalmasının Sebepleri

Müderrisliği birçok yönüyle ele aldıktan sonra bu kutlu mesleğin genel çerçevesine bakacak olursak; medrese ve müderrisler insanı dünyanın esiri yapmadan onun fatihi yapma vazifesi gördüler.^[35]Yaşadıkları çağda eğitim alanında büyük bir misyonu üstlenen bu şahıslar, bilgi aktarımı yaptıkları yerlerin bütün yönleriyle kurumsallaşmasından dolayı özellikle Osmanlı aydınlanmasında aktif rol oynadı. Hatta Avrupa'ya örnek olacak kadar hizmet verdiler.

Ancak şunu unutmamak gerekir ki, müderrisler 18. yüzyıldan itibaren içinde buldukları sistem doğrultusunda bilgi aktarımını iyi yapmalarına karşın bilgi üretilmesine bir katkıda bulunamamışlardır. Bir bakımdan da derslerin hepsini belirli kitaplara bağlı olarak takrir şeklinde okutmaları çoğunun bir alanda uzmanlaşmasına engel teşkil etmiştir. Sonucunda yeni ve güncel eserler ortaya koyamayan müderrisler, yalnızca daha önce yazılmış olan eserlere yorum, düzenleme ve düzeltme yazıları yazarak bir anlamda geride kalmışlardır. Bu noktada, Avrupa önemli bir bilim ve düşünce inkılabı yaparken, Osmanlı bilim adamları olan müderrisler, eğitim ve bilgi üretim sisteminde önemli bir değişiklik geçirmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir.^[36]Hatta değişen dünyanın karşısında devletin birçok meselesine çözüm bulamamışlardır. Bunun neticesinde de Osmanlı gerileme döneminde iken medreseler de aynı süratte yıkılma sürecine girmiştir.

Bunların haricinde bir mevki daha vardır talebelik ile müderrislik arasında: muidlik. Bir anlamda müderris yardımcısıdır. Tabi bu noktada muidliği ilmi anlamda müderrisliğin kesinkes alt seviyesinde görmek yanlıştır zira yetkin eğitim almış bir âlim de muidlik yapabilir.

Muid; hazırlayan, dersi iade eden, tekrar ettiren, öğretmen yardımcısı gibi birçok anlamı ihtiva eder.^[37] Talebelerle sınıfta aynı yerde oturan muid, müderrisin dersten ayrılmasına müteakip veya daha sonraları; dersi talebeye tekrarlayan ve talebenin müderrise sormaktan çekindiği şeyleri cevaplayan kişi konumundadır. Bu yönüyle muid aynı zamanda müzakerecidir. Muidler 24 saat medresede, öğrencilerle beraberdi. Bu öğrenciler için çok faydalı bir uygulamaydı zira böylece talebenin dersleri başta olmak

35 Yasin Yılmaz A.g.m s. 108

36 A.g.m

37 İNSAN VE HAYAT <http://insanvehayat.com/talebe-ile-hoca-arasinda-bir-yardimci-kadro-muid/> MAYIS 2015

üzere, sıhhatinden psikolojik problemlerine kadar görüşebileceği rehberler onlardı. Muidliğin tarihine ilişkin bunun Peygamber Efendimiz (sav) devrine dayandığını söylemek mümkündür. Şöyle ki rivayet edildiğine göre Rasul-i Ekrem ders halkasından kalktıktan sonra ashabtan bazıları Abdullah b. Reveha'nın etrafında toplanır, Resülullah'ın öğrettiği şekilde beraberce zikrederlerdi; Abdullah (r.a) onlarla dini konuları müzakere ederdi. O halde bu meslek ile hem talebeye yardım hem de müderrise kolaylık sağlandığını söylemek mümkündür. İki yönüyle de kaliteli bir eğitim tesis edilmiştir.

ÜNLÜ MEDRESELER

KARATAY MEDRESESİ

Anadolu Selçuklu devri çini işçiliğinde önemli yeri bulunan Karatay Medresesi 1955 yılında "Çini Eserler Müzesi" olarak ziyarete açılmıştır. Karatay medresesi günümüze ulaşan nadir medreselerdendir ve Konya'da yer almaktadır.

EL-EZHER MEDRESESİ

El-Ezher medresesi yeryüzünde kurulan ilk üniversite olarak kabul edilir. İslam âlemine paha biçilmez eserler bırakan âlimler yetiştirmiştir. Kur'an ilimlerinin yanında tıp, astronomi, matematik gibi derslerde verildi. İmam Nevevi burada yetişen alimlerden biridir. Mısır'da cumhurbaşkanından sonra protokol olarak Ezher Şeyhi gelmektedir. Ancak Ezher, Mısır'daki yönetim değişikliğinden sonra bizdeki Diyanet kurumu gibi bir kuruluş haline geldi, bir nevi bağımsızlığını kaybetti. Bunun bir sonucu olacak ki Müslüman Kardeşler mensubu mücahitlerin idam fetvalarını vermek zorunda kaldı. Seyyid Kutub, Abdülfettah İsmail, Abdülkadir Udeh gibi mücahitler bunlardan sadece üç tanesidir.

MARDİN KASİMİYE MEDRESESİ

Rivayete göre, Kasım Paşa öldüğünde kanlı gömleği ağıtlar eşliğinde bu medresenin eyvanın duvarlarına sürülmüş ve hala o duvarlara su döküldüğünde duvarda ki kan izleri belli olmuştuydu, duvarlardaki kan izlerinin bunlara ait olduğu söylenir. Yine rivayetlere göre medresenin avlusundaki havuzda akan su tasavvufi bir betimlemeyi saklıyor. Suyun akışı ile doğumdan ölüme kadar insan hayatı ve sonrası simgelenmiştir. Çeşmeden çıkan su doğumu, döküldüğü yer gençliği, ince uzun oluk olgunluğu ve suların bir havuzda toplanması ölümü temsil eder. Daha sonra bu su kanallarla toprağa aktarılır ve burada topraktan tekrar can bulur. Bu sembolik havuz sadece Kasimiye'ye mahsus değildir, birçok medresede de kullanılmıştır.

İmam Nevevi burada yetişen alimlerden biridir. Mısır'da cumhurbaşkanından sonra protokol olarak Ezher Şeyhi gelmektedir. Ancak Ezher, Mısır'daki yönetim değişikliğinden sonra bizdeki Diyanet kurumu gibi bir kuruluş haline geldi, bir nevi bağımsızlığını kaybetti.

“Biz ki dünyayı
terk edip göçtük,
Gönül derdi ektik,
matemler biçtik,
Şimdiden sonra
da nöbet sizdedir,
Biz sıramızı savdık
ve geçtik.”

YAĞIBASAN MEDRESESİ

Tokat ilinin Niksar ilçesindeki Yağıbasan Medresesi Anadolu'nun ilk medresesi olma özelliği taşıır.

ŞİFAİYE MEDRESESİ

Bu yapı Anadolu Selçuklu tıp öğrenimi veren okulların en eskilerinden ve aynı zamanda da en büyük planlı eseridir. Türbe kapısının üzerindeki kitabe şöyledir;

“Biz ki dünyayı terk edip göçtük,

Gönül derdi ektik, matemler biçtik,

Şimdiden sonra da nöbet sizdedir,

Biz sıramızı savdık ve geçtik.”

ULUĞ BEY MEDRESESİ

Uluğ Bey Medresesi, Timur İmparatorluğu'nun 4. sultanı Uluğ Bey tarafından Semerkant'ta yaptırılmış olan bir medresedir. Uluğ Bey Medresesi 15. yüzyılda Asya'nın en iyi ve en önemli bir Üniversitesidir. Uluğ Bey 70'e yakın o zamanın ünlü bilginlerini Semerkant'a getirtir. Medresenin eğitim ağırlığı Matematik ve Gökbilim dalıdır. Bu bilginlerin içerisinde en önemlisi Ali Kuşçu'dur.

OSMANLI DÖNEMİNDE MEDRESELER

“İlim, İslam'ın hayatı, imanın direğidir.”^[38] demiştir Peygamber efendimiz. Allah'ın yolunda, Peygamberin ümmeti olarak ilerleyen toplumlardan biri olan Osmanlı'da, daha kuruluşunun ilk yıllarında ilmin kıymetini öğrenmiş, İznik'te, ilk Osmanlı medresesi olan İznik Orhaniyesi'ni 1330 yılında kurmuştur.

Osmanlı Devleti örfi hukukun yanı sıra şerî hukuka göre idare edilirdi. Şeriat'ın anlaşılması ve tatbiki belli seviyede bir tahsil gerektirirdi. Bu işlerde uğraşanların İslam hukukunu iyi bilmesi gerekirdi. Din alimleriyle adalet hizmetlileri bir sınıf içerisinde birleştirilmiş ve bunlara ulema adı verilmiştir.^[39]Med-

38 [Ebuşşeyh]

39 Remzi Kılıç, *Trabzon Valisi Şehzade Selim ve faaliyetleri*. II. Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih -Dil- Edebiyat Sempozyumu, *Trabzon 2001*, s.99-115. *İbn Mâce, Mukaddime*, 17

rese ise, ulemayı yetiştirmenin ve himaye etmenin sistematik bir aracıydı. Toplumsal organizasyon için ulema, ulema için medrese gerekiyordu.

Gel gelelim, Osmanlı'da medreseden öncesine. "İlim öğrenmek, kadın-erkek her Müslümana farzdır."^[40] demiş Peygamber efendimiz.

Selçuklulardan gelen bir devlet tecrübesine sahip Osmanlı'da kurulmuş sibyan okulların da, kız çocuk erkek çocuk ayırt etmeksizin ilk tahsil mecburiydi. Sibyan, 4-5 yaşından küçük, ergenliğe girmemiş çocuk anlamına gelir. Bu mekteplerde öğretmen mahallenin imamıdır. Burada çocuklara Kur'anı Kerim okuma öğretilir, ilmihal ve ahlak bilgileri verilir, okuma ve yazmaya başlatılırdı. Sibyan okullarından sonra zeki ve istikrarlı çocuklar okur, kalanlar ise okumayı bırakıp hayata atılırlardı.

Sibyan mektebi ile ilk tahsilini bitirmiş öğrenci, orta ve yüksek tahsili için Medreseye başlardı. Lakin bunun için mahallelerinden ayrılp büyük şehirlere gitmeleri gerekirdi. Okumak demek başka şehirlere gitmek, sıkıntı, zahmet çekmeydi. Bunun için gidilen en önemli şehir pek tabii İstanbul'du. Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni zamanında yapılan Fatih ve Süleymaniye Medreseleri, hiç şüphesiz medreseleri hem program hem de mimari bakımdan zirveye taşımıştı.^[41]

Fatih Medreseleri'nin kurulması, Osmanlı medrese teşkilâtı için bir yenilik sayılır. Medreselerin, müderrislerin aldıkları yevmiyelere ve okutulan kitaplara göre tasnif edilmeleri bu dönemde başlamıştır. Medreseler; Haşiye-i Tecrid (Yirmili), Miftah (Otuzlu), Kırklı, Hariç, Dâhil ve Şahn-ı Seman şeklinde ayrılmıştır. II. Bayezid devrinden itibaren de altmışlı medreseler yapılmıştır.^[42]

Osmanlı Devleti'nin en ileri durumundaki müesseselerinden bir diğeri ise 1550 yılları arasında kurulan Süleymaniye Medresesi'dir. Kanuni'nin kurduğu Süleymaniye Medresesi'nde, kendinden öncekilerde olmayan bir yenilik vardı. Ordunun hekim ihtiyacını karşılamak için eklenen Tıp Medresesi ve matematik öğretimi için kurulan dört medrese, ona dinsel konular dışındaki alanlarda eleman yetiştiren bir kurum olma özelliğini kazandırmıştı.^[43]

Tuncay Zorlu, "Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri" Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008, s.611

40

41

42

43 Ünal Taşkın, *Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2008, s. 352*

Fatih Medreseleri'nin kurulması, Osmanlı medrese teşkilâtı için bir yenilik sayılır. Medreselerin, müderrislerin aldıkları yevmiyelere ve okutulan kitaplara göre tasnif edilmeleri bu dönemde başlamıştır.

Naklî bilgiler vahiy ile peygamberlerden gelen dine ait bilgilerdir. Aklî bilgiler ise insanın ihtiyaçlarını gidermek amacı ile eşyayı kullanma ve insanın faydasına hizmet ettirmeyi amaçlayan aklın ürünü bilgilerdir.

Süleymaniye Medreseleri yâni Şahn-ı Süleymaniye yapıldıktan sonra İlk tahsillerini tamamlamış olan talebelerden arzu edenler Şahn-ı Seman'a arzu edenler Şahn-ı Süleymaniye'ye devam ederlerdi. Talebe, Şahn-ı Seman ve Şahn-ı Süleymaniye Medreseleri'ni tamamladıktan sonra icazet alır yani kendisine müderrislik edebileceğine dair diploma verilirdi.

Batı'dan oldukça ileri durumda bulunan Osmanlı Devleti'nin yükselme devrindeki refâh ve sükûnet, Kanunî Sultan Süleyman devrinin sonlarına doğru yerini yavaş yavaş huzursuzluk ve karışıklıklara bırakmaya başlamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Medreseler'de riyâziyât(matematik) ve tabiat dersleri çok önem kazanmıştır. Fakat bu devirden hemen sonra bu derslere karşı düşmanlık başladı ve bu dersler kaldırılmaya başlandı. Çünkü Osmanlı, yavaş yavaş gerileme dönemine girmeye başlıyor, bunun sebebi ise dinden uzaklaşıldığı olarak görüyordu. Müsbet yani pozitif ilimlerin kaldırılmasına ve medrese eğitiminin bozulmasına karşı ilk tepki 17. yüzyılda Kâtip Çelebi'den gelmiştir. O, Mizânu'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ehad adlı eserinde medreselerin içine düştüğü aymazlığı, gafleti, müderrislerin bilgisizliğini ileri sürmüş ve öğretimde doğru yöntemlerin uygulanmasını, Batı'daki bilimsel gelişmelerden yararlanılmasını önermiş ise de bu görüşleri dikkate alınmamıştır.^[44]18. Yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı Devleti coğrafi genişlik itibariyle Avrupa devletlerinin Rusya dışında en büyüğü olma özelliğini korumuştur. Osmanlı topraklarındaki nüfus 35 milyon ile 50 milyon arasında tahmin edilebilir. Çok çeşitli kavimlerin tek bir devlet bünyesinde idare edilmesi doğal bir durum olarak güçtür. Bu sebeple devlet idaresinde meydana gelen bozukluklar zamanla diğer müesseselere de sirayet etmiştir. Tabidir ki, bundan medreseler de payını almıştır. 17. yüz yıla kadar iyi hizmet veren medreseler bu tarihten sonra bozulmaya başlamıştır.

"İlimler ikiye ayrılır: Beden İlmî ve Din İlmî" diye buyurur İmam-ı Şafii hazretleri. Bu ilimlerden din ilmi "naklî" ilimdir. Beden ilmi ise "aklî" ilimlere girer. Naklî bilgiler vahiy ile peygamberlerden gelen dine ait bilgilerdir. Aklî bilgiler ise insanın ihtiyaçlarını gidermek amacı ile eşyayı kullanma ve insanın faydasına hizmet ettirmeyi amaçlayan aklın ürünü bilgilerdir.

Selçuklu devleti ile başlayan, Osmanlı devletinin kuruluşu ile gelişen ve mükemmel bir şekilde çalışan Medreseler'in bozulmasında matematik, kelâm ve felsefe gibi aklî ilimlerin terk edilmesi, bunların yerini tamamen naklî ilimlerin almış olması birinci derece de etkili olmuştur.^[45]Nitekim 1869 yılında

Age, s. 353

Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, M.E.B., İstanbul, 1995, s. 10.

44

45 Abdulhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, (4. baskı), İstanbul, 1982 s. 207-208

Şeyhülislam'ın isteği üzerine hazırlanan ve İstanbul medreseleri hakkında bilgi verilen çalışmada, medreselerde okutulmakta olan dersler arasında matematik ve fen ilimlerinin yanı sıra tefsir ve hadis ilimlerine de rastlanmamaktadır. Belirtilen ilimlerin programdan çıkartılması ile medrese tahsilinin büyük oranda Arapça ve fıkıh'a dayandığı anlaşılmaktadır.^[46]

Medreselerin yıkılış sürecine girmesindeki bir diğer önemli faktör ise merkezîyetçilikti. İradede ve ilimde yüksek seviyede olan kişiler merkezde olduğu için buna bağlı olarak en yüksek eğitim-öğretim müesseseleri de merkezde bulunuyordu. Çünkü merkezden her yere hükmedilebilirdi. Osmanlı devleti döneminde de bu düzen devam etmiş, yüksek medreselerde yüksek ilim adamları görev almışlar, dolayısı ile merkezde ikamet etmişlerdir. Bu merkezîyetçiliğin faydaları olduğu gibi zararları da olmuştur. . Merkeze çok uzak olan yerlerde zeki, hevesli gençlerin merkeze gitme imkânları olmadığı için sönüp gitmişlerdir.

Padişahın kardeşleri veya oğulları arasındaki taht kavgası sonucu çıkan gerginlikler de yıkılış sürecini etkilemiştir. Bu gerginlikten hocalar ve talebeleri etkilemiştir. Toplum içinde oluşan bu huzursuzluk ortamında hocalar, ilmi araştırma yapmamışlar; talebeler ise kendilerini ilme vermemişlerdir.

Önceleri medrese mezunları, müderrislik kadrolarına atanabilmek için mülazemet usulüne göre, bir bekleme döneminden geçerlerdi. Bu bir çeşit staj dönemi idi. Zamanla bu yol kötüye kullanıldığı gibi müderris olmak için medreseyi bitirme şartı da aranmadı. Ders yapılamayan, harap, yanmış, adı var fakat kendisi ortada olmayan medreselere kayırma yoluyla bazı kişiler müderris atanıyorlardı.

Koçi Bey'e göre, medreselerin başlıca bozulma nedeni, 'cahil ve âlim arasında fark gözetilmeden para ve hatır gönül yoluyla layık olmayanlara verilmesi, başka deyişe mülazemet yolunun bozulması'dır.^[47]

Kapatılış

I.Mahmud'a kadar medreseler de ciddi bir ıslahat yapılmamıştır. Kanuni Sultan Süleyman devrinde sonra, Tanzimat'ın ilânına kadar medreselerin kendi haline bırakıldığı söylenebilir. Medreseler ne zaman ıslah edilmeye çalışılsa medreseliler çoğu kez karşı bir tavra girmişlerdir.

Fakat ne yapılırsa yapılsın medreselerin gerilemesi durdurulamadı. Sonunda ilk kapatma girişimi olarak 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid'i Tedrisat kanunları ile bütün okul ve medreseler Eğitim Bakanlığı

46 Tunay Karakök, *Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme*, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2013, s. 225

47 Age, s. 223-227

Önceleri medrese mezunları, müderrislik kadrolarına atanabilmek için mülazemet usulüne göre, bir bekleme döneminden geçerlerdi. Bu bir çeşit staj dönemi idi. Zamanla bu yol kötüye kullanıldığı gibi müderris olmak için medreseyi bitirme şartı da aranmadı.

Bu medreselerden yetişen büyük âlim ve mütefekkirler Osmanlı'nın manevî mimarlarıydı. Akşemseddinler, Zembilli Ali Efendiler, İbn-i Kemaller gibi büyük maneviyat erleri yaşadıkları asırlara ışık tuttular ve geleceğin ufuk insanlarını yetiştirdiler.

ğına devredilip bağlandı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu maddelerinde mahalle mektepleri ve medreselerin kapatılmasına ilişkin bir ifade bulunmuyordu ancak Maarif Vekili Vasıf Bey, Mayıs ayında yayınladığı bir genelge ile "Bakanlığı'nın elindeki ilkokulların hiçbirinde meslek dersleri okutulamayacağı, bunun öğretimin birleştirilmesine aykırı olacağı gerekçesiyle" mahalle mektepleri ve medreseleri kapattı.^[48] Gerilemeye başlayan ve yönetime karışan medreselerin kapatılması kaçınılmazdı. Ama tek sebebi bu değildi. Medreselerin bozulması ve artık faydasından çok zararının dokunması öne sürülen bir durumsa da, kapanmasında diğer önemli faktörse Medreselerin kurulan yeni rejime uymamasıydı.

Sonuç itibari ile asırlar boyunca hukukçuları, din adamlarını, öğretmenleri, çoğu idareci sınıfı, hatta hekim ve mühendisleri yetiştiren bir eğitim ve öğretim kurumu olan medreseler; kuruluşlarının ilk yıllarından itibaren Osmanlı için her zaman çok büyük önem arz etmişlerdir. Bu medreselerden yetişen büyük âlim ve mütefekkirler Osmanlı'nın manevî mimarlarıydı. Akşemseddinler, Zembilli Ali Efendiler, İbn-i Kemaller gibi büyük maneviyat erleri yaşadıkları asırlara ışık tuttular ve geleceğin ufuk insanlarını yetiştirdiler. Ve bu Medreseler, Türkiye Cumhuriyeti Devletinde yükseköğretimin başlangıç noktaları olan Darülfünun'a, sonrasında İstanbul Üniversitesine ve sonrasında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine ve sonrasında açılan Üniversitelere ilham veren de bu medreseler olmuştur.^[49]

KARŞILAŞTIRMA

1. Medresede İlimin Önemi ve Amacı: Medrese sisteminde ilme verilen önem Ashab-ı Suffa'ya dayanmaktadır. Medresede ilim tahsil etmenin en önemli amacı İslam dini açısından ilim öğrenmenin kutsallığıdır. İlim tahsilinin yegane amacı Allah'ın rızasını kazanma bilinci ile onun dinini yüceltme ve yayma gayesiyle öğrenmektir.

Günümüzde: Şu anki eğitim sistemimizde ise ilim kavramı yerini bilim kavramına bırakmıştır. Dersleri öğrenirken düşünülen sınavları geçmek ve iyi bir meslek sahibi olmaktır. Yani herkes bireysel düşünür. Toplum ve yararı adına düşünmez. Düşünemez. Zira geçmesi gereken onlarca sınav vardır.

2. Medresede Hoca Talebe İlişkisi: Medreselerde ilmi hayat hoca-talebe ilişkisi üzerinden yürür. Talebeler müderrisin ününü çevreden duyarak o müderristen ders almak için onun ders verdiği medreseyi tercih eder. Bu sebeple talebe ve hoca arasında ilmi hayatın dışında da bir bağ oluşur. Müderris o talebe için her anlamda örnek teşkil eder.

48 *Vikipedi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu*

49 *Tunay Karakök, age, s. 230*

Günümüzde: Okulun prestiji, ve öğrencilerin okulu tercih etme sebebi hoca değil de akademik başarılar ve fiziki imkanlardır. Ne yazık ki öğrenci ve öğretmen arasında bir ünsiyet kurulamadığı için bu eğitim hayatına olan bakış açısını zedeliyor.

3. Medresede: Talebe hocasının huzuruna girerken tevazulu bir hal takınması, huzurdan çıkarken de arkasını dönerek değil, yüzü mürşidine doğru geri geri çıkması gerekir. Aslında bu genel bir edep kuralıdır. Karşınızdakine değer verdiğinizi göstermiş olursunuz.

Günümüzde: Okulda ise öğrencilerin öğretmenlerine karşı bu bilinçle yaklaşmadığını daha doğrusu yaklaşmadığını görüyoruz.

4. Medresede Hak Edenin Okutulması: Bahsettiğimiz gibi sibyan mekteplerinden mezun olanların hepsi değil ilim öğrenme arzusu ve gayreti olanlar medreseye alınırdı.

Günümüzde: Bilgiyi talep edenler olarak ayrılmadan herkes öğrenci olarak nitelendirilmekte.

5. Medreseye Giriş: Medreseye girerken ilme talip olmak esas olduğundan talebeler sınava tabii tutulmazlar.

Günümüzde: Öğrenciler ezber metoduyla öğrendiklerini ezberleyerek sınava girer ve ona göre okullara yerleştirilirler. 120 soruluk bir sınavda elde edilen başarı üzerinden öğrenciler değerlendirilir. Bu sınavda üst düzey başarı elde edememiş fakat potansiyeli olan bir çok genci üzmemiş ve özgüven eksikliğine neden olmakta.

6. Medresede Uygulanan Münazara Metodu: Medresede görülen derslerin talebede yerleşip yerleşmediğini anlamak için sınav yerine müzakere-münazara yöntemi uygulanırdı. Bu metod sık sık uygulanarak bilgilerin taze kalmasına sebep olurdu. Müzakerenin faydaları talebede kendini gösterir. Bir talebenin insaflı ve düşünceli olması, öfkeden ve tahrikten sakınması lazımdır.

Günümüzde: Şimdi ise öğrenciler önlerine gelen soruda beş şikkın içinden doğruyu bularak ve bunu yalnız başına yaparak adeta test çözmeye mahkum edilmiştir. Bu durum kendini ifade etmekte dahi zorlanan, özgüvensiz kısacası bilinçsiz bir nesil oluşmasına sebebiyet vermektedir.

7. Medresede: Hoca talebeden ilim tahsili karşılığında herhangi bir ücret beklemez ve almaz.

Günümüzde: Eğitim karşılığı hocaya ücret verilir. Verilen ücretin artması durumunda eğitim kalitesinin arttığı düşünülür.

Okulun prestiji, ve öğrencilerin okulu tercih etme sebebi hoca değil de akademik başarılar ve fiziki imkanlardır. Ne yazık ki öğrenci ve öğretmen arasında bir ünsiyet kurulamadığı için bu eğitim hayatına olan bakış açısını zedeliyor.

Dersliklerde amfi sistemi bulunur. Öğrenciler hocadan yukarıdadır. bu sistem batı kültüründen etkilenilerek yapılmıştır. Dolayısıyla bu İslam'ın eğitim sistemine yani hoca talebe ilişkisine ters bir uygulamadır.

8. Medreselerde Müfredat: Bahsettiğimiz müfredatı müderris belirlediği için devletin müfredat üzerinde bir etkisi olmaz.

Günümüzde: Müfredat Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenir. Haliyle oluşturulan müfredat rejimin bir ürünüdür. Ona uygun şekillenir.

9. Medresede İlim Tahsili Bitince: Medresede ilmi hayat tamamlandıktan sonra talebelere icazetname verilir. Bu belgeyi almaya hak kazanmak için hoca tarafından onay gerekiyordu. İcazetname'nin üzerinde hangi medresede ilim tahsil ettiği değil hangi hocadan ilim tahsil ettiği yazılırdı.

Günümüzde okuldan mezun olunca her öğrenci bir diploma alır. Öğretmenlere öğrencinin o diplomayı hak edip etmediği sorulmaz. Çok çalışın bir öğrenci ile az çalışın bir öğrenci aynı zamanda aynı diplomaya sahip olur. Diplomanın üzerinde mezun olduğu okulun ismi yazılıdır.

10. Medresede İlim Adına Kat Edilen Yol: %90 talebeler başka şehirlerden, ülkelerden gelerek ilim tahsil ederler. Kendi yaşadığı bölgede ilim tahsil eden talebe sayısı yok denecek kadar azdır. Bunun en önemli sebebi ilim adına kat edilen mesafe kutsallık arz eder ve ilim tahsilini bereketli kılar.

Günümüzde: Şimdiye baktığımızda hemen herkes evine yakın olan okulu tercih etmekte ve bu üst düzey bilinçten mahrum eğitime devam etmektedir.

11. Medresede: Dersler halka şeklinde yerde oturularak yapılırdı. Talebeler hoca ile aynı seviyede olurdu.

Günümüzde: Dersliklerde amfi sistemi bulunur. Öğrenciler hocadan yukarıdadır. bu sistem batı kültüründen etkilenilerek yapılmıştır. Dolayısıyla bu İslam'ın eğitim sistemine yani hoca talebe ilişkisine ters bir uygulamadır.

12. Medresede: Bazı medreselerde hocanın bulunduğu odaya giriş kapısı alçak yapılırdı ki hükümdar dahi girse haddini bilsin ve ilim karşısında eğilsin.

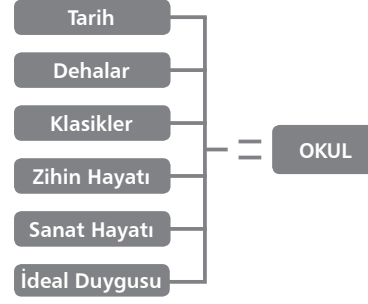
Bunlardan biri de Kırım'da yapılmış Zincirli Medresesidir. Kırım Hanı I. Mengli Giray Han, medresenin inşasında bizzat kum taşımak suretiyle çalışmış ve inşaat bittikten sonra da "ilmin önünde her kim olursa olsun eğilmek gerek" diyerek medresenin tek giriş yerine zincir çektirmiştir.

Günümüzde: Okullarda ise bu ince düşünceden mahrum sıradan, tüm okullarda bulunan kapılar mevcuttur.

Akıllarda şöyle bir soru oluşmuş olabilir. Medrese sistemi bu kadar güzel ve doğru ise neden eğitim sistemimiz medreseden örnek alınarak düzenlenmiyor? İlk olarak doğru olan eğitim sisteminin nasıl olduğundan bahsedelim.

Tabloda görüldüğü gibi öğrenci tarih ile deha ve klasiklerle orada tanışır. Eğitim kurumları arasında liseler aslında klasiklerin okutulduğu okullardır. Avrupa’da da, Amerika’da da lise çağındaki gençler, La Fontaine, Corneille, Hugo, Shakespeare ve kendi klasiklerini okuyarak lise öğrenimlerini tamamlar. Sezai Karakoç bu durumu o kadar vurgular ki. Bu düşüncüyü şu formülle 'Lise çağı= Klasikleri Okuma Çağı' olarak ifade edebiliriz.

Eğitim tarihimizde İslam klasikleri okutulmakla beraber, batı klasikleri görmezden geliniyordu.

- İslam Klasikleri
- Batı Klasikleri

Tanzimat ile bunun tam tersi olmuş.

- İslam Klasikleri
- Batı Klasikleri

Bu günkü eğitim sistemimiz ise bu durumda.

- İslam Klasikleri
- Batı Klasikleri

Böyle bir eğitim sisteminin içinde gençlerin yetişmelerinde iç bilgiden mahrum kalmaları, bunun devamı olarak da kişiliklerini oluşturmalarında zengin bir kaynaktan yoksun duruma düşmeleri sonucunu doğurmuştur.

Ancak bu durum düzeltilir ve devlet eğitim reformuna yatırım yaparsa o özlemini çektiğimiz evrensel bilgilerle donanmış, kültür ve medeniyet değerlerimizi özümsemiş, kendine güven duygusu kazanmış ve sanatın güzellikleriyle iç dünyasını zenginleştirmiş kişilikli nesilleri yetiştirmek daha kolay olacaktır.

Böyle bir eğitim sisteminin içinde gençlerin yetişmelerinde iç bilgiden mahrum kalmaları, bunun devamı olarak da kişiliklerini oluşturmalarında zengin bir kaynaktan yoksun duruma düşmeleri sonucunu doğurmuştur.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ H. , "Osmanlı Medrese Sistemi", İstanbul, 1997
- BOZKURT Nabi, "Müderis", İSLAM ANSİKLOPEDİSİ CİLT 31 İstanbul, 2006, s. 467-468
- İbn-i Mâce, Sünen, Çağrı Yay. İstanbul, 1992, Mukaddime (paragraf 17), nr. 229; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1991, II, 758
- İNSAN VE HAYAT <http://insanvehayat.com/talebe-ile-hoca-arasinda-bir-yardimci-kadro-muid/> , MAYIS 2015
- KAFESOĞLU İ. , "Nizamülmülk", MEB İA, C. IX, s. 329-333
- Kanunî Vakfiyesi
- TAŞKÖPRÜ-ZADE A. , Mevzuatü'l-Ülum, İstanbul, 1313, I, 67-100; A. Kâbisî, Ta'limü'l-Müteallim İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale), Kahire, 1953, (Ter. S. Ateş- H.R. Köymen, Ankara, 1966); ÇELEBİ Ahmet, İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1982, s. 207-253; Mehmet Dağ-R.H. Öymen, İslâm Eğitim Tarihi, Ankara, 1974, s. 196-204
- Türk Dil Kurumu http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=M%C3%9CDERR%C4%B0SEylul 2006
- YILMAZ Yasin, "Osmanlı Örgün Eğitiminde ve Süleymaniye Medreselerinde Müderisler", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi YIL 10, S. 14 Şanlıurfa 2005, s. 93-108
- GORDLEVSKİ V. Aleksandroviç, Anadolu Selçuklularını Devleti, Çev: Azer Yaran, Onur yayınları, Ankara 1988
- HIZLI Mefail, "Kuruluşundan Osmanlılara Kadar Medreseler", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa 1987, s. 273-281
- HİTTİ, İslâm Tarihi, Boğaziçi yayınları, İstanbul
- KAYMAK Suat, "Selçukluların Eğitim Kurumları: Nizamiye Medreseleri", Tarih ve Medeniyet Dergisi, 2013.
- KAZICI Ziya, Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul 1995
- KÖPRÜLÜ Fuad.: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara, 1972
- KÖYMEN Altan, Alpaslan ve Zamanı-II, A.Ü.D.T.C.F. yay., Ankara 1983 ; TuranOsman, Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti, Boğaziçi yay., İstanbul 1993.
- SAKAOĞLU Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim yay., İstanbul 1993
- TAŞDEMİRCİ Ersoy, "Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları", E.Ü. Sos. Bil. Dergisi, Sayı:2, Kayseri, 1989
- TURAN Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti, İstanbul 1980
- KILIÇ Remzi, Trabzon Valisi Şehzade Selim ve faaliyetleri. II. Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih -Dil- Edebiyat Sempozyumu, Trabzon 2001
- İbn Mâce, Mukaddime, 17
- ZORLU Tuncay, "Klasik Osmanlı Eğitim Sisteminin İki Büyük Temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye Medreseleri", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, 2008
- TAŞKIN Ünal, Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2008
- BİNBAŞIOĞLU Cavit, Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, M.E.B., İstanbul, 1995
- ADIVAR Abdulhak Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, Remzi Kitabevi, (4. baskı), İstanbul, 1982
- KARAKÖK Tunay, Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2013, Vikipedi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu
- GÜVEN İsmail, Türkiye Selçuklularında Medreseler, Ankara.
- HIZLI Mefail, Anadolu'daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Sayı 4, 2004, 371-409.
- ÇATAKOĞLU Şerif Mehmet, Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri Ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri, Isparta 2002.
- KILIÇ Remzi, Osmanlı Devleti'nde Medreseler, Ankara 2001

Tasavvuf

Meryem Seda Karahan

Müberra Özkan

Ebrar İlbahar

Beyza Kargı

Tasavvuf*

Müslümanlık,
ince insanlık;
tasavvuf, ince
Müslümanlıktır.

İslam esenliktir. İslam insanı özgür kılar ve kendisini bulmasını arzular. İslam'ın öngördüğü eşrefi mahlûkat derecesindeki insan Hz. Muhammed (s.a.v) ile hayat bulmuştur. Tasavvuf; hissiyatta, fikriyatta, hal ve davranışlarda, ibadette, ahlakta, muamelatta peygambere benzeyebilme cehdidir. Beşerin yaratılış amacı yalnızca Allah'a kulluktur. Ancak kalp unuttukandır. Kolayca dünyanın renklerine boyanır, birçok hastalığa düşer. Kalbin çeşitli hastalıklardan arınmasıyla şifa bulmasını temine çalışan ilim tasavvuftur. Tasavvuf; aşk ile yaşanan iman, vecd ile ifa edilen ibadet ve şevk ile tatbik edilen davranış güzellikleridir.^[1] Maksat iyi bir kul olmaktır. Çünkü insanın kalbi terbiyeye muhtaçtır. Tasavvuf incelmek, ağırlıklarından kurtulmaktır. Nezaketi bile süzgeçten geçirmek, zarif hale getirmektir bu yolculuk. Aşk, kişiyi terbiye eder. Müslümanlık, ince insanlık; tasavvuf, ince Müslümanlıktır. Şeriat olmadan tasavvuf olmaz. Fakat tasavvuf olmasa da şeriat vakidir.

Günümüzde tasavvuf genel itibarıyla yanlış algılanmış bir kurumdur. Tasavvufu ne tamamen reddetmeli ne de bidatleriyle kabul etmeliyiz. Bu konu hakkında Hayrettin Karaman'ın bir mantar benzetmesi vardır. Mantar aslında çok tatlı, güzel bir yiyecektir. Fakat bilmeyen biri gidip zehirli mantarı da bulabilir şifalı mantarı da. Burada önemli olan hem işi ehlinden öğrenmek, hem de fıkhi bir temele oturmuş olarak bu yola revan olmaktır. İlimsiz yola çıkılmaz, çıkan yolu sapıtabilir. Tarikat yolu şeriat-ten geçer. \ Tarikata şeriat yolundan ulaşılır.

Şeriattır cümle işlerin başı/ Şeriatsız tarikat şeytan işi/ Her kimde olmazsa ilmi şeriat/ Anın şıhı (şeyhi) şeytandır bilki mutlak.

İlim zahir ilmi ve batın ilmi olmak üzere 2 kısımdır. Zahir ilmi şeriatı yani dinin somut kısmını, batın ilmi ise ilimlerin zevkine varmayı yani tasavvufu kapsar.^[2] Tasavvuf zevken bilinen bir ilimdir. Dinin bir zorunluluğu değildir. Başlıca iki maksadı vardır. Birincisi imanı vicdanileştirmek ve hakiki imana

1 Osman Nuri Topbaş, *Müslümanın Kendisiyle İmtihanında Tasavvuf*, İstanbul, 2014

2 Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul, 2012, s.72

ulaşmak; ikincisi dine uyarken zorluk değil, zevk duymaktır. Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedi saadete ermek için nefisleri temizleme ve güzel ahlak sahibi olmaktır tasavvufun amacı. Ve bu yolda insan kemale erer.

Peki insanlar niçin tasavvuf diye bir ilim oluşturmaya ihtiyaç duydular? Bugün İslami ilimler başlığı altındaki fıkıh, hadis, tefsir, kelim gibi disiplinler zamanla ortaya çıkmıştır. Bu ilimler asrı saadette birbirinden bağımsız değillerdi. Hepsi bir bütündü. Ahlak, gönül dünyası da bu bütünün bir parçasıydı.^[3] Adı o gün konmamakla birlikte tasavvuf dünyasının temel şahsiyeti Peygamber Efendimizdir. Peki ne zaman bu disiplin bağımsızlığını kazandı? Peygamberimizin vefatından sonraki 2 yüzyıl içinde Müslümanlar geniş bir alana yayılmışlardır. Büyük ganimetler elde ettiler. Özellikle Emeviler Dönemi'nde refahın artması, halkın saltanat ve dünya menfaatleri etrafında toplanmasıyla neticelenmiştir. Böylece İslam sadece zahir kısmıyla hayata nüfuz edebilmiş, gönül dünyasına etkisi azalmıştır. Bâtını boyutu es geçilmiştir. Ancak asrı saadetin o feyizli hayatını devam ettiren takva ehli bazı âlim ve arifler bu gidişe dur demek adına halka nasihatlerde bulundu. Bu kimselerin etrafında toplananlarla dergahlar oluşturuldu.^[4] Böylece tasavvufi hayat başlamış oldu. Dergahlarda yaşanan hayat ile Asr-ı Saadet'te yaşanan hayat benzerdi.

Bu dergâhlarda Masivadan yüz çevirerek yalnız Hakk'a yönelmek gayesinde tasavvuf ilmiyle uğraşan kimselere halk arasında sofi denmeye başladı. Sofi kelimesinin kökenine dair ihtilaflar vardır. Bunlardan en geçerli olanı sofinin yün manasına gelen sof kelimesinden geldiğidir.^[5] Zira bu kimseler nefisleriyle mücadele ederek rahat ve lezzetten yüz çevirmiş ahireti dünya süsüne tercih etmişlerdi. Bu sebepten gösterişten uzak yün elbise giyinmişlerdi. Aynı zamanda peygamberim efendimizin de sof elbise giyindiği rivayetini göz önüne alarak bir sünneti ihya etmişlerdir.

Sufi, hayatını Kur'an ve sünneti nebiye göre şekillendirerek Hakk'ın rızasına nail olma çabasıdır. Takva elbisesini en güzel biçimde giyinmiştir. Cüneyd Badadi'ye göre Sufi, toprak gibidir. Her fena şey ona atılabilir ancak ondan sadece güzel şeyler çıkar. O, her şeyi gölgeleyen bulut, yeryüzünü sulayan yağmur gibidir. Toprağa rahmet ve bereket getirir.^[6] Sufi, Hz. İbrahim gibi kalbinin dünyadan selim olduğunu hisseden kimsedir. Hz. İsmail gibi kendini Hakk'a teslim eder. Onun hüznü Hz. Davud'un hüznü gibi, fakirliği Hz. İsa'nın fakirliği gibidir. Her peygamberde birçok farklı hasletler vardır. Sufi, bu hasletlerle kendine şekil veren kişiye denir. Bu hasletlerin hepsini ihtiva eden haslet ihlâsıdır. İhlâs her

3 Mustafa Kara, *Osmanlı'da Tasavvuf, Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*

4 Mahir İz, *Tasavvuf, İstanbul, 2012, s.21*

5 Mahir İz, *A.g.e, s.79*

6 Mahir İz, *A.g.e, s.56*

Cüneyd Badadi'ye göre Sufi, toprak gibidir. Her fena şey ona atılabilir ancak ondan sadece güzel şeyler çıkar.

Varlık bir mekteptir. Hak teala bu mektebin sahibidir. Bu mektepte talebelere ders verenler yani müderrisler ise Rasuller ve velilerdir.

amelde Hak rızasını gözetmektir. Sufinin ihlası Hz. Muhammed'in ihlası gibi olur. "Allah, tevazu gösteren kimsenin makamını yükseltir." buyurmuştur Peygamber Efendimiz. Bundandır ki Sufi tevazu sahibidir. Yüreği ne kadar saf ve temiz olursa olsun kendi nefsinin diğer insanlardan üstün yahut farklı görmez. Tek gaye İslamı özüne uygun, Kuran ve sünnete bağlı ihsan ve huşu kavramlarıyla idame ettirmektir.

Neticede âlimlerin isimlerine ve usullerine nispet edilen tarikatlar yani, Allah'ın rızasına farklı şekillerde giden yollar meydana geldi. Tarikat her tasavvuf kolunun Hakka vasıl olma hususunda izlediği usul ve yolun adıdır. Zamanla farklı metodlar takip eden tarikatlerin meydana gelmesi ihtilaftan değil ihtiyaçtan dolaydır. Ciddi fikir ayrılıkları olmamakla birlikte, farklı metodlar izlenmiştir. Zira insanların mizaç, karakter, meşrep ve tabiatları birbirinden farklıdır. Mezhepler tarihi çatışmalar ve mücadeleler ile dolu olmasına rağmen tasavvuf sahasında hayret verici bir görüş birliği vardır. Bu görüş birliği batın ilimlerindeki birliktendir. Zahir ilimlerinde ise ayrılık çokluk göze çarpar. Ama bu çokluğun özüne inince, batınına nüfuz edince birlik yani vahdet (teklik) ortaya çıkar. O öze erenler aynı hakikati dile getirirler.

Varlık bir mekteptir. Hak teala bu mektebin sahibidir. Bu mektepte talebelere ders verenler yani müderrisler ise Rasuller ve velilerdir. Bunlara talebe olacak olanlara yani ilme talib olanlara ise talebe denir. Bu mektepte ilimleri dört ana başlıkta toplayabiliriz. Birincisi lafızlar, manalar ve kelimeler konusundaki derslerdir ki bu şeriattır. Bu ders talebenin doğruyu yanlıştan ayırabilmesi içindir. İkincisi zihinlerin tashih edilmesi, akılların cilalanmasıdır ki bu da tasavvuftur. Bu ilmin temennisi ise insana kendisini tanıtmaktır. Çünkü insan tanınırsa Allah tanınır. Zaten bu mektebin kurulmasının sebebi de budur. Üçüncüsü mevcudatın varoluşu sebebini bilmektir ki bu da hakikattir. Hak teâlâ'ya muhtaç olan kimsenin neler yapması gerektiğini bildiren dördüncü ders marifettir. Artık bu mektepte bir beşinci ders daha yoktur.^[7] Tarikat, şeriatin sırrı, hakikat da tarikatin sırrıdır. Marifet ise bunların neticesidir. İnsanın yaratılışından maksat marifettir. Bu mertebelerin birbiriyle ilişkisini basit bir örnekle anlayabiliriz. Şeriatte, doyduktan sonra yemek israftır. Tarikatte doyuncaya kadar yemek israftır. Hakikatte kifayet miktarını Allah'ın huzurundan gafil olarak yemek israftır. Marifette ise bütün bunlara ilaveten nimetlerdeki ilahi tecellileri idrak etmeden yemek israftır. Şeriat, bu senindir bu benim; tarikat, hem senindir hem benim; hakikat, ne senindir, ne benim diyebilmektir.^[8]

Mektebe yani tarikata girmeye hak kazanan talib "mürid" ismini alır. Mürid, murad eden kimsedir.

7 KILIÇ, Mahmud Erol, *Tasavvuf Düşüncesi*, s.24-25

8 *Hayati İnanç, Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

Müridin muradı yalnız Hakk'ın rızasıdır.^[9] Mürid; ilmîni, ahvalini, amellerini şeyhinin gösterdiği yolda islah ederek üstün bir vasıf olan seyr-ü sülûka girer.^[10] Seyr-ü sülûk; tasavvuf ve tarikate giren kimse- nin manevî makamlarını tamamlayınca kadar geçeceği safhaların adıdır. Seyrin başı sülûk yani yola girmek, sonu da vüsul yani Hakk'a vuslattır. Mürid seyr-ü sülûka erip de şeyhi tarafından tarikat adabı ve usulünü edindiğinde salık derecesine çıkar. Vasıl, bütün bunlardan sonra iradeden ölü gibi sıyrılıp Hakk'a teslim olanların erdiği mertebedir.^[11] Şehvet, zevk ve hevesini bir kenara koyup yalnızca Allah'ın emirlerine uymaktır. Buna ölmeden önce ölmektir de denebilir.

Tasavvufun doğuşundan tarikatların teşkilatlanmasına kadar yaşanan devreyi tasnife tabi tutacak olursak: 1.'si Tarikat öncesi tasavvuf ve 2.'si Şahıslar etrafında sistemli ve teşkilatlı bir şekilde gelişme olarak ayırabiliriz. Tarikat öncesi tasavvufun umumi manzarası Kuran-ı Kerim hükmünde ve Peygamber Efendimizin izinden gitmekle yetinmekten yani zühdden ibarettir. Bu devirde Sofiler azdır.^[12] Tasavvufun şahıslar etrafında sistemleşerek teşkilatlı bir şekilde yayılma devri yaklaşık olarak hicri 5. asırda başlamıştır. Bu devirde müessesler yani tarikat kurucuları ve müceddidler yani kol kuranlar önemli bir rol oynamışlardır. Bu devirde tasavvuf büyük şahsiyetler elinde sistematik bir hale getirilmiş, dergâhlar, hankahlar, etrafında teşkilatlanmış olarak görülür.^[13]

Bütün tarikatleri başlıca üç kısma ayırabiliriz. İlki kitap ve sünnete sarılarak zühd yolunu tutanlardır. Bu kimselere Tarîk-i Ahyâr denir. Bu yol masivadan yüz çevirenlerin yoludur. Bu vasıta ile gayelerine ulaşanlar azdır.

Bir diğeri ise nefsi emmare ile mücahede ve riyazet yoludur. Bu yol üzere olanlara Tarîk-i Ebrâr denir. Bu yol ile hakka erenler daha fazladır.

Sonuncusu ise aşk, muhabbet ve cezbe yoludur ki bir nevi ölümdür. Dünyadan tamamı ile el etek çekmek, kendi vücudunu bile yok farz etmektir. Bu yolda salık makamdan makama geçer. Tek bir hal üzere değildir. Gayeye ulaşan çoktur.^[14]

Tarikatte usul ve adaba riayet edilerek yol alınması gerekir. Bunun içinse birinci adım şeyhe biattır. Bir mürid her hangi bir tarikate girmek isterse o tarikatın şeyhine el verip teslim olması yani inabe

9 Mehmet İlidar, *Veliler Nasıl Terbiye Eder*, İstanbul, 2008, s.10

10 Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul, 2012, s.119

11 Mahir İz, A.g.e, s.122

12 Mahir İz, A.g.e, s.115

13 Mahir İz, A.g.e, s.116

14 Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul, 2012, s.117

Bütün tarikatleri başlıca üç kısma ayırabiliriz. İlki kitap ve sünnete sarılarak zühd yolunu tutanlardır.

Bir diğeri ise nefsi emmare ile mücahede ve riyazet yoludur.

Sonuncusu ise aşk, muhabbet ve cezbe yoludur ki bir nevi ölümdür.

Allah'la insan arasındaki hicabların kalkmasına vesile olan ilk makam tevbedir. Tevbe tasavvufi hayatın kapısını aralar.

etmesi gerekir. Yani şeyhinin huzurunda yalan söylemeyeceğine, gıybet etmeyeceğine, iftirada bulunmayacağına, kimsenin ayıp ve kusurlarını araştırmayacağına, namazı vaktinde eda edeceğine, kazaya kalmış namaz ve oruçlarını ikmal edeceğine, malayani abes sohbetlerden vazgeçip işiyle gücüyle meşgul olurken Hakk'ı zikirden uzak olmayacağına, az uyuyacağına, riyazata yani haram ve helale dikkat ederek çok yemekten sakınmaya dikkat edeceğine, nefsi emmarenin zıttı şekilde hareket edeceğine ve en sonunda kendisinde hiçbir varlık görmeyeceğine söz vermesi demektir.^[15]

Tasavvufa giriş yapan insan, belli makamlara ulaşabilmek için bazı meziyetleri kendinde bulundurmak durumundadır. Belli kademelere tarikatın on usulünü takip ederek ulaşır. Bu usullerin tamamına tarikatte Usul-i Aşere denir. Bunlardan ilkiyle başlayalım.

Allah'la insan arasındaki hicabların kalkmasına vesile olan ilk makam tevbedir. Tevbe tasavvufi hayatın kapısını aralar. Ruh yolculuğu için ruhun yücelmesine mani olan ağırlıkları atmaktır. Nasıl ki bir uçan balon içindeki ağırlıkları attıkça yükselir, insanda ruhunu kibir, riya gibi ağırlıklardan arındırdıkça kemale erer. Bu ağırlıkların atılması kırk yaşından sonra daha kolaydır. Kırk yaş peygamberlik yaşı, kemal yaşıdır. Tasavvuf, aceleye gelmez. Çünkü fiziki veya düşünceye dair doğumların hepsi belli bir süre ister. Tevbenin usulü Hazreti Nebi'nin tarifine uygun olarak yaptığı hatadan pişman olup hayatı boyunca bir daha o hataya düşmemeye karar vermektir. Yoksa elde tesbih, dilde tövbe, fakat kalbi arzuladığı heva ve hevesiyle meşgul olursa sözleri tevbe kapısına ulaşmaz.^[16]

Sufi'nin ikinci kademesi ise Zühddür. Gönlü kanaat hazinesiyle zengin olan sufi, dünya malını yalnız dünya için kullanıp ona değer vermez. Zühd sahibinin kademeleri vardır. Haramdan sakınmak ki bu cahillerin zühtüdür, helal olanların fazlasından sakınmak ki bu âlimlerin zühtüdür, Allah'ı unutturan her şeyi terk etmek ki bu ariflerin zühtüdür, Gerçek zühd malın olmaması değil malın gönle dolmamasıdır. Zahid kimse masivadan yüz çevirmekle birlikte halk içinde Hakk ile beraberdir. Görülen herhangi bir kötülüğü Peygamber'in (sav) tarifıyla eliyle yahut diliyle düzeltmeye çalışır. Gücü yetmezse de kalbiyle o kötülüğe karşı nefret besler. Halka nasihatte bulunur. Bununla yükümlüdür.

Kulun her işte bütün sebepleri yerine getirdikten sonra Hakk'ta vaki olan ve olacak tecelliye rıza göstermesi tevekkül kavramıyla karşılanır. Hakk'ın verdiği cüzi iradeyi kullandıktan sonra Mevla'nın tecelliyatını beklemektir.^[17]

15 Mahir İz, *Tasavvuf, İstanbul, 2012, s.123*

16 Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş, s.34*

17 Mahir İz, *Tasavvuf, İstanbul, 2012, s.105*

Kanaat tükenmez bir hazinedir. Kanaat eden kişi aç kalmaz. Çalışıp çabaladıktan sonra eline geçene, Rabb'inin gönderdiğine razı olur. Ancak kanaat konusunda yanlış anlaşılımlar vardır. Örneğin "ben on saat çalıştım, on lira aldım. O beş saat çalıştı yüz lira kazandı." ya da öğrenciler olarak kendimize uyarlarsak "O bir saat çalıştı yüz aldı. Ben bir hafta çalıştım seksen beş aldım." dediğimiz zaman kanaatin ne olduğunu tam olarak anlamadığımız ortaya çıkıyor. Cenab-ı Hakk herkesin rızkını bir sebebe bağlamıştır. Sen kaç saat çalışsan da aslında sana taksim edilen rızık bellidir. Önemli olan rızkını hak etmek için elinden geleni yaparak tevekkül ettikten sonra o an Hakk tarafından ne ile nimetlendirildiysek ona şükretmektir. Hakiki kanaat böyledir. Çoğa sevinip aza üzölmek kanaat ehlinin yapacağı iş değildir. ^[18]

Seyr-i süluk yolunda uzlet bir köşeye çekilip her şeyden ve herkesten el etek çekmek ya da fiili bir yalnızlık değil, kalabalıklar içinde uzleti kalben gerçekleştirmek, Rabb'yle beraber olabilme halini yaşayabilmektir. Ölmeden evvel iradi olarak Hakk ile beraber olmaktır.

Feyzin tecellisi muhabbette kaimdir. Yani feyiz olan yerde muhabbet zuhur eder. Muhabbet ise zikrin kalp ve idrakte yer ettiği nisbette gerçekleşir. Allah'a ve resulüne inanan kimsenin bir işi yaparken o işte Allah'ın olup olmadığını düşünmesidir zikir. Çiftçi tarlayı kazarken, baltacı odununu yararken, demirci demiri döverken haiz olduğu kudreti düşünüp Hakk'ı hatırlayarak zikretmiş olur. "La havle ve la kuvvete illa billah" demek tesbihtir. Fakat manasını düşünmek zikirdir. İnsanın en büyük zikri namazdır. Her tarikte şeyhi kâmil müridini, okuyarak veya dinleyerek Hakk'ın emirlerini görmeye sevk eder. Bundan sonra ikinci büyük zikir, müridin öğrendiklerini öğretmesidir. Zikrin hakikati budur. Hakiki salikin yani tasavvuf yolunda mertebe mertebe yükselip vuslata ulaşan kimsenin ömrü bununla geçecektir.

Zikir genel olarak iki çeşittir. Gizli yapılan yani hafî zikir ve açıktan yapılan cehri zikir. Hz. Ebû Bekr'in tasavvuftaki en önemli yeri hafî zikrin onun vasıtasıyla öğrenilmiş ve yaşanmış olmasıdır. Hz. Ebubekir ve Peygamber Efendimiz Hicret sırasında müşriklerden gizlenmek için Sevr mağarasına sığındıklarında Peygamber Efendimiz başını arkadaşının dizine koymuş, uyumuştur. Mağaradaki deliklerden çıkan yılanlar Allah Rasülünü sokmasın diye Hz. Ebubekir delikleri bir bir tıkamıştı. Ne var ki boş kalan son deliği ise topuğuyla tıkamak zorunda kalmıştı. Oradan çıkan bir yılan topuğunu sokmuş Hz. Ebubekir, Efendimiz'i uyandırmak istemediği için sakinleşebilmek için içinden sessizce Allah'ı zikretmeye başlamıştı. Ancak acıdan dolayı gözlerinden damlayan yaş Allah Rasülü'nün mübarek yüzünü ıslattı ve onu uyandırdı. İşte Hafî zikir bu hadiseden vuku bulmuştur. Zikirde Hz. Ebubekir'i izleyenler olmuştur. Cehri zikir ise sesli yani dıştan zikirdir. Cehri zikir Peygamber Efendimiz'in hicret esnasında müşriklerin kendilerini takip etmesini engellemek için yatağına Hz. Ali'yi yatırması olayı sonucunda oluşmuştur.

Allah'a ve resulüne inanan kimsenin bir işi yaparken o işte Allah'ın olup olmadığını düşünmesidir zikir.

**Murakabesiz
geçen gün, ertesi
güne ayna tuta-
maz, ışık vere-
mez.**

Müşrikler gece Efendimiz'in yatağında uyuyan Hz. Ali'yi Allah Rasulü sanarak başına gelmişler yanıldıklarını fark edince de Hz. Ali'ye baskı yapmışlardı. O sırada Hz. Ali ise dışarıdan sesli bir şekilde Allah'ı zikretmişti. İşte bu şekilde zikirde Hz. Ali'nin yolunu takip eden tarikatlar da olmuştur.

Kur'an Kerim'in 103 yerinde farklı bağlamlarda geçmektedir Sabır kelimesi. Allahu Teala bu kelimeye insanların dikkatini özellikle çeker. Peygamberimizin "Ya Rabbi beni gazap halinde adaletten ayırma." duasında sabır kelimesinin fazileti vardır. Nefis terbiyesini şüphesiz en mühim bir mertebesi olan sabır; nefsin mücahede ile hoşla gitmeyen ve ızdırap veren hadiseler karşısında zahiri ve batını dengeyi bozmadan sükunete bürünüp Hakk'a teslim olmasıdır. Sabır zorluklara karşı büyük bir zırhtır. Ancak sabrı; acizlik, tahammül, miskinlik, ihmal, yahut gayretsizlikle karıştırmamak lazımdır. Zira bu haller islamın onurunu rencide eder. Binaenaleyh bir Müslüman'ın nefisine ve cemiyete zulm edilirken, gücü bu zulmü ortadan kaldırmaya yetiyorsa o Müslümanın en büyük vazifesi bu zulme engel olmaktır. Bunun sabırla alakası yoktur. Herkes münkerin define memurdur; Herkes kötülükle mücadele gibi bir sorumlulukla yükümlüdür.^[19]

Murakabe insanın yaptıklarını sorgulaması, nefisini kontrol etmesidir. Yaptığı amellerin iyi ya da kötü olup olmadığını düşünerek iyi amelleri için şükredip kötü amelleri için istiğfar etmesidir. Murakabe bir nevi bilançodur, kar zarar hesabıdır. Bunu her gün yapmayıp amellerini kontrol etmeyen hüsran uğraması, zarara girmesi muhakkaktır. Murakabesiz geçen gün, ertesi güne ayna tutamaz, ışık veremez. Bu murakabede rehber ve mürşidin söyledikleri de dikkatle düşünülür. Bu rehber ve mürşid önce Kur'an ve sünnet veya bu hükümleri telkin eden zattır.^[20]

Rıza makamı usul'i aşerenin son mertebesidir. Her ne tecelli ve zuhur ederse, içinden ona boyun eğmektir. "Her şeyin bir sebebi vardır. (Kehf /84)" ayeti kerimesini düşünerek olayların meydana gelmesindeki hikmeti anlamaya çalışmaktır. Her zorlukla beraber bir kolaylığın olduğunu aklından çıkararak isyan hatasına düşmekten korunmaktır. Sufinin başına gelen her türlü iyi veya kötü hali teşhir etmemesi gerekir. Bu sabır ve rızanın birleştiği önemli bir noktadır. Allahtan razı olmaktır.^[21]

Bahsi geçen bu on esas, saliki kemal mertebesine eriştiren en sağlam yoldur.^[22] Salikin nefisini bu güzide hasletlere alıştırmaması ve kendi kendine mutlaka bir rehber aramaya kalkmaması hakiki yolculuğun ilk merhalesidir. Ayrıca her Müslümanın bir tarikate bağlanmasa da hükmen bid'at olarak bilinen

19 Mahir İz, *Tasavvuf, İstanbul, 2012, s.119-120*

20 Mahir İz, *A.g.e, s.110*

21 Mahir İz, *A.g.e, s.120*

22 Mahir İz, *Tasavvuf, İstanbul, 2012, s.121*

hususlar dışında her tariki hoş görmesi ve usul'i aşere ile yol alması gerekir.

Tarikatte, sofinin sahip olması gereken hususlardan biri de "fakr"dır, fakir olmaktır. Ancak bu kavram birçok tarikat tarafından yanlış yorumlanmıştır. Bu durumun sebebi, kavramın Türkçe'de kullanıldığı mananın Arapça metinlere tatbik edilmesinden ileri gelmiştir. İslam dini hiçbir zaman yoksulluğu güzel bulup övmez. Çünkü yoksulluk zelil olup aşağılanmaya sebep olur. Zillet ise İslam'ın yüceliği ile bağdaşmaz. Yoksulluk elbette ki insanın hallerinden biridir. Bugün zengin olanın yarın yoksul olacağına garantisi yoktur. Ancak yoksulluğun giderilmesi Müslümanların boynuna borçtur. Kur'an-ı Kerim'de gani kelimesi hiçbir şeye muhtaç olmayan, fakara ise, "Allah'a muhtaç olan" anlamında kullanılmıştır. Hadisler ışığında "Fakr" üç kısımdır. Birincisi, yalnız Allah'a duyulan ihtiyaçtır. Bu şekildeki fakirliği Efendimiz (sav) "Fakr iftiharımdır." diyerek övmüştür. İkinci çeşit fakirlik Allah'a ve başka mahlûklara karşı duyulan ihtiyaçtır. Böyle bir fakirlik Efendimizin sözlerinde "Az kalsın fakirlik küfr olacaktır." sözlerine karşılık gelmiştir. Üçüncü çeşit fakirlik ise Sadece mahlûklara duyulan ihtiyaçtır. Efendimiz bu derecedeki fakirlik hakkında "Fakirlik iki dünyada yüz karasıdır." demiştir. Efendimizin fakirlik hakkında söylediklerine, bu kelimeye tek bir anlam yükleyerek yaklaşmak bizleri hataya düşürür. Zira Peygamberimizin sözlerinde çelişki yoktur.^[23]

Şükür, nimeti vereni düşünüp Hakk'ın bu lütfundan dolayı O'na teşekkür etmektir. Gerçek şükür, Hakk'ın insanlara bahşetmiş olduğu nimetlerden başkalarının da faydalanmasını sağlamaktır. Şükür; kulun, Hakk'ın kendisine bahşetmiş olduğu göz, kulak, diğer aza ve çeşitli nimetleri yerinde sarf etmektir. Bu yüzdendir ki Cenabı Hakk Kur'an-ı Kerim'de "Kullarım içinde hakkıyla şükredenler azdır." (Sebe\13) buyurmuştur. "Ya Rabbi şükür, elhamdülillah." gibi niyazlar şükürün dil ile ifadesi olup hamd ve zikir olarak mütalaa edilmelidir. Dilin şükürü Hakk'ın nimetlerini ikrar ve itiraf, bedeninin ve uzuvlarının şükürü ise edebi muhafaza, ibadeti devam ve doğruluktur.^[24]

Zevk, manevi haz manasına gelir. Tasavvuf ehli katında zevk, aşk şarabının tadından mest olup kendinden geçmektir. Aşk şiddetli sevgi olarak tarif edilmiştir. Aşk her durum ve haliyle insanı Hakk'a götüren yoldur. Hakikat yolunun yolcuları aşka uyarlar. İki beden arasında değil iki gönül arasındaki ilişki olan aşk elbette o gönülü bize verene aittir. Mecazi aşk faniye, yaratılmış olana gönül bağlamaktır. Hakiki aşk ise gönülü Allah'a bağlamaktır. Zaten yokluğunu gören insan bilir ki yaratılmış her şey Rabbini işaret eder ve bu noktada mecazi aşk diye bir ayırım olmaz. Hakikate mecaz köprüsünden ulaşıldığına göre, mecazi aşk da kulu gerçek Mevlasına kavuşturur. Aşk sevmenin ne olduğunu öğreten,

23 Mahir İz, A.g.e, s. 129-132

24 Selçuk Eraydın, Tasavvuf Ve Tarikatlar, s.168

**Gerçek şükür,
Hakk'ın insanlara
bahşetmiş oldu-
ğu nimetlerden
başkalarının da
faydalanmasını
sağlamaktır.**

Her şeyi, Allah'ın Varlığıyla var olmuş bilmekle beraber Zat'ı her şeyden tenzih etmek, varlıkların her biri üzerinde Halık'ın isim ve sıfatlarının tecellisini düşünmek, gerçek Vahdet-i Vücut anlayışıdır.

feragat ve fedakârlığın yollarını gösteren bir lütuftur. Aşk yolu, uzun, meşakkatli, tehlikeli ve zordur. O makama ulaşan gönlüne baktığı zaman, orada mutlak vücuttan başka bir şey hissetmez. Bu da fenafillah makamıdır. Nefsin arzu ve isteklerine teslim olan kimseler masivadan haz duyarlar. Fakat emelleri peşinde koşan insanların aldıkları zevk sınırlıdır. Gerçek aşk, maşukunun yani kendisine âşık olunan kimsenin sözünü işitmekten, sesini duymaktan, hatta hissetmek ve hayal etmekten onu seyretmekten zevk duyar. Zevk, Hak ile Hakk'a şahit olma derecesinin ilkidir. Bu makamda olan kimsenin tattığı zevk, sadece onu tadabilen tarafından bilinir.^[25]

Sevilen kimseye karşı muhabbeti canlı tutmaksa rabıttır. Lugat manası bağ ve alakadır. Bu yönüyle esasen kâinatta rabıttasız hiçbir canlı yoktur. Her şey birbiriyle irtibat halindedir.

Rabıtanın gayesi, Peygamber Efendimiz'e ulaşan Allah dostaları silsilesiyle manevi irtibatı kuvvetlendirerek bu beraberlikten feyiz almaktır.

Tasavvufi terbiyede çok ehemmiyetli bir usul olan rabıta, adı ve uygulama şekli az çok farklı olsa da, hemen hemen bütün tarikatlarda mevcuttur. Fakat rabıta, bilhassa 19. yüzyıllardan itibaren bazıları tarafından bir iman- küfür meselesi haline getirilerek şiddetle reddedilmeye başlanmıştır.^[26]

Muhyiddin İbn Arabi Hazretleri tarafından sistemleştirilmiş ve tasavvufta birtakım ihtilafli meselelere sebep olan diğer bir telakki ise Vahdet-i Vücuttur. Yine sıkça anılan Vahdet-i Şuhut ise İmam Rabbani Hazretlerine ait bir telakkidir. Bu iki görüş aslında aynı şeyi farklı pencerelerden izahattan başka bir şey değildir. Vahdet-i Vücut tevhidi hissetmek, Vahdet-i Şuhut ise tevhidin tecellilerini müşahede ederek tefekküründe derinleşmektir. Mesela güneş olmazsa ışığı da olmaz; fakat güneşin ışığı, güneşten ayrı bir varlığa sahip olmamakla birlikte güneş de değildir. Her şeyi, Allah'ın Varlığıyla var olmuş bilmekle beraber Zat'ı her şeyden tenzih etmek, varlıkların her biri üzerinde Halık'ın isim ve sıfatlarının tecellisini düşünmek, gerçek Vahdet-i Vücut anlayışıdır. Yani kâinat Hakk'ın sıfatlarının mazharlarıdır; fakat onun Zat'ı, kâinat değildir. Zira yaratıcı asla yaratılmış şekilde zuhur etmez. Bunun aksi bir kanaate sahip olmak, apaçık bir küfürdür.^[27]

Tarikatlerin gayesi nefsi kötü sıfatlarından temizleyerek ruhu insan vücudunda hâkim kılmaktır. Mevlevî bir şairimiz mealen şu ifadelerle ruha inkılap etme hikâyesini anlatır: "Biz maddeden manaya; cesetten ruha; kalıptan kalbe; dünyadan ahirete; Allah'a giden bir yolculuk içerisinde öyle inceldik öyle

25 Selçuk Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, s.201-204

26 Osman Nuri Topbaş, *Tasavvuf; Dinin Deruni Ciheti, Özü ve Kalbi Derinliğidir, Rihle Dergisi, Haziran, 2012, sayı:14, s.21*

27 Osman Nuri Topbaş, a.g.e. , sayı:14,s.22

süzüldük öyle bir haddeden geçtik ki, geldiğimiz son noktada artık parlak aynalarda bile görünmez hale geldik. Çünkü ayna kalıbı gösterir. Bense, ruh oldum“.[28] Bu gayenin gerçekleşmesi için birtakım usul ve esaslar geliştirmişlerdir. Buna göre tarikatları kesin çizgilerle olmasa da ruhani ve nefsanî olarak değerlendirilebiliriz. Ruhani tarikatlarda tasavvuf yoluna giren kimse, ruhu üzerinde bulunan kesafetin yani bulanıklığın giderilmesi, kalp arınması ile meşgul olur. Zikir merkezleri olan bu mertebelerin insan bedeninde tecelli ettiği noktalara “letâif” denir. Ve kalp, ruh, sır, hafi, ahfa, zikr-i küll gibi mertebeleri geçerek seyri sülukunu tamamlar. Bunların başkanı ve hakimi kalptir.

Nefis terbiyesini esas alan tarikatlarda yani nefsanî tarikatlarda ise seyri süluk, yedi mertebeden geçilerek tamamlanır. Ayrıca bu tür tarikatlarda özellikle nefsin aldatıcı ve geçici arzularını kırmak için genellikle az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halvet (çile) gibi mücahade esasları benimsenmiştir.

Bu yükselişteki ilk basamak Nefs-i emmaredir. Arapça’da kötülükleri yapmayı emreden nefis anlamına gelir. Bu kişi günahlarından pişman olmaz, kabahatinden memnun olur. Cüneydi Bağdadi şu şekilde tarif eder: “Kişiyi helak etmeye çalışan, düşmana yardımcı olan, heva ve hevese uyan ve türlü türlü kötülüklerle itham olunan nefistir.” [29]

İkinci mertebeye ise Nefs-i levvamedir. Kınayıcı nefis anlamındaki Arapça bir ifadedir. O bir hata veya haksızlık yaptığında, bilir ki doğru davranış bu hatayı terk etmektir ve bu nedenle kendisini kınar.[30]

Nefsin üçüncü mertebesi Nefs-i mülhimedir. İlham ve keşfe nail olan nefistir. Bir başka ifadeyle nefsin ilahî ilhama uygun hale gelip kendisi için iyi ve kötü olan şeyleri öğrendikten sonra, arzulardan arınıp temizlenmeye başlama aşamasıdır.[31]

Dördüncü mertebeye ise Nefs-i mutmainnedir. Doyuma, huzura ve rahata kavuşmuş nefistir. Allah’a giden bu nefis sahibinin kalbi, tam ve gerçek bir inanışa sahiptir. Arzulardan tamamen kurtulup, onları sanki yapmış ve yaşamış gibi tatmin olmuştur.[32]

Nefs-i raziye ise nefsin beşinci mertebesidir. Razi olan, hoşnut olan manasına gelir. Güzel ve iyi olanları tercih eden, çirkin ve kötü olan hiçbir şeye yaklaşmayan nefistir. Bu nefis sahibi hiçbir şeyden şikâyet etmez. Bu mertebeye yükselen kul kendi iradesinden vazgeçip Hakk’ın iradesinde fani olmuştur.

28 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

29 Adem Yılmaz, *İmam Gazali’ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi, yüksek Lians Eğitimi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007*

30 Adem Yılmaz, *İmam Gazali’ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi, yüksek Lians Eğitimi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007*

31 Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*

32 Adem Yılmaz, *İmam Gazali’ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi, yüksek Lians Eğitimi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007*

**Ruhani tarikat-
larda tasavvuf
yoluna giren kim-
se, ruhu üzerinde
bulunan kesafetin
yani bulanıklığın
giderilmesi, kalp
arınması ile meş-
gul olur.**

Tasavvuf ehli o kimsedir ki ölümü, ahireti unutmaz, Rabbini unutmaz; yaptığı iyiliği unuttur, gördüğü kötülüğü unuttur.

Allah'tan razı ve hoşnut hale gelmiş nefistir. Bu tek başına olmaz. Daha önce bu mertebeye gelmiş mürşidin terbiyesiyle olur.^[33]

Nefs-i marziyye; Raziye mertebesinde bulunanların, bu mertebeden istifade edebilmeleri için Cenab-ı Hakk'ın da onlardan razı olması icap eder. Raziye Allah'tan razı olanların, Merziye ise Allah'ın kendilerinden razı oldukları insanların makamıdır.

Fecr suresinin 27- 28. ayetlerinde: " Ey Rabbine itaat edip huzura eren nefis, sen ondan razı, o da senden razı olarak Rabbine dön." buyrulmuştur.^[34] 27. ayette geçen Rabbe itaat edip huzur bulan nefis, Nefs-i mutmaine iken, 28. ayette geçen sen ondan razı yani Nefs-i raziye, o senden razı ise Nefs-i marziye'dir.

Seyri sülukun son evresi Nefs-i kâmile'dir. Bu nefis arınmayı tamamlamış, felaha kavuşmuştur.

Her nefis mertebesinin kendine göre seyri, yeri ve hali vardır. İnsanların çoğunda Nefsi Emmare bulunmakta olup, Nefsi Kamile olanların sayısı çok azdır.^[35]

Tasavvuf ehli o kimsedir ki ölümü, ahireti unutmaz, Rabbini unutmaz; yaptığı iyiliği unuttur, gördüğü kötülüğü unuttur. Şeyh Galip'i deyişiyle vücudu aşk yaralarının ateşhanesi olandır, o ateşin dağladığı yerdir. Aşk bir ilahi mumdur ve o yolun yolcusu, etrafında dönen ve kül olan pervanedir. Aşkı olanın şevki olur, yani ayrı kalamaz, kavuşma arzusu olur. Deliye çok benzer. Dışardan görenler, âşık ile deliyi karıştırırlar. İki fark var aralarında. Deli o ki akıl onu terk etmiş, âşık o ki akıllı terk etmiş. Diğer fark ise deli ağlamaz, âşık ise gülmez. İkisi de aklın dışında hareket eder. Fakat deli akıl platformunun altındayken, âşık onu aşmış, platformun üstüne çıkmıştır.^[36]

Tasavvuf ve Fenni İlimler:

Fenni ilimler, yani laboratuvar müşahedeleriyle ispatlanabilen ilimler ilk bakışta tasavvufu alakasız gibi görünse de gerçek böyle değildir. Fenni ilimlerin ilgi alanı maddi âlem, yani ilmi tabiiyedir. Bu ilimlerin varlıklarda bulunduğu gerçekler, onlara ilahi tayinle yerleştirilmiş olan hususiyetlerdir. Yani maddi âleme ait her keşif, Yaraticının kudret ve azametini bir delildir. Böylece fenni ilimler, ilahi

33 Adem Yılmaz, *İmam Gazali'ye Göre Nefis ve Nefis Eğitimi, yüksek Lians Eğitimi, T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007*

34 Elmalılı Hamdi Yazır *Gerekçeli Kuran-ı Kerim Meali*

35 Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf*

36 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

sanatın anlaşılmasında büyük rol oynar. Mikrodan makroya kadar her zerrede ilahi sanatın hakiki tezahürleri mevcuttur. Tasavvuf, bu hakikatlerin külli ve umumi, yani bütüncül bir şekilde kavranmasını temin eden bir görüşe sahiptir. Hakikatin, hikmetin anlaşılmasına katkı sağlayacak her türlü fenni ilim çalışmasını destekler. Zira bilhassa fizik, kimya, biyoloji ve astronomi alanlarındaki yeni keşifler, dinin ve bu arada Kur'an-ı Kerim'in ulvi muhtevasını teyit eden sayısız deliller ortaya koymuştur. Ayrıca Allah'ü Teâlâ ayetlerle bizleri araştırmaya ve akletmeye sevk eder. Bunun en güzel örneklerinden biri Zümer Suresi 21. ayettir. "Görmez misin ki; gerçekten Allah gökten bir su indirip onu yerdeki kaynaklara yerleştirmiş, sonra da onunla türlü türlü ekinler çıkarmaktadır. Sonra o onları kurutur ve sen onları sararmış görürsün. Sonra da onu çerçöp haline getirir. Muhakkak ki bunlarda akıl sahipleri için ibretler vardır." (İbni Kesir)

Varlıkların ve hadiselerin var oluş hikmet ve keyfiyetlerine dair bir gaye peşinde koşan her ilim faaliyetinin yolu nihayetinde metafizik bir noktaya ulaşır. Bu ise fenni ilimler ve tasavvufun yeniden birleştiği noktadır. Çünkü tasavvuf kâinattaki bütün varlıkların sır ve hikmetlerini, yani metafizik boyutlarını tahlil ve tespit eder. Nitekim günümüzde, hakikati yalnız maddeye hasretmiş olan eski materyalist görüşler adeta iflas etmiştir. Geçen asrın tabularından biri olan Lavoiser Kanunu yıkılmış, felsefe ve din arasındaki temel ihtilaflardan biri olan «maddenin kadim olduğu» görüşü çöpe atılmıştır. Bu noktadan sonra maddenin metafizik boyutunu kabul eden fenni ilimler, hakikat deryasında yol alma işini ancak tasavvufla beraber yapabilir.^[37]

Osmanlı'da Tasavvuf

Osmanlı devleti kurulmadan evvel muhtelif bölgelerden göç eden pek çok şeyh ve dervişin Osmanlı Devleti'ne büyük katkıları olmuştur. Bu şeyh ve dervişler gönüllere nüfuz eden sohbetleriyle askerleri seferler için yüreklendiriyor, fetihler sırasında orduya katılmaktan da geri durmuyorlardı.^[38] Hatta ordunun maneviyatını yükseltmek maksadıyla ordu şeyhliğine getiriliyorlardı.^[39] Özellikle Bektaşî tarikatı, Yeniçeri Ocağı'nın manevi eğitiminde büyük bir rol oynamıştı. Yerleştikleri boş arazilerde ziraat ve hayvancılıkla uğraşarak toprakları verimli hale getiriyor, buradan elde edilen gelirlerle fakir halka yardım ediyorlardı. Bu bakımdan alan el değil veren el konumundaydılar. Dağlık bölgelerde yaptıkları tekke ve zaviyelerle halka manevi doyum sağlarken imar faaliyetlerine katkıda bulunuyorlardı. Bu yolla, ihtiyaç

37 Osman Nuri Topbas, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s.76-79

38 Bk. *Lamii* s. 657

39 *İslam Araştırmaları Dergisi*, s.110-113

Varlıkların ve hadiselerin var oluş hikmet ve keyfiyetlerine dair bir gaye peşinde koşan her ilim faaliyetinin yolu nihayetinde metafizik bir noktaya ulaşır.

Sanatta incelik ve zarafet, ruhi derinlikle paralel bir seyir takip eder. Medeniyette zirveleşen milletler, yalnız siyaset, ekonomi ve askerlik gibi sahalarda değil, ilim ve sanatta da göz ardı edilemeyecek yükseklikte bir mevkiye ulaşmıştır.

halinde bir çiftçi ya da asker konumunda devletin hizmetine hazır olduklarını göstermelerinin yanında, maddi ihsanlar karşısındaki müstağni tavırları da yöneticilerin güven ve takdirini kazanmalarına ve devlet tarafından himaye edilmelerine vesile olmuştu.^[40] Pek çok devlet erkânı dervişler için tekke ve zaviye inşa ettirmiş, zaman zaman dergâhlara giderek büyüklerinin hayır dualarını almış ve bir kısım meseleleri onlarla istişare etmişlerdi.^[41] Böylelikle çoğu devlet büyüğü bir şeyh mürit ilişkisi içerisine girmişti. Bazı dervişler ilmi kudretinden dolayı şehzadelere “hususî muallim” edilmişti, yani özel hoca olarak görevlendirilmişti.^[42] Yine bu dönemde Hurufiler ve Kalenderiler gibi bazı marjinal sufi grupların tasavvuf karşısında takındıkları laubali tutumlar sebebiyle çoğu dervişin şeriatlısız tarikatın sıhhatli olmayacağı hususunda vurgu yaptığı görülür.^[43]

Şeyhlerin halkla münasebeti, bir de hasta –tabip ilişkisi şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Mesela Şeyh Akşemsetdin için; “Ruhların doktoru olduğu gibi, bedenlerin de doktoruydu.” “Devrinin Lokmanı idi.” gibi ifadeler sarf edilmiştir.^[44]

Allah’ın emir ve yasaklarını temel alan esnaf ve sanatkârlar kuruluşu ahilik de Ahi Evran tarafından Hacı Bektaş Veli’nin önerisiyle kurulmuştur. Bu sayede İslam, hayatın her alanında olduğu gibi ticaretle de vuku bulmuş ve güven sağlanmıştır.

Osmanlı’da ilmiye sınıfının kaynağı medrese idi. İlk tesis edilen medresenin kurucusu tasavvufun derince içinde bulunan İbn-i Arabî ekolüne bağlı Davud Kayseri’ydi. Buradan Osmanlı Devleti’nde medrese ve ilim hayatının tasavvufa ne ölçüde yakın başladığına dair bir çıkarımda bulunabiliriz.^[45]

Tasavvuf Ve Sanat

Sanat, kalbi derinlik ve duyuşların eşyaya aksetmesi ve müşahhas hale gelmesidir. Hangi sahada olursa olsun bütün sanatlar, temelde insan ruhundaki tefekkür ve tahassüsün tezahüründen ibarettir. Sanatta incelik ve zarafet, ruhi derinlikle paralel bir seyir takip eder. Medeniyette zirveleşen milletler, yalnız siyaset, ekonomi ve askerlik gibi sahalarda değil, ilim ve sanatta da göz ardı edilemeyecek yük-

40 Bk. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler” s. 288, 290-292, 294, 296-297, 299

41 Bk. Lamii s.580-581, Menakıb-e Şerif ve Tarikatname-i Piran ve Meşayih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye, s. 19-20,44, 49

42 İslam Araştırmaları Dergisi, s. 110-113

43 Mustafa Tahralı. “Muhyiddin İbni Arabî ve Türkiye’ye Tesirleri” s.33

44 Bk. Lamii s.686

45 Reşat Öngören, “15-16. Yüzyıllarda Osmanlı’da Tasavvuf Anlayışı”, s.418-420

seklikte bir mevkiye ulaşmıştır. Temel harcı tasavvufu yoğrulan, kalbi hassasiyet ve derinlikle icra edilen sanatlar da, tarihimizde görüldüğü üzere medeniyetimizin inşasına amil olmuştur.

Tasavvuf ve Edebiyat

Tasavvuf, güzel yaşamak ve aynı zamanda güzel söylemektir.^[46] Asıl faaliyet sahası gönül âlemi olan tasavvuf, deruni ve manevi his, fikir ve heyecanları belli bir üslup dâhilinde satırlara, mısralara yani kelama da aksettirmiştir. Böylece fert olarak birebir ulaşamadığı nice sadırlara, satırlar vasıtasıyla ulaşırken sadece gönülleri değil, sahip olduğu engin muhteva ile de edebiyata büyük bir zenginlik kazandırmıştır. Bu itibarla edebiyatımız, insandaki görüş ufkunu genişleten, gönlü derinleştiren, tefekkür ve tahassüs zarafeti ile idrake incelik veren bir sanat olmuş ve bu vasfında müstesna bir zirveye ulaşmıştır.

Edebi türlerin her birinde farklı ruhi heyecan tezahürü hâkimdir. Edebiyat, coşkun duygularla dolu yüreklerin, aşktan bitap düşmüş mutasavvıfların dili, dudağı haline gelmiştir. Nitekim Nihat Sami Banarlı'nın da dediği üzere Türk edebiyatını vücuda getiren, geliştiren ve olgunlaştıran tasavvuf olmuştur.

Edebiyat tarihimizde Tekke Edebiyatı adı altında kendini gösteren sade, akıcı, bazen lirik ve bazen didaktik türdeki edebi mahsullere dini, tasavvufi değerler yoğun bir şekilde aksettirmiştir. Hakk'a duyulan aşkın, muhabbetin, yanık ilticaların dile getirildiği eserler 13. yüzyılda Moğol istilası nedeniyle Orta Asya ve Horasan'dan Anadolu'ya gelen Türkmen şeyh ve dervişlerle Anadolu halkının mevzusu olmuştur. Tasavvuf ile harmanlanmış eserler, halkın maneviyatının takviye edilmesinde, dertli ve yorgun gönüllerin teselli bulmasında, günah, isyan ve gafletten uzaklaştırılmasında, cemiyette muhabbet, kardeşlik, sulh ve sükûn halinin tesisinde pek faydalı bir vazife icra etmiştir.

Divan Edebiyatı ise daha çok aruz vezniyle yazan ve sanatkârane üslubuyla dikkat çeken şairlerin eserlerinden meydana gelmiştir. "Divan Edebiyatı" olarak bilinen bu dönemde de tasavvufi tefekkür ve derinliğin büyük tesiri görülmüştür. Şiirlerin kelime hazinesinde bulunan pek çok rumuzlarla tasavvufi incelikler yüksek bir zevke hitap eder tarzda ve mahirane bir surette ifade edilmiştir. Kalp sahibiyile meşgul olunca, dil de muhataba şifa olur.^[47] Edebiyatımız, şifa arayanlar ve dağıtanlarla oluşmuştur bir bakıma.

46 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

47 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

Edebi türlerin her birinde farklı ruhi heyecan tezahürü hâkimdir. Edebiyat, coşkun duygularla dolu yüreklerin, aşktan bitap düşmüş mutasavvıfların dili, dudağı haline gelmiştir.

Hz.Peygambere duyulan engin muhabbet Fuzuli'nin naatinde ne de güzel ifade edilmiştir: Hak-i payine yetem der muttasıl/ Başının taştan taşta urup gezer avare su.

Tevhitlerde coşkun bir ruh halinin sonsuz ilahi ufuklara doğru kanat çırpışları sezilir. Hususiyle mutasavvıf şairlerin yazdığı tevhitler gönlü apayrı bir feyizle iman fezasının seyyahı eyler. Hz. Naatler, Peygambere duyulan aşk ve muhabbetin mısralara dökülmüş yanık terennümleridir. Gönüllerde resmedilen muhabbet tablolarıdır.

Hz.Peygambere duyulan engin muhabbet Fuzuli'nin Na'atinde ne de güzel ifade edilmiştir: Hak-i payine yetem der muttasıl/ Başının taştan taşta urup gezer avare su. Yani O rahmet Peygamberinin ayağının toprağına ulaşayım deyu, sular hiç durmadan başını taştan taşta vurarak avare akmaktadır, diyerek Fuzuli her zerrede gördüğü aşkı dile getirmiştir.

Fuzuli, Celalettin Rumi, Naili, Naibi, Şeyh Galip gibi daha nice şairler, eserlerini tasavvufi neşveden, yani sevinçten beslenen bir gönül ikliminde meydana getirmişlerdir.

Bütün bunlara ilaveten, edebiyatın ve bilhassa şiirin insanları Hakk'ın yolunda belli bir his ve fikre meyletmesi için kullanılmasının dinimizde takdir ile karşılandığını Ayşe validemizin rivayet ettiği şu hadis-i şerifle biliyoruz: Hz. Peygamber şair Hassan bin Sabit için mescitte hususi bir minber koydurdu. Hassan onun üzerine çıkıp oturur ve Hz. Peygamber'i hicvedenlere şiirle cevap verirdi. Rasulullah onun hakkında "Allah Teâlâ, Hassan' ı, o, Allah Resulünü savunduğu müddetçe Ruh'ul Kudüs'le, yani Cebrail Aleyhisselam ile te'yid eder." [48]

İslam, insan tabiatında mevcut olan özellikleri reddetmeyip, onları mükemmel bir surette nizamlayan yüce bir dindir. Mutasavvıflar, musikinin insan üzerindeki inkâr edilemez tesirini, İslami adap ve erkan dâhilinde, hayra hizmet etmek maksadıyla kullanmışlardır. Hakikaten hayra istikametlendirildiği zaman musiki, kah güzel seslerle, kah onunla birlikte söylenen gazel, kaside, ilahi gibi manzumelerle ruhi coşkunu arttırır, dinleyenin ibadet ve ta'ate rağbetini arttırır, ona Allah'ı hatırlatır. İnsanı günahlardan sakınmaya sevk eder. Kalbe saf duygular ve feyiz bahşeden musiki halindeki beste ve nameri vakit ve makamın gereğine de riayet ederek dinlemek elbette faydasız değildir. Bunu dikkate alan mutasavvıflar uzun asırlar boyunca bu sanat dalından istifade etmiş ve böylece musikinin "tasavvuf musikisi" adıyla bilinen bir şubesi ortaya çıkmıştır. Ancak bu bahiste musikinin manevi terbiye vasıtası olarak kullanılmasına tamamen karşı olanlar bulunduğu gibi, bunun tahditli, yani belli hudutlar çerçevesinde kullanılabileceğini ileri sürenler olmuştur. İkinci görüşü savunanlar, telli musiki vasıtalarını reddederken, darbeyle çalınanlara cevaz vermiştir. Bunu da Hz. Peygamber'in savaş sırasında sahabelerine kahramanlık duygularını coşturarak onlara cesaretlendirmek için yaptırmış olduğu tatbikatlar-

dan çıkarmışlardır. Ayrıca şeri ölçüler dâhilinde güzel ve ahenkli sesin kullanılmasının dinimizde güzel görüldüğünü söylemekte fayda vardır. Güzel sesli müezzinlerin, cemaatin camiye daha çok rağbetine vesile olduğu gerçeği herkesçe malumdur. Hz. Peygamber, müminleri namaza çağırma işini özellikle Bilal-i Habeşîye sesinin güzel olmasından dolayı vermiştir.

Ancak tabiatıyla musikin de başka vasıtalar gibi sadece hayra elverişli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilhassa zamanımızda daha ziyade nefsanî arzuların pekiştirilmesinde kullandığı gerçeği göz ardı edilemez. Zira büyük mutasavvıflardan birçoğu, musikin bu yönde ilerleyeceği kaygısıyla ona yaklaşmakta ihtiyatlı bir tavır sergilemiştir. Fakat bu sebeplerle musikiyi tamamen reddetmek doğru değildir. Zira musiki, ölçüler ve dengenin korunması dâhilinde kullanılabilir bir niteliğe sahiptir.

Güzel sanatlar içinde en çok tebarüz eden alanlardan biri de hiç şüphesiz mimaridir. Mimari, hesap ve hendesenin, yani matematik ve geometrinin kalbi duyuşlarla tayin edilen yüksek bir zevke amade kılınmasıdır. Diğer bir ifadeyle zihni ve ruhi istidatlarla, yani düşünce ve hislerin, fıtrî yetenek ve meyil-lerle birlikte taş ve tahta gibi maddelerde tecessüm ettirilmesidir.

Tasavvufun, mimariye pek çok değer kazandırdığı malumdur. Mesela İslam tasavvufunun derinliği ile Süleymaniye Camisi ve külliyesi tahlil edildiğinde oraya İslam ruhunun aksettirilmiş olduğu, göz alıcı bir ihtişamla ruhaniyetin işlendiğini ve bazı tasavvufî motiflerin mahirane bir üslupla burada sembolize edildiği net bir şekilde görülür. Örneğin merkezi kubbe ile etrafına öyle bir şekil verilmiştir ki, bina zeminden itibaren tedricen yükselmekte, nihayet o muazzam "Vahid" e kapanmaktadır. Merkezi kubbenin yarım ve diğer kubbelerle uyumu ise, tasavvuftaki "Vahdette kesret, kesrette vahdet" sırrının muhteşem bir örneği haline gelmiştir. Büyük bir gayret ve titizliğin deha ile bulunduğu bu güzide abidede sükûnet ve asalet onun ruhuna işlenmiş nihayet son derece ahenkli bir silüet ortaya çıkmıştır. Caminin içindeki bu hava insanın halet-i ruhiyesine de işler. Nitekim farklı inançlara sahip insanların dahi karşılaştıkları ruhani havanın cazibesine ram olurlar.

Diğer taraftan tasavvufun müesseseleri demek olan dergâhlar, tekkeler, zaviyeler ve imarethaneler İslam beldelerinin manzarasına farklı bir görünüş ve mana katmıştır. Bunlar gibi irili ufaklı pek çok eser fanilik, sadelik, hiçlik ve tevazu hislerinin aksettiği, fazla gösterişli olmayan, tasavvufî âdab ve erkânın yerine getirilmesine kâfi gelecek mekânlar şeklinde imar edilmiştir. Bu eserlerde de maddeye sinmiş pek çok mana ve ruhaniyet tezahürlerine müşahede edilir.

Tasavvufun şekil bulduğu bir diğer sanat alanı olan Hüsn-i Hat, Kur'an-ı Kerim harflerini estetik öl-

**Tasavvufun, mi-
mariye pek çok
değer kazandı-
rdığı malumdur.
Mesela İslam
tasavvufunun
derinliği ile Sü-
leymaniye Camisi
ve külliyesi tahlil
edildiğinde oraya
İslam ruhunun
aksettirilmiş oldu-
ğu, göz alıcı bir
ihtişamla ruhani-
yetin işlendiğini
ve bazı tasavvufî
motiflerin mahi-
rane bir üslupla
burada sembolize
edildiği net bir
şekilde görülür.**

Mesela kaba ve asabi bir insan, bir karalama yap-sa o karalama, testere dişlerini andırır. Sert köşeli ve kırık çizgiler halinde görülür. Çünkü ruh muzdariptir. Tasavvufun gayesi de nefisleri ıslah etmek ve ruhu nefsin tasallutundan kurtararak ona incelik, hassasiyet ve huzur kazandırmaktır.

çülerine bağlı kalarak en güzel bir şekilde ve sanatlı olarak yazmak demektir. Yani hüsn-i hat, Kur'an-ı Kerim'i ona layık bir güzellikle yazma gayret ve rikkatinden doğmuş müstesna bir sanattır. Tarih boyunca tekke ve dergâhların, hat sanatının gelişmesinde mühim bir rolü olmuştur. Hat sanatı, tasavvufi muhitlerden daima teşvik ve himaye görmüş, pek çok hüsn-i hat üstadının yetiştiği ve talebelerini yetiştirdiği bir eğitim yuvası olmuştur. Çünkü hattın müzeyyen bir nakış gibi ruhu okşayan kavislerle, tabi ve fitri bir akışla yazılabilmesi; arınmış, duru bir kalbe sahip olmayı gerektirir. Ayrıca hat sanatında kemale erebilmek büyük sabır ve teslimiyet isteyen çileli bir iştir. Örnek alınacak kâmil bir üstada ihtiyaç vardır. İşte bütün bu hususiyetleri itibarıyla hat sanatı tasavvufla paralellik arz eder.

Mesela kaba ve asabi bir insan, bir karalama yapsa o karalama, testere dişlerini andırır. Sert köşeli ve kırık çizgiler halinde görülür. Çünkü ruh muzdariptir. Tasavvufun gayesi de nefisleri ıslah etmek ve ruhu nefsin tasallutundan kurtararak ona incelik, hassasiyet ve huzur kazandırmaktır. İşte hattatların ruh âlemi de bu huzur, sükûn ve hassasiyete muhtaçtır. Çünkü hüsn-i hat sadece yazı yazmak sanatı değil aynı zamanda ruhları inceltip zarifleştiren ve gönlü manevi duygularla besleyen bir disiplindir.

Velhasıl, "Allah güzeldir, güzeli sever." (Müslim, İman,147) hadis-i şerifin muktezasından hisse alan bir müminin güzelliğe alaka duymaması düşünülemez. Bu mana çerçevesinde insanın deruni güzelliklerini gurur ve kibre düşmemek ve dinin özüne mutabık kalmak kaydıyla estetik değerler seviyesinde ifade etmesi gayet tabi bir harekettir. Bu itibarla hangi sahada olursa olsun İslami adaba uygun bütün sanatlar tasavvufi muhitlerden daima teşvik ve himaye görmüştür. Tefekkür ve gönül dünyasının derinliklerinde tasavvufla buluşan pek çok güzel sanat da motiflerine taşıdığı bazı tasavvufi değerler sayesinde daha yüksek bir estetik zevkine ve muhteva zenginliğine ulaşmıştır.^[49]

"Kişi sevdiği ile beraberdir." hadisince, hayatın her zerresinde Peygamber Efendimiz'le fikriyat ve hissiyat, hal ve fiil beraberliği içinde olabilme, zahiren ve batınen Resul'e benzeme gayreti olan tasavvuf, İslam'ın özüdür. Tasavvuf; fikir ve zikirden ibarettir.^[50] Fakat günümüzde her alanda olduğu gibi bu mevzuuda da kafa karışıklıkları ve gönülleri bulandıran meseleler vardır.

Sağlıklı bir beden en büyük düşmanı ona bulaşacak olan virüs ve hastalıklardır. Ve hiçbir bedenin bundan sürekli olarak korunma şansı yoktur. Bu sebeple doktorlar hiç durmadan çareler ararlar, vücudun sıhhat ve afiyetini korumaya çalışırlar. Zira kâinatın düzeni böyle işlemekte, hiçbir fani kendini devamlı surette koruyamamaktadır. Bedendeki bu mücadele, ilimler hakkında da geçerlidir. Doğru bilgi ve fasit bilgi arasında bitmek bilmeyen bir çatışma ve gerilim söz konusudur. İlimlerin sıhhatli

49 Osman Nuri Topbas, *İmandan İhsana Tasavvuf*, s.83-88

50 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

bünyesine bulaşan virüsleri, fasit yani yanlış bilgileri temizlemek ve onlardan korunabilmek için çeşitli usuller geliştirmek ise ilim ehlinin hayat boyu süren bir görevidir. Ehil olmayan veya kötü niyetli insanların zaman içerisinde ilimlere bulaştırdıkları virüsleri bu sahanın uzmanı, güvenilir âlimler titizlikle temizlemeye devam etmişlerdir. İşte bu doğal denge yüzyıllar boyu devam edegelmiş, örneğin tefsire İsrailiyât'ın, hadise mevzu rivayetlerin, akideye bid'at akımların ve fıkha şaz görüşlerin karışması bu ilimlerin kaçınılmaz bir kaderi olarak karşımıza çıkmıştır. İslami ilimlerin sağlığını ve geleceğini tehdit eden bu virüslerden korunmak için tefsir âlimleri, muhaddisler, kalam uleması ve fukaha yüksek gayret sarf edip çeşitli usul ve yöntemler geliştirmek suretiyle bünyeyi korumaya muvaffak olmuşlardır.

Tasavvuf da ilimlerin bu kaderinden nasibini almış ve birçok bid'at, tasavvuf çevreleri içinde kendine yer bulabilmiştir.

Kimileri tasavvufa bulaşan bu virüsleri, bid'atleri temizlemede tasavvufun kökten reddi gibi kolaycı bir yol tutarken, basiret ve insaf sahibi alimler, daha zor ve meşakkatli ama doğru olan bir yolu seçmişlerdir: Onlar aslı itibariyle kişiyi ihsana ulaştırmanın yollarını arayan tasavvufun din içinde meşru bir zemine sahip olduğunu kabul edip, diğer tüm ilimlere olduğu gibi buna da bazı bidatlerin bulaştığını tespit etmişlerdir. Böylece tecdit maksadıyla çeşitli kitap ve risaleler kaleme almışlar, kendi zaman ve zeminlerine göre bu yolun usul ve yordamını belirlemede azami gayret sarf etmişlerdir.

Bir grup kimse de tarikate bağlılığının yeterli olduğunu düşünen amelsiz insanlardır. Tasavvuf amel- le ortaya çıkan bir hal ilmi olduğundan amelsiz tasavvuf aldatmacadan öteye geçemez. Denilir ki, ilim amelle birlikte var olur, amel varsa ne ala, yoksa oradan ayrılır. "İşit var bazı fasık bu cihanda/ Ki teklif yok bize derler nihanda/ Şeriat yok, işi bidat yabanda/ Bu fasıklar aduvallah nişanda/ Bu fırkadan kaçup Hakk'a gidelim/ Cemal-i ba kemale seyr idelim." Der Nakşibendîlerden İsmet Efendi ve kendilerinden teklifin düştüğünü iddia eden amelsiz bir zümreyi Allah'ın düşmanı olarak niteler.

Bir de İslam'dan ayrı düşünülen, tamamen şeriaten arındırılmış bir tasavvuf algısı vardır ki bu Batı'nın anlayışidir. Örneğin Mevlana'nın Mesnevi'si Avrupa'da en çok okunanlar arasındayken, hümanist bir yaklaşımla çevrilmekte olup dinden ayrı görülür. Bir çeşit terapi yahut düşünce güzelliğine yöneliş vardır fakat İslam'ın mesajını vermez bu çeviriler. Din, şeriat görmezden gelinir.

Tasavvuf yolculuğunun esası, kendindeki necislikleri gidermeyi öğrenmektir. Tüm arzularımız aleyhimizedir. İnsan olanın insanda lazım olana karşı soğukluğu vardır, tabiatı böyledir. İşimiz harama duyulan iştahı namaza yöneltmektir. Nefis çok hilebazdır. Oysa herkes ölecek yaşta. Eskiler mesela, kefeni

Bir de İslam'dan ayrı düşünülen, tamamen şeriaten arındırılmış bir tasavvuf algısı vardır ki bu Batı'nın anlayışidir. Örneğin Mevlana'nın Mesnevi'si Avrupa'da en çok okunanlar arasındayken, hümanist bir yaklaşımla çevrilmekte olup dinden ayrı görülür. Bir çeşit terapi yahut düşünce güzelliğine yöneliş vardır fakat İslam'ın mesajını vermez bu çeviriler.

İnsan fıtratında vecd içinde olma meyli vardır, futbol maçlarında stadları dolduran insanlar bir maç için dahi kendinden geçebilir. Dinin bu yönü göz ardı edilirse insanlar o vecdi stadyumlarda arar.

her gün görerek yaşarlardı. Sarıkları, kefenleriydi ve başlarında taşlırdı kefenlerini. Ölümü başlarında taşlırdı.^[51] Yaşarken her an ölüme hazır olarak yaşamak ve bu suretle hakikatin hakikatine ulaşmak yegâne amacımız. Bunu yapamayan insana düşen, ariflere tabi olmaktır. Burada tarikatın gerekliliği karşımıza çıkmaktadır.

Yaptığımız işe ruhumuzu verirsek, ruh eserde kendini gösterir. Bir lokmanın hikâyesi bile tasavvufta çok önemli. Bugün kalplerimiz neden kaskatı? Lanet okuyarak yapılan işlerden...

Tasavvufun yapmak istediği, kul ile Rabb'i arasında özel bir bağ kurmaktır. Huşuyla lezzet alarak kulluk bilincine varmaktır. Lezzet zevk halidir. Zevk, kalbi bir hadisedir. Tasavvuf dini zevk haline getirmeyi ister. İnsan fıtratında vecd içinde olma meyli vardır, futbol maçlarında stadları dolduran insanlar bir maç için dahi kendinden geçebilir. Dinin bu yönü göz ardı edilirse insanlar o vecdi stadyumlarda arar.^[52]

Tasavvuf bir yere kadar rasyonel ilerler, akla tabidir. Ama bir noktadan sonra irrasyonellik başlar. Bunun anlamı akli ve düşünceyi öldürür demek değildir. Aklın sınırlarını bilip ona yol gösterene tabi olmaktır.^[53]

Peki bugün tasavvufa ihtiyaç var mıdır? Elbette tasavvufun doğduğu yıllardaki refah düzeyinin bugün daha az olduğu iddia edilemez. Ahir zaman, Müslüman'ın en çok dünya nimetiyle imtihan olduğu bir dönem. Yalnızca şekli kalan, şeklin dahi ciddi yozlaşmalarla yüz yüze olduğu günümüzde sanıyoruz ki kalplerin harekete geçirilmesi gerekiyor. Modern dünya bizi kendimize yabancılaştırıyor, ruhun varlığını bile unutarak yaşıyoruz. İzdırapsız bir iç kanamayla ölüme benzer bu. Oysa tasavvuf içimize dönmeyi amaçlıyor. Kendini ve bu suretle Rabb'ini bulmayı isteyen manevi kuraklık içindeki Müslümanlar, kalbi bir uyanışa her zamankinden çok muhtaç.

Dünya nimetlerinin, imkânlarının hepsi beden isimli bu kabuğa hitap ederken, sonsuz hayat karşısında bir nokta olan dünya hayatında sırf bu kabuğa yatırım yapmak akıllılık olur mu? Gönüllerin ahireti hatırlama vakti geldi de geçmiyor mu? Az yemek, az uyumak, az konuşmak zamanı. Ehemmi mühime tercih etme zamanı... Sonsuz hayat, ruha aittir, beden ise bir vasıta ve araç olmağıyla bir öneme sahiptir elbet. Ama önemi burayla sınırlıdır. Zira kabristandan ileri gidemeyecektir. İnsan, ateşin ve ayrılığın acısını düşünüp yoklamalıdır kendini. Tasavvuf, bu terbiyeyi sağlar. Âlimlerin, ariflerin yolun-

51 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

52 Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş, Sufi Kitap, 2012*

53 Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvufa Giriş, Sufi Kitap, 2012*

dan giderek onlara benzemeye çalışmakla elinden geleni yapmak gerekir. Mühim olan ahiret derdinin artmasıdır, kalbin istikametidir. “Kişi sevdiğiyle beraberdir” Hadisi Şerifini hepimiz biliriz. İşte tasavvuf, kimin sevilip kimin sevilmeyeceğini, nasıl sevilip nasıl sevilmeyeceğini öğreten disiplinin adıdır. Mesela dünya sevgisinden kurtulmaktır. Dünya ayağımızın altındadır ve basarız, geçeriz. Ona basarız ama kalbimize koymayız. Allah’ın kıymet vermediği dünyaya âşık olmayız. Tahrik emrolunanı tazim etmeyiz.^[54]

Tasavvufu, bizim gibi normal insanların uğraşmadığı, gizem arayanların yöneldiği bir çeşit meditasyon gibi algılama hatasına düşmek büyük bir yanılıdır. Bir tasavvuf mütehasşısından, Taha’i Hakkarî Hazretlerinden işittiğimiz şu mısralar, bizim tasavvuftan şu anki beklentimizin ne olması gerektiğini gösterir nitelikte. “Yerde yaralı kanatlı bir serçe gibi çırpınıyorsun. Kanat çırp, gayret et, yükselmeye çalış. Belki kartallar seviyesine çıkamayacaksın. Ama iki karış yükselsen bile, iki şey kazanırsın ki değer. Bir, iki karış yukarıya çıkınca kedilerin şerrinden emin olursun. İki, yükselenler sınıfına dahil olursun.” Sevilenlerle beraber olmaklığımızla, onlar arasına dahil olmakla inşallah Rabbimiz, “Ey kulum, ben seninleydim. Sen kiminleydin?” diye sorduğunda verecek bir cevabımız olur.^[55]

Önce tohum atılır, zamanla bu tohum kendi kendine meyveye durur. Biz tasavvufla ilgili okumalar yapmakla ancak bir yere kadar akli, rasyonel sunumlar yapabilmekteyiz. Bu okumalar tabi ki bir mananın tahsili için önemli ama yalnızca fiziksel bir eylem. Bu konuşmalar umulur ki ardından konuşmama makamına doğru geçer. Sessizliğin sesine doğru geçer. O zaman insanın bizi içinde var olan bilgilerin açığa çıktığına şahit oluruz. Ama o aşamaya kadar hepimiz yardıma muhtacız. Tasavvuf okumaları, bizlere bu yardımı sağlayacak önemli bir rehberdir.

Bal demekle ağız tatlanmaz belki, ama kavanozun kapağını açma isteğini hissettirmek için baldan söz etmek gerekir.^[56]

“Yerde yaralı kanatlı bir serçe gibi çırpınıyorsun. Kanat çırp, gayret et, yükselmeye çalış. Belki kartallar seviyesine çıkamayacaksın. Ama iki karış yükselsen bile, iki şey kazanırsın ki değer. Bir, iki karış yukarıya çıkınca kedilerin şerrinden emin olursun. İki, yükselenler sınıfına dahil olursun.”

54 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

55 Hayati İnanç, *Tasavvuf, Aşk ve Edebiyat, Bi Konuşmak Lazım, Cine 5, 2015*

56 Mahmut Erol Kılıç, *Tasavvuf Nedir?, Başka Şeyler, CNN Türk, 2013*

Kitap Değerlendirme Yazıları

- Müberra Özkan
- Meryem Seda Karahan
- Zeynep Dilara Çavuşoğlu
- Meryem Seda Karahan
- Ebrar İlbarhar
- Amine Irmak
- Hilal Esenbay
- Senanur Ceylan
- Ecmel Tekgöçen
- Rana Nur Kıranlıoğlu
- Zeynep Reyhan Özkan
- Dilara Sude Güneş

Okumalarımızda niçin felsefeye dokunmaya çalışıyoruz? Felsefesini bilmeden mühendisi olduğu bir hayatın orta aya- rında, yaşadığını bilmeden ölüp giden insanlardan olmamak için.

GENÇLER İÇİN BATI FELSEFESİ

Müberra Özkan/ III. Kademe

Okumalarımızda niçin felsefeye dokunmaya çalışıyoruz? Felsefesini bilmeden mühendisi olduğu bir hayatın orta aya- rında, yaşadığını bilmeden ölüp giden insanlardan olmamak için. Kendi varoluşunu varlık tarihinde bir yere oturtmak isteyen için mühendislikte mutlu olunur mu? Pekala olunur. İyi bir Müslü- man olarak hayat devam ettirilebilir mi? Pekala devam ettirilebilir. Fakat niyetlerin halis tutulmasının ve kalplerin berraklığının belki de her zamankinden zor olduğu bu etkiler yüzyılında, niyetin sebeplerinin anlaşılması ve insanın kendini bilmesi, bu suretle Rabb'ini bilmesi açısından felsefe, Müslümanların yakı- nen tanışık olduğu bir saha olmak durumundadır. Zira aklımıza gelen ve gelebilecek hemen hemen tüm soruların insanlık tarihinde sorulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Müslümanın farkı, aradığı cevapları İslam'da her zaman bulabiliyor oluşu ve bu dinin ve Rabb'in, asla sözlerinde çelişmiyor oluşunun verdiği güvene sahip olması. Felsefe tarihi, "varoluş karşısında alınan tavırlardır" ve yeni bir önermesi olan filozof- lar, bunu bir teori, etik ve kurtuluş doktrini olmak üzere üç kolda geliştirmiştir. Batılı çoğu zaman "postu kurtarmak için felsefeye sarılmış". Felsefe çağına öncülük etme de sanattan önce gelmiş.

Peki biz niçin Batı felsefesi okuyoruz? Farkında olarak veya olmayarak bugün Batının kafa yapısının sonucu olan birçok unsur hayatımızda yer buluyor. Yapıp etmelerimizde tezahürü görünen bu anlayışları tanıyıp ayırdına vardığımızda; kendi fikirlerimizmişçesine, Müslümanın derdi olabilecek bir meseleymiş- çesine, bazen absürt kaçan tartışmalara giriyoruz. Batının çektiği ciddi sancuları çekmemiş olarak Batının ürettiği bir sıfatı kendine yakıştırmak gereksiz.

Felsefenin onlarda bu kadar hayati önem taşıması ve gelen devrim niteliğindeki bir savın nasıl bütün hayatı altüst ettiği anlaşılabilir. Kendilerine gelen hak dini tahrip eden kilise, insanına kendi ürettiği bir

Tanrı ve İsa algısını sundu. Ancak içlerinde akleden ve içlerindeki hakikat bilgisine dünyada tutanak arayan insanlar bu dinde yanlış şeyler olduğunu görüyorlardı. Ve bunu reddederek kendi doğrularını oluşturmaya çalıştılar. Reddettikleri belki Tanrı değildi en başta, ama kilise Tanrı'nın yeri olduğundan -zira kilise tanrısal yetkilere sahip- doğal bir sonuç olarak Tanrı ve onun yaratması da kesilip atıldı. Artık yalnız insan ve onun eylemleri kutsaldı.

Şimdi düşününce kilisenin Tanrısı yüzünden bir "yaratıcı kudreti" inkâr etmek çocukça geliyor. Yani, tavşan dağa küsmüş kabilinden. Tabii olan biten bundan ibaret değil. Hristiyanlıktan önce de felsefe oldukça revaçta. Kemeraltındaki derslerden adını alan "Stoacılar"ın "theoria"sında ilk ödev, dünyanın esasını, onda en gerçek en anlamlı olan şeyi görmek. The-oria, Stoacılar için bizi kuşatan gerçeğin içinde "kutsal" olanı görmeye çalışmak. Theoria'nın tanımımıza ve kavramımıza yardım edeceği şey: kozmos. Yunanlıya göre kutsal olan, bu düzen. Onu var eden bir güçten söz etmiyoruz. Bu düzenle bir sentez oluşturmak, varlığını ona karıştırmak ile ebedi oluyor. Theoria'da görme, kutsala dokunmanın yolu; Hristiyanlık ise kutsalı özelleştirip bir Tanrı ve onun dünyaya gönderdiği oğluna "iman"ı getiriyor ve iman sonucunda çok daha kişisel, fiziksel bir ebedilik teklif ediyor.

Yazarın belki başka bir bağlamda örnek verdiği John Donne'un şiirinden: "Hiçbir şey tutmuyor birbirini." mısrası beni bu anlamda çok etkiledi. Tutunabilse tutunacak belli ki, ancak tutunacak dal bulamıyorlar, zira yanlış ağaçtan medet umuyorlar. Kilise hakikat bilgisini verebilecek konumda olmaktan çok uzak. Daha sonra, özellikle kişiler bazında giderken anladığım kadarıyla hayli sıkı sıkıya tutundukları bir şeyler olduğu kesin. Hayatlarını adayarak sürekli geliştirmişler cümlelerini. Ciddi ayrılmalar çıkmış filozoflar arasında ve büyük aydınlanmalar yaşanmış, sonra her şeyden şüphe eden insanla yeni bir devrim ve tüm eski sistemleri yıkan bir soybilim çıkmış sahneye. Yazarın samimi anlatımıyla felsefe dersleri niteliğindeki kitap, hemen her şeyi bir şema dahilinde zihnimize oturttuğundan boşluk bırakmadan ve anlaşılmayı zorlaştırmadan gayet açık bir tablo koydu önümüze. Bir yazarı okurken, yalnız onun varoluş sancılarını temaşa ediyoruz. Bir düşünce tarihini okurken ise, muazzam bir devrim çıkıyor ortaya. Doğrusu farklı tınılarla dolu bu kitapların şarkılarını dinlemekten her zaman büyük keyif alıyorum.

Bir tarafıyla okurken beni sıkıntıya sokan düşünceler de doldu zihnime. Bu kadar kafa karışıklığı, var olmaya dair bu kadar soru, bu kadar yolunu kaybetmişlik -yollarını kesin kes tayin ettiklerinde inandıklarında dahi- bir gerçeği yüzüme çarptı: Elimizdeki İslam gerçeğinin, lütfunun ayırıcılığında değiliz. İnsana yapılan en büyük iyilik, onu asla terk etmeyen ve her zaman en doğru olan bir yaratıcının varlığının varlığını ona vahyetmek değil midir? Ona yaslanmak gönüllere nasıl bir huzur verir. Kendimize haksızlık ediyoruz. Elimizdeki azımsanacak bir şeymiş gibi, İslam'ı kapı dışarı eden panellerde, bizim olmayan meselelerin

İnsana yapılan en büyük iyilik, onu asla terk etmeyen ve her zaman en doğru olan bir yaratıcının varlığının varlığını ona vahyetmek değil midir?

Batının icadı bir etiketin altında "Ben buyum." diyen (komünist, liberalist, hümanist vb) Müslümanın komik duruşunu, zira hiçbir şekilde felsefi, fikirsel ve duygusal altyapısına sahip olamayacağı bir kavramın taraftarı olmakla ümmeti ayrılıklara, Müslümanları başka sıfatlarla kategorilere ayırarak yersiz tartışmalara sebep oluşunu görüyoruz.

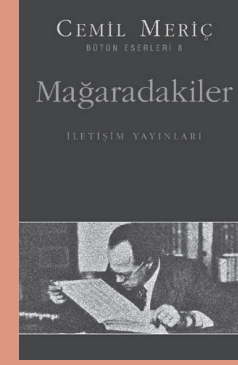
derdine düşüyoruz. İhtiyacımız olmayan kavramların savunucusu olup, bazen korumak uğruna sokaklara dökülen gayrimüslimlere destek çıkıyoruz. Bu en aşağı ihanettir, daha azı değil. Hem İslam'ı yaşatabilmek uğruna can vermiş ecdada, hem ümmeti için kendinden geçen Peygambere.

Batının var olmaya dair geliştirdiği değerler nelerdir ve kafası nasıl işler, görmek ve Batı bugünkü kavramlar ve yapıp etmeler bütününe nasıl bir kavga sonucu ulaştı anlamak açısından önemli bir kitap Gençler için Batı Felsefesi. Batının icadı bir etiketin altında "Ben buyum." diyen (komünist, liberalist, hümanist vb) Müslümanın komik duruşunu, zira hiçbir şekilde felsefi, fikirsel ve duygusal altyapısına sahip olamayacağı bir kavramın taraftarı olmakla ümmeti ayrılıklara, Müslümanları başka sıfatlarla kategorilere ayırarak yersiz tartışmalara sebep oluşunu görüyoruz. Okuyarak, yanlışlığını en azından hissediyoruz bazı durumların.

Bir yerlerde bir şeyi yıkmaya çalışıyorlarsa, bu kuşkusuz yerine yeni bir şey inşa etmek içindir. İslam'a yapılan her saldırı, onun yerine konuşlandırmak istedikleri bir düzeni, felsefesi, teorisi olan insanlar tarafından yapılıyor. Yıkılmak istenilen şeyin/şeylerin yerine yenileri üretiliyor. Tıpkı Nietzsche'nin yaptığı gibi. Dünya naif idealler ve hayallerin şekillendirdiği bir yer değil. Maruz bırakıldığımız hemen her şey bilinçli bir aklın üst aklın ürünü. Ayağımızı sabitlemez ve baktığımız yerin sıhhatinden emin olmazsak, gördüklerimiz bizi yanıltabilir, sürükleyebilir. Allah yardımcımız olsun.

MAĞARADAKİLER

Meryem Seda Karahan/III.Kademe

Islak. Şıp şıp şıp... Yosunlu. İki elim de aynı anda çekiyor kendilerini taş duvarların kaygan hissinden. Soğuk. Nefesime nem doluyor, boşalıyor. Yaşlı bir devinim.

Bu mağara. Uyandığında bu soğuk duvarların yerinde olmadığını göreceğim günleri öyle özledim ki.

...

Koşuşturuyorum. Çıldırırım sanıyorum. Kork..unçç...tu! Az önce, oradaydı. Bir şey. Bir.. Bir ışık! Evet, ışıktı! Bazı fırtınalı gecelerimde... İçimde çakan şimşeğe benziyordu aynı. Ama hayal değildi bu sefer. Gözlerimi yakıp kavuracak kadar gerçektir.

Artık içimdeydi. Işık. Zihnimin en derin noktasına, kalbimin en içerisine zapt ettim onu. Artık onu düşündükçe bu kapkara, kopkoyu sessizliğin ötesindeyim. Duvarları aşıyorum bu aydınlığı düşündükçe gerçeğe dokunuyorum.

Artık... Artık ne Doğu ne Batı. Hiçbir yönden gelen yabancı aydınlıklara kanacak gözlerim yok. Ben benim. Kendimim. Herhangi bir "yön" e benzemek cihetiyle artık kendimi kaybedecek değilim. Yeterince tecrübe ettim. İçimdeki ışık beni nereye götürüyorsa oradayım ben. Beni kim yapıyorsa oyum. Hayat derse nefesim; ölüm derse naaşım.

Tek bir yönüm var: yönlerin üstündeki yön. Kum tanelerinin, çölün peygamberinin gittiği yön. O peygamber ki işte o da benim gibi bir mağaranın içindeydi. Bana çarpan ışık vardı ya, işte benden yıllar yıllar önce ona çarpmıştı. Kim bilir nasıl bir çarpışmaydı, o ve vahiy arasındaki? Düşünmesi bile derimi bunca dikenleştiren...

...

Dünyanın kanunu bu. Bir mağaranın içine doğuyoruz. İçi kalabalıklarla dolu bir karanlığa. Vahyin izi bize ulaştıktan sonra özgürleşiyoruz ancak. Ancak o izi takip ettiğimizde. Mağarayı beğenip onu mülkümüz saymak, ona bağlanmak da elimizde; "asıl"ın yolcusu olup Malik-i Yevmiddin'i kabul etmek de.

Artık ne Doğu ne Batı. Hiçbir yönden gelen yabancı aydınlıklara kanacak gözlerim yok. Ben benim. Kendimim. Herhangi bir "yön" e benzemek cihetiyle artık kendimi kaybedecek değilim.

Oysa Hristiyanlar için aynı durum söz konusu olmadı. İki birbiri-ne karışan din ve sanat, başarının hakikate yeğlendiği bir anlayışı getirdi beraberinde. "Hakikatten fedakârlık ettiklerini sanatla kapattılar." Her ikisinde de yozlaşma meydana geldi.

MEDENİYETİN RÜYASI RÜYANIN MEDENİYETİ : ŞİİR

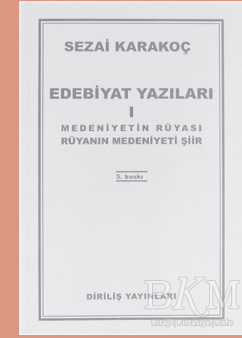
Müberra Özkan/III. Kademe

"Ölümü görmeyen, hayatı da yaşamamıştır." diyor Karakoç. Zira bu dünya, aslında o dünya metnine bir çıkma, bir dipnotu. İslam medeniyetinin ruh dirilişi, diriliş çilesi, çilesinin tezahürü şiiri, diriliş erlerinin kalemleri ve gönülleri... Kalemleriyle bir atan gönülleri... "Bizi şiir kurtaracak!" diyorlar ya, hakikaten öyle. Medeniyetimizin metafizik temelini anlayıp okuduğumuz çağa şiirler haykıracağız, Tanrı'ya teslim olup eşyayı teslim alacağız ve tüm kölelerin uçurtmalarını göğe salacağız. Hakikatin yere göğe sığmayan bilgisinin gölgesini sanata düşürüp ruhumuzu yıkayacağız. Tanrı vergisi yetenekten güç alıp, çalışma ve girişimle 'özel izni' koparacağız.

"Sanata kaynaklık eden din, dini bozmayan sanat disiplini, İslam uygarlığının temel ilkelerinden biri olmuştur." Oysa Hristiyanlar için aynı durum söz konusu olmadı. İki birbirine karışan din ve sanat, başarının hakikate yeğlendiği bir anlayışı getirdi beraberinde. "Hakikatten fedakârlık ettiklerini sanatla kapattılar." Her ikisinde de yozlaşma meydana geldi. İslam ise birbiriyle ilişkili ancak kendi içinde işleyen bağımsız kurumlar olarak kabul etti ikisini. Birinin birine kaynaklık etmesi söz konusu edildiğinde, dinin sanata kaynaklık etmesi konuşulabilir. Dinin kaideleri sanat eserlerine göre şekillenmez.

Sanat, tüm yolları unutturur insana. Yolun sonunda ne oldun, sanat buna bakar. Sonuca bakar. Bilimin "nasıl"larıyla büyüsünü bozmak istemez. "Eski alinyazısını yitirmiş ve yeni bir özgürlüğe susamış" bizler için ne olduğumuz ve ne olacağımız her daim uzun yürüyüşlerimizin en önemli düşünce kaynağı iken, en çok şimdi sanata ihtiyaç duyduğumuz açıkça görülmüyor mu?

Karakoç'un sanatçı tanımlaması, sanata yüklediği anlamı ve sanatın onun dünyasındaki karşılığını ifade ediyor. "Fizik ötesi yaşantılı bir kazazede" diyor sanatçı için. Oraya dair izler taşıyan kimse. Oradan

haber veren kimse. O'nun varlığından haber veren kimse. O'nun hakikatine değen, denizine çakıl taşı atan kimse.

Peygamberler de geldiler. Ama onlar dosdoğru, bilinçle geldiler. Sanatçı, çoğu kez, geldiğini bile bilmez, diyor ve "Aradığını tam anlamıyla bulacak mıdır?" sorusuna eğiliyoruz Karakoç'la. Diyor ki, "Ararken, adeta bulamamacasına aradığından, durmadan dolambaca, durmadan dolaylıya gittiğinden, yitik, daha yitik olacaktır." Sonunda belki anlar bulamayacağını; ama arama, tek başına arama, bir buluş denli değerlidir." O değeri bulan, bir takım duygu ve düşünceleri çarmıha gererek, şiirin doğmasını sağlayan: şair. Değişmez ve başka. "Şiir ve şair ölmez. Hakikat ölmez." Hakikatten aşağısına tav olmayanlar, kalem-den ve kelamdan vazgeçmeyen medeniyetler; gökyüzüne şiirini haykıran medeniyetler ölmez.

Hakikatten aşağısına tav olmayanlar, kalem-den ve kelamdan vazgeçmeyen medeniyetler; gökyüzüne şiirini haykıran medeniyetler ölmez.

Hakikati bulmak zor olmadığı gibi kolay değildir. Hakikat ne kadar soyutsa o kadar somuttur. Hisse-deriz hakikati. Vicdan konuşur, ruh konuşur, kalp ve akıl konuşur, göz görür ve kulak duyar hakikate yönelim için.

YİTİK CENNET

Zeynep Dilara Çavuşoğlu / II. Kademe

Önemli olan düşünüş değil, “düşüş”ü “dirilmesiz ölüm”e dönüşmeden doğrulmayı bilmektir. Hep düşeriz ve düştüğümüz anda sağlam bir yere basısla yükselmeyi alışkanlık haline getirmeliyiz.

Her insan bir medeniyettir kendi içinde; kendince oluşturduğu, inancıyla yoğurduğu. Ve medeniyet, öz olan din çevresinde şekillenmelidir. Çünkü medeniyetin amacı özü göstermektir. Hakkaniyet çevresinde gelişirse hakiki bir medeniyet çıkar ortaya; kalıcı, sürekli ve değişmez...

Hakikati bulmak zor olmadığı gibi kolay değildir. Hakikat ne kadar soyutsa o kadar somuttur. Hissederiz hakikati. Vicdan konuşur, ruh konuşur, kalp ve akıl konuşur, göz görür ve kulak duyar hakikate yönelim için. Bunca “şey”in bize yol gösterme çabası, hakikatin somut olduğunu kanıtlar.

Her konuda samimiyet gerekir. İkiyüzlülüğü engeller samimiyet. Dost kapılarını açar, ötenin ötesine yol çıkar. İnancıyla yürür samimi insan o yolda, hakikatler doruğuna.

Kitabın özden kabuğa doğru gidiyor olması ve anlatımı o kadar hoş ki, etkilenmemek elde değil. “Diriliş Neslinin Amentüsü” kitabında da aynı hisleri yaşamıştım. Genç olarak diri olmalıyım, güçlü olmalıyım. Duyurmalıyım belki dört bir yana haykırmalıyım Hakk’ı.

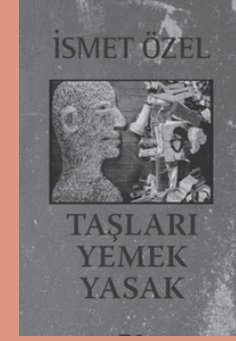
Hepimiz bir amaç doğrultusunda yaratıldık. Ot gibi var olacağımıza ölüp yeniden dirilelim. Bir de doğru amacı bulalım. Zira İslamiyet’i yüceltmek için diri olmamız şart; Hz. Yusuf gibi, Hz. İbrahim gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi. Onlar olamayız ama onları taklit edebiliriz. Bugün diri olmaya besmele çekerek başlayalım taklide, sonrası Allah Kerim...

TAŞLARI YEMEK YASAK

Meryem Seda Karahan /III. Kademe

Ne olacak halimiz? Hey ahali! Yaşayan, yaşadığının farkında olan birkaç nefes arıyorum. Bana yol gösterecek kimse yok mu? Bodoslama yaşanmış, müsvedde hayatlar gördüm. Nerede olduğunu, hatta kim olduğunu bilmeden oksijen patlatan göğüs kafesleri tanıdım. Yol bulmalıyım. Yeni bir yol.

Nasıl bir yol seçeceğim, kim olduğum ve nerede olduğum sorularına vereceğim cevaplar neticesinde belirlenebilir.

Kimim ben?

Varlığı sözcüklerden ibaret olmayan bir Müslüman adayı.

Neredeyim?

Önüme serilmiş yolların başlangıcında. Seçim aşamasında.

Önüme serilmiş yollar az çok belli. Sağdan gidenlerin yolu, soldan gidenlerin yolu... Şöyle geriye çekilip uzaktan bakıyorum. Bu yolların hepsi aynı noktaya ulaşıyor. Kim olduğumu tekrar hatırlıyorum kendime. Gitmem gereken yol, sistemin önüme serdiği yollardan farklı olmalı.

Evet yeni bir düşünme yolundan bahsediyorum. Tam olarak İsmet Bey'in yazdığı gibi üzerinde özgürce yürüyebileceğim bir yol. Öyle bir yol ki akıllıca, hikmetlice, ferasetle yürünen. Mana ile madde dengesini en güzel şekilde bulacağım bir yol. En küçük ayrıntıdan en büyük normlara kadar hayatımın her noktasına nüfuzu görülmeli yolumun. Ben bu yolda yürüdükçe her şey düzelecek. Dünya düzensizliğine etki edeceğim. Yeni - aslında en eski ve en doğru- bir nizam kazanacak dünya.

Bir ideolojiden, üzerinde kafa çatlatılmış kaynaksız boş felsefe salatalarından bahsetmiyorum. Aksine mutlak doğrudan, mutlak gerçekten, mutlak bilgiyi var eden bir yoldan bahsediyorum. Her şey düzelecek diyorum. Çok mu ütöpik? Saf akılcı bir bakışın beni anlamayacağını biliyorum. Çünkü ben en gerçek mucizelerin adamıyım. Ben bir kulum. Ve bunun farkında olduğum sürece, evet her şey düzelecek.

Aksine mutlak doğrudan, mutlak gerçekten, mutlak bilgiyi var eden bir yoldan bahsediyorum. Her şey düzelecek diyorum. Çok mu ütöpik? Saf akılcı bir bakışın beni anlamayacağını biliyorum. Çünkü ben en gerçek mucizelerin adamıyım. Ben bir kulum.

Çirkin işler illa ki bir zordur, zorluk çıkarır.

MİMARLIK VE FELSEFE

Ebrar İlbahar/III.Kademe

Hayatımız içerisinde çokça yer etmiş bir konu var: Estetik. Karşı karşıya geldiğimiz durumları, 'şeyleri' güzellikleri üzerinden değerlendiririz. Ya onlarda güzeli ararken, ya güzeli bulmuşken ya da güzelliğin yokluğundan kaynaklı bir çirkinliğe maruz kalırken konumuz hep estetik aslında. Yani estetik, hayatımızın ortasında çoktan yer etmiş ve artık bunun farkına varılıp önemsenmeyi bekleyen bir kurum haline gelmiş. Bunu yapmak estetiğe bir şey katmaktan çok bizim hayatımızı güzelleştirecek, dolayısıyla kolaylaştıracak bir şey. Çünkü çirkin işler illa ki bir zordur, zorluk çıkarır. O zamanda, o durumda olmaması gereken şeyleri beraberinde getirir. Yani güzellik aslında her durum için geçerli olan uyum ve uygunluğu, ölçüyü ve ölçütlüğü beraberinde getirmesi yönünden elzem bir şeydir. Bu yüzden etraftaki camilere bakarken güzel olmasını isteriz; ancak onlar aynı zamanda gerekli hatta elzemdir.

Bir şeye güzel derken onu yalnızca kendisinde varolagelmiş haliyle değerlendirmeyiz, değerlendiremeyiz. Onda gördüğümüz şey illaki gözlerimizden geçerek zihnimize ulaşır.

Herhangi bir şeyle herhangi bir şekilde iletişime geçerken, sürekliliği devam eden karşılıklı bir etkileşim vardır. Sadece bir şey alıyor ya da veriyor gibi, tek taraflı gibi algılanan bir hareket söz konusu olsa da almak için bir verene, duymak için bir söyleyene, bakmak için bir bakılana, güzel olan için bir bakışa ihtiyaç vardır. Yani güzeli istiyorsak iş bizde bitiyor. " Perde eşyanın üzerinde değil, o şeylere bakan gözlerdedir, göz kapaklarında."

ÖZGÜRLÜĞE KAÇIŞIM

Zeynep Dilara Çavuşoğlu/II. Kademe

Davasının sancısını çeken koca yürekli insanın dört duvar arasındaki böylesine mükemmel hali nasıl oluyor da mümkün olabiliyor, aklım almıyor. Hapishane için çok bilgili, çok kültürlü, çok da iyi bir şahsiyet. Demek ki hapishaneler adaletin yerini bulması için yeterli bir unsur değilmiş.

Fiilen kısıtlanmak fikren etkilememiş kendisini, helal doğrusu. Anlaşılan hak dava buymuş, fikrin susmayışymış. Notlarında da söylüyor Aliya, konuşmanın daha çok özgürlük, düşünmeninse ihtiyaç olduğunu.

Mühim olan perde önü değil arkasıymış. "Ben dahil çevremdeki çoğu insanın hür olduğunu söyleyebilirim." diye düşünürken kitabı okuduktan sonra asıl "hür"ün kim olduğuna karar vermek zorlaştı. Çünkü hür olmak on sekizine gelince ailesine sırtını dönüp gece gündüz hayatı birbirine karışan, kafasına estiği şekilde harekete eden insanların halleri değil; zihnindekilerini tartıp süzmek, karşısındakine düşüncesini belli çerçeve dahilinde aksettirmekmiş. Kısacası hürlik aslında zihin ile ilgiliymiş. Çünkü hapishanedeki bir adamın bizden daha hür olmasını açıklayamıyorum başka türlü.

Varlığın hikmeti yokluktanmış. Karanlık olduğu için aydınlığın anlamı varsa pek tabii yokluk olduğu için varlık anlamlıdır. "Yokluk olmadan varlık olmaz." da denilebilir.

Hapisteki bir insan için bu kadar detaylı notlar alabilmek gerçekten zeki ve şuurlu biri olmayı gerektirir zannımca. Aliya ile tanışmamız bu kitapla oldu. Hayatta olsaydı kitabı okuduktan sonra onunla tanışmak için can atardım.

Varlığın hikmeti yokluktanmış. Karanlık olduğu için aydınlığın anlamı varsa pek tabii yokluk olduğu için varlık anlamlıdır.

Zincirlerin açıldığında ve biri hakikatten bahsettiğinde dediklerinin bir karşılığı yoktur. Çünkü sen kendini reddetmişsindir, hakikati nasıl reddetmeyesin?

MAĞARADAKİLER

Amine Irmak/III. Kademe

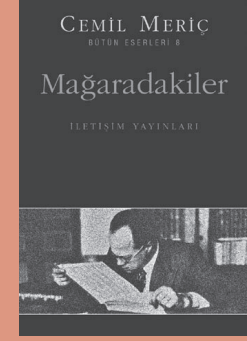
Zincirlerin bağlıysa eğer bir bahanen vardır. Direnmemiş olmak, aldatmacaları hakikat kabul etmeyi istemek çok dert olmaz. Sen nasıl olsa görüyorsundur bir şeyler. Hiçbir zaman özünü, ayrıntısını göremeyeceğin şeyler. Gölgeler...

İnsanın fitratında tenkitçi olmak vardır. Akıl ilk başta ne "olmadığını" kavrar. Fakat eğer bu yok sayılıp umut taş duvara bağlanırsa o zaman umut olmaz. Zincirlerin açıldığında ve biri hakikatten bahsettiğinde dediklerinin bir karşılığı yoktur. Çünkü sen kendini reddetmişsindir, hakikati nasıl reddetmeyesin?

Bir meseleyi anlamanın en kaliteli yolu nereye kadar çekilebileceğini görüp öğrenmektir. Cemil Meriç bunu yaptırmayı seviyor. Önce kendine alıştırıyor sonra sözlerine. Bir temel oluşuyor. Kimi zaman sert kimi zaman sakin...

Entelektüelle başlamasının bir sebebi var mesela. "Ben" ciliğin ne kadar yeri var aydınlarda, bulunduğu topluma kaç beden büyük geliyor, düşünme gibi büyük bir davayı üstlenecek kadar cesur olabiliyor mu, bütün bunların cevabını o verir bize. Rasyonellikle gelen kapitalizmi, harekete geçip inkılap yolundan giderek devrim yapmayı ve yükselen devrinde intelijansiya ile arasında farklar olduğunu ve toplumun karşılaşacağı daha her türlü atraksiyonun kaynağını oluşturur entelektüel. Tam olarak bir tanım olmamakla birlikte dünyadaki düşünce tarihine altın harflerle yazılıdır ismi; çünkü aydınlar düşünceden bir sonraki aşamaya geçerek aydın olmuşlardır, "düşünür" olarak kalmamışlardır. Düşünceye yeni bir tanım getirmişlerdir.

Liberalizm, intelijansiya, ihtilaller, devrimler... Çok fazla amaç gördük fakat en katısı; hürriyetti. Hür-

riyeti tam olarak algılayamadan hürriyet istemek, doğru bir yol bulmalarını engelleyen şey. Eğer amaç hürriyetse önce fert fert özlerini bilmeliler. Zincirlere bakıp ışığı görmeyi düşlemekle hürriyet kazanılmaz. Hürriyet zaten insanın içinde gizlidir.

İdeal yaşam senaryoları kurmaktansa ideal benlik oluşturmayı bilmek, bunu için de gerçek görüntüleri değil; yankıları duyduğunun farkında olmak gerekir önce. Tenkit etmek ama bir amaçla yapmak, kaçmak fakat bir yere varmak...

Tüm bunlar da akılla olur. Akıl aracılığıyla doğru yere gitmek için eşit olmayı, hür olmakla kafayı bozmayı, "bize oyun oynuyorlar" diye bağırıp koşuşturmayı değil; bir köşeye çekilip eşitliğin, hürriyetin, arzunun ne olduğunu düşünmeli, teker teker karşılık bulmalı. Kendine ait sözlüğü olan insan, yolu olan insandır.

İdeal yaşam senaryoları kurmaktansa ideal benlik oluşturmayı bilmek, bunu için de gerçek görüntüleri değil; yankıları duyduğunun farkında olmak gerekir önce. Tenkit etmek ama bir amaçla yapmak, kaçmak fakat bir yere varmak...

Bu saatten sonra Türkiye için neler yapılabileceğini bilmek istiyorsak, bu saate kadar Türkiye'ye yapılanların mahiyetini açığa çıkarmak zorundayız.

HENRY SEN NEDEN BURADASIN?

Hilal Esenbay/II. Kademe

Dönüm noktası...

Bu söz size de hoş gelmedi mi? Bir dönüm noktasında bulunmaktan rahatsızlık mı duydunuz? Öyleyse, bu kitabı derhal elinizden bırakın ve bir daha elinize almayın. Çünkü bu kitap her şeye rağmen dönüşümün gerçekleşebileceği hususunu ortaya dökme iddiasında bulunuyor.

“Her şeye rağmen dönüşüm” İsmet Özel’in hayat akidesinin özeti mahiyetinde olabilecek dört kelimecik...

Her satırında dönüşen ve arayışını tamamlama yolculuğunda ilerleme kat eden bir zihnin ve onunla paralel gelişen bir hayatın; her cümlelerin sonuna konulan dönüm “nokta”ları.

“Her fark ediş, bir dönüm noktasıdır.” zira. Özel’in her fark edişi, adım adım mana arayışları, anlam sancıları; kitabın bir bölümünü oluşturmuş. İsmet Özel’in hikayesini uzun uzun incelemeye değer kılan husus, farkında ve tetikte oluşudur zannımca.

Anlam sancılarının ilerleyişlere gebe oluşunun temelinde de kendi deyimiyle “kendini akışa kaptırmayı” ve yalnızca kendisi için değil, değerli olduğuna inandığı tüm insanlık namına “hesap adamı” olarak vücut bulması yatmakta.

Bu saatten sonra Türkiye için neler yapılabileceğini bilmek istiyorsak, bu saate kadar Türkiye'ye yapılanların mahiyetini açığa çıkarmak zorundayız. Çünkü biz Henrycikler(!), neden burada olduğumuzu bilmek zorundayız!

“Hani nerede bu insanlar? Neden burada değiller ve neden buradadırlar?” İsmet Özel her soluk alışında canlı tuttuğu taraf olma ve tarafını hakkıyla idrak edebilme amacını zihninden kelamına akıttığı satırlarında bizlere de aktarma mesuliyeti altına girmiş dönüşüm ümidini yeşertme umuduyla.

Muallakta da olsa hala Henrycikler bulunma ihtimaliyle girmiş her dönemece. Her virajı, yolun sonundaki hayata dayandırarak oluşturduğu sancılarla yoğurduğu istikametinin her harfinde ümidi görerek almış. Yolun yolcusu olabilmek şerefine erişmenin bile ziyadesiyle şeref sayıldığı bu kutlu yolda hem yolcu; hem rehber olmuş masalıyla. Mekanı, kahramanları ve yazarı belli bir masal olsa da kapağını her açışımızda kaybolacağımız bir “halk hikayesi” belki de.

“Mekanımız piyasadır.

İnsanlar dost değildir.

Hayatta hiç kimsenin akrabası kalmamıştır.

İnsan kılığında gördüklerimizin hepsi müşterilerdir.”

İsmet Özel her soluk alışında canlı tuttuğu taraf olma ve tarafını hakkıyla idrak edebilme amacını zihninden kelamına akıttığı satırlarında bizlere de aktarma mesuliyeti altına girmiş dönüşüm ümidini yeşertme umuduyla.

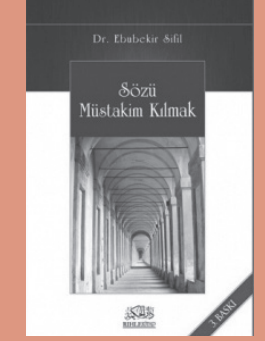
İslam ve onun şekil verdiği hayatı düşündüğümüzde kaynağımız Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyedir.

SÖZÜ MÜSTAKİM KILMAK

Senanur Ceylan/III. Kademe

İslam ve onun şekil verdiği hayatı düşündüğümüzde kaynağımız Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyedir. Sünnetin bağlayıcılığı noktasında sıkıntımız yok elhamdulillah. Günümüz birtakım kimselerinin "akıl"lığının peşi sıra gidenlerinden "Kur'an önümde, ben neden anlamayayım" sözünü işitiyoruz. Elinden gelse Hz. Peygamberi devre dışı bırakacakların ise İslam büyükleri ve onlardan sadır olan hükümlerle derdi hiç bitmiyor. "Niçin ben de aynı şeyi düşünmeyeyim, onun da akılı vardı benim de var." Kabilinden sözlerle müstakim, kendi zaman ve akıyla sınırlı bir algı ile yaklaşıyor yaşamayı düşündüğü dinin kaynaklarına. Ne kibirli varlığız ya hu, ulemanın okuduğu, yazdığı cilt cilt eserleri, gönüllerine işledikleri Hakk'ı almıyor aklımız. Başta bahsettiğim "akıl"lı kimselerin hoş görünen sözleri, meselenin Kur'an olması sebebiyle cezp ediyor kibirli aklımızı. Benim nacizene pencereden baktığımda ümmetin ittifak etmesi zorunlu alanlarda bile böyle tuhaf ayrılıklar yaşadığı bir manzara görüyorum. Ebubekir Sifil'in benimkine nazaran üst perdeden ele aldığı aynı konular, zikrettiği isimler, hareketler ve süreçlerle meseleyi daha detaylı görmemi sağladı.

İslam tarihinde daha dört halife döneminden itibaren faklı fikir hareketleri olagelmiş. "İslam bunca bölünmeden nasıl sağ çıkmış?" sorusuna hep merkez ve itidali temsil eden ehl-i sünnetin varlığı cevap olmuş. Kur'an, sünnet ile beraber gönüllerde ve yaşantılarda muhafaza edilmiş, karşı çıkan anlayışlara cevap verilmiş, bu sayede denge sağlanmış ve bugünümüze sağlam yapı taşları ile gelinmiş. Günümüz modernistlerinin gelenekçi diyerek yıkmak istedikleri yapı işte bu yapı. Yapmak istedikleri yeniliği, Kur'an ayetlerinin tarihselliği(!) ile ilişkilendiriyorlar, çok ilginç. Bana daha ilginç geleni, kabule yanaşmayan bu adamların niçin hala ısrarla İslam üzerinde durdukları. Kaba olacak belki ama "Beğenmiyorsan başka

kapıya!” demiyor kimse. Geleneği yıkma tabirleri gelenekçi olarak yaftaladıkları kimselere karşı üstünlük hazzı verebilse de dayandığı “batı”l temeller ile aslında Batı karşısında hissettikleri aciyettir. Gerçi, Ebubekir Sifil’in belirttiği üzere, aralarında anlaşamıyor olup ortaya “bütüncül”ler koyamıyor olmaları onları ne kadar üstün yapar, meçhul.

Doğuşunu içeriden değil dışarıdan sağlayan sağlam bir muhalefet var karşımızda. Oryantalist düşüncelerden beslenen adamlara karşı koyacaklar, alimlerdir. Lakin hadiste geçen ifadenin formülü şöyle:

İlimsizlik → alimsizlik → cahil alim tipleridir.

Sıkıntı alimlerden çok uzak “prof”larda olmakla beraber, avamın alimliğe soyunmasında daha kötü sonuçlar ortaya çıkıyor. Ufak meselelerde bile ahkam kesebiliyorken, konu din olduğunda boyumuzdan büyük tehlikelere adım atma potansiyeline erişiriz. Kendi kendimize getirdiğimiz hükümlerin savunmasını yaptığımızda kaosa sürükleniriz.

IŞİD denilen bir yapı var mesela ortada. Dışarıdan beslenerek yaşayan bu grup içerisine bolca şiddet karıştırılmış olmasıyla modernistlerin anlayışlarına örnek verilebilecek durumda. Ayetleri ve sünneti en uç noktada, şeriatı en katı kurallarıyla uyguluyormuş gösterilen insan(?) topluluğu, modernistlere “Biz haklıyız, bakınız sizin çıkardığınız şeriat sadece kan getiriyor, yeniden yorumlamalı ve ılımlaştırmalıyız.” söylemini yapma imkanı taşır. Söylemleri Batıda karşılık bulur, dinler arası diyalogun ılımlı yolu döşenmeye başlar. Uç bir örnek oldu sanırsam fakat kendi kendimize getirdiğimiz hükümlerde ısrarcılık, alim geçinen siyaset kuklalarının kullandığı yöntem haline gelebilir.

“Bizim için önemli olan, ehl-i sünnet ve’l cemaat akidesinde oluşturulmuş sisteme olabildiğince sıkı yapışmaktır.”

“Bizim için önemli olan, ehl-i sünnet ve’l cemaat akidesinde oluşturulmuş sisteme olabildiğince sıkı yapışmaktır.”

“Ürün- değer” ilişkisi maddedeki gizli öz gibi bir şeydir. Siz o nesneyi kullandıkça o değer “sizi” yani önce “davranışınızı”, sonra da o davranışın arkasındaki size ait “değer hükmünü” dönüştürür.

FİNCANIMDA COLA VAR

Hilal Esenbay/II.Kademe

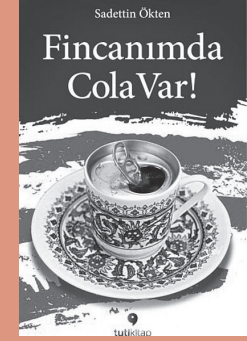
“Ürün- değer” ilişkisi maddedeki gizli öz gibi bir şeydir. Siz o nesneyi kullandıkça o değer “sizi” yani önce “davranışınızı”, sonra da o davranışın arkasındaki size ait “değer hükmünü” dönüştürür. Neticesinde “Bu da artık çok önemli değil, ne olacak ki!” dediğiniz an, artık bir tasavvurda sona erdiğinizi ilan edersiniz. Gazoz açacağıyla kırdığınızı ilan edersiniz çini işlemeli kahve fincanınızın kulpunu. Ve ilan edersiniz, koskoca bir medeniyetin çocuğu olarak redd-i mirasınızı.

Bu kitabın her satırında kapılmakta olduğumuz akıntıya dair; savrulanlara dair, yitip gidenlere; bize, bizliğe dair bilgece bir perspektiften bakışın sorumluluğu var. Kahve içmeyi çoktan bırakmış uykucuları ayıltmanın davası, bizlikten benliğe düşen yola işaretin uyarıcılığı var.

Demir attığımız yalan limanlara yöneltilen bir namlu; önce kendi zihinlerimize, yaşayışlarımıza; bunların vuku bulduğu tasavvurumuza ve en sonunda da sanal sığınaklarımıza ... Roger Garaudy de “Rönesans’la birlikte insanlık yanlış bir makasa girdi.” diyor. Ve biz o makasta epeyce yol aldık... Fakat biz de bu süreç, Batıdaki tersine işliyor. Batıda önce değer üretildi; teknoloji o değerın ürünü oldu. Biz de ise önce ürün geldi; ardından o ürüne bağlı olan değer, bizim değerimizi değiştirdi.

İnsan olarak neyi, ne şekilde aldığımızı ve uyguladığımızı bilmemiz gerekiyor en nihayetinde. Ve tabii, hangi değerlerimizi, hangi değerler pahasına feda ettiğimizi! Tam da bu noktada; çaresizliğe kapıldığımız; elden ne gelir arabeskine kaydığımız çıkmazda; “başkalarının minderi”ne farklı bir açıdan bakmayı öneriyor Sadettin Ökten; hikmet ışığıyla.

“Cenab- ı Allah bir taraftan da bize zımnen diyor ki: Ben size İslami öğretiyi söyledim. Bir taraftan da

modernizmin ortaya koyduğu soruları soruyorum. Hadi, çözün bu problemi ve bu çağda kendinize ait bir hayat tarzını oluşturun. Şu maddi refahla bu manevi huzuru/itikadı nasıl imtizaç ettireceksiniz? Sen benim emrimi aldın, öğrendin, biliyorsun; bu konuda yetiştin. Bu da tarz olarak seçtiğin, yaşadığın hayat. Benim emrim ile egoist Batının ürünlerini nasıl uzlaştıracaksın?”

İşte bu bizim medeniyet serüvenimiz veya yeni medeniyet yorumumuz olacak. Tabii bir çözüm bulabilirsek. İslam evrensel olduğuna göre çözüm mutlaka var. Ama nerede, nasıl? Uzayıp giden sorular... Satırlardan sadırlara uzanan bu soruların bitişi olamasa da başlangıcı vuku bulmuş oluyor böylelikle “fincandaki son cola damlasını” da yudumlarken.

**İslam evrensel
olduğuna göre
çözüm mutlaka
var. Ama nerede,
nasıl?**

Nazarda dikkat bilgiye; halde dikkat amele istikamet veriyorsa, her eylem bilmek ile mümkün.

KENDİNİ ARAMAK

Ecmel Tekgöçen/III. Kademe

Kitapta güzel bir benzetme vardı, kendine demir atmak. "Hz. İnsan"ı sabite olarak aldığımız ve içimize döndüğümüz o meşakkatli serüven...

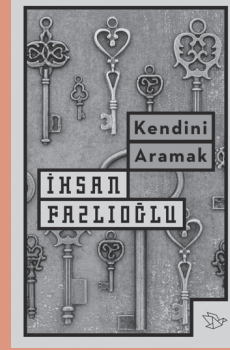
Diyebiliriz ki bu yolculuğun ilk adımı soyut düşünme. Gayb olana inanma; vicdanı, dini emin kılma ile başlıyor. Zemini güven ile kuruyoruz bir nevi. Ne geliyorsa bunu üzerine geliyor. Daha sonra kavramların gerçek anlamını bilmek geliyor. Ne konuştuğunuzun, nasıl konuştuğunuzun farkında olmak ve bunu zenginleştirmek çok önemli. Çünkü akıl, yalnızca kavramına sahip olduğu şeyi görebilir. Bu kavram bilgisi ilmî bir yetkinliği zorunlu kılıyor elbette.

Nazarda dikkat bilgiye; halde dikkat amele istikamet veriyorsa, her eylem bilmek ile mümkün. Ancak doğru bilmek ile. Kaldı ki doğruyu aramak, bulmak ve bilmek zor ve uzundur. Bir şeyi arayış sürecinde konuşmamak, emin olmadığımız meseleler hakkında atıp tutmamak bu yüzden çok önemli. Tek yapmamız gereken, işin ehli olana dek işin ehline bırakmak.

Din neydi? Mebde ile mead arasında yürünülen yol idi. İnsan bu yolda yürüdüğünü, kimilerinin daha önde, kimilerinin daha arkada olduğunu bilir. Had bilmek böyle bir şeydir. Kendi konumunu da fark ederse insanlık için faydalı bir fert olur. Zira bu kavrayış bütüne bakmayı gerekli kılar. Kim nereden, nereye gidiyor ve şimdi nerede? Bu çizgisellik kişinin hayatını biricik yapar.

Belki söyleyecek çok şey var fakat kelamın hasılı zannımca şudur;

"Türkler aklını ve vicdanını yeniden bulmalıdır."

Bu ancak ilim ve Şuur ile mümkün. Bilhassa tarih ilmi ile kaybolan Şey, yerindedir çünki. İlim sahibi olmak safi okumak ile olmuyor yalnız. Bu yle bir Şey ki insanın hayatının her noktasında kendini görmek istiyor. Her yere nüfuz eden bir ilim bizi kurtarabilir. Bu minvalde ilim bilmek algımızın da tazelenmesi, asıl anlamının idrak edilmesi Şart.

“Bütünün parçası olarak varsın; seni üreten bütünün içinde yok olacaksın ya da daha doğrusu dönüŐüp bütünün hayat veren aklına döneceksin yeniden.”

Marcus Aurelius

**Her yere nüfuz
eden bir ilim bizi
kurtarabilir.**

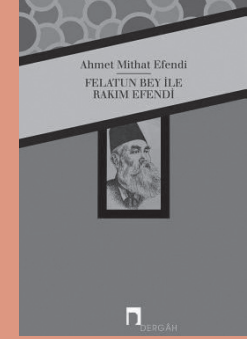
En derindeki köklerimiz, köklerimiz sayesinde ulaştığımız kutsal değerimiz, bu değerlerle beslenen nesiller, muhafaza, aktarım; hepsi o kocaman geçmiş ve bugün arasındaki zincirin halkalarını sapa sağlam oluşturmakta.

FELÂTUN BEY İLE RÂKİM EFENDİ

Ebrar İlbahar/III. Kademe

Yanlış anlaşılmiş bir Batının, yanlış uyarlanması sonucu ortaya çıkan çarpık hayatın kitabı Felatun Bey ile Rakım Efendi. Ne o günün şartlarında örnek alınan Batı doğru dürüst bir değere sahip; ne onu örnek almaya çalışanlar. Kendilerini alaturka olarak görenlerinse gerçek Doğuyu yansıtmadıkları su götürmez bir gerçek. Ahmet Mithat Efendi eseriyle dönemin sosyal hayatı hakkında mülahazadan öteye geçememiş fikirimce. Zira alafrangayı temsil eden Felatun Bey her fırsatta gülünç durumlara sokulup alaya alınırken; alaturkanın timsali Rakım Efendi ne yaparsa övgüyle karşılanır. Alaturkalığına uymayan bir şey olduğundaya " O da insandır, hata yapmaz demedik ya!" şeklindeki söylemlerle iş hemen kurtarılır. Hal böyle iken "Ahmet Mithat Efendi'ye Doğu-Batı çatışmasını çok iyi ifade etmiş, gerçek sorunları tespit ederek ortaya sermiş." demek ne kadar doğru olur bilmiyorum. Ama şu gerçeği de göz ardı edemeyiz ki Tanzimat Dönemi'nde Doğu-Batı çatışmasının romanlara konu edilmesi, Ahmet Mithat'ten sonradır.

Bu iki olgu- Doğu ve Batı – sonsuza kadar çatışacak iki zıtmış gibi göründü gözüme. Bu ikisin yıldızının barışmasını beklemek daha saçma olurdu doğrusu. Temeldeki harç farklı olunca üzerine bina edilen de her daim farklı oluyor. En derindeki köklerimiz, köklerimiz sayesinde ulaştığımız kutsal değerimiz, bu değerlerle beslenen nesiller, muhafaza, aktarım; hepsi o kocaman geçmiş ve bugün arasındaki zincirin halkalarını sapa sağlam oluşturmakta. Bu halkalar sapa sağlam olduğu müddetçe sıkıntı yok. Millet olmamız bu halkanın sağlam olmasına bağlı; zira Cemil Meriç'in ifadesiyle " Milletın ana vasfı devamlılık." Ahvalimize bakınca zayıflık içinde olduğumuz, zaafa düştüğümüz bir gerçek. Kendi kutsalımızla çelişki içerisindeyiz. Kavramlarımızla çelişkideyiz, söylediklerimizle çelişkideyiz, düşündüklerimizle, yaşadıklarımızla çelişkideyiz. Birinin kuyruğuna takılmış, peşinden sürüklenip durur gibi bir halimiz var. Oysa bizim

sağlam bir zincirimiz var. Kendimizi inkar ederek, kendimizle çelişerek başka bir zincirde hayat bulmaya çalışmamız hayati bir hata olur; zira zincirin gücü en zayıf halka kadardır. Ve insan için hayat ancak geldiği yerdedir. Nefes ancak kendi toprağındadır. Bilgi ancak kendi kitabındadır. Yani öğrenmesi gereken ilk hakikat kendisidir. Kendisiyle birlikte geçmiştir. Çünkü insanı geçmişinden ayrı tutmak, balığı sudan ayırmaya benzer. Kendisini oluşturan da aslında geçmiştir. Kendisini ve geçmişini hakkıyla kavradığında vakit, kendisi olmayanı da öğrenmiş olur. Ve daha da önemlisi ondan uzak durması gerektiğini de öğrenir. Çünkü bilir ki ona bir kapıldı mı ne geçmişine dair bir iz kalır kendimde, ne de kendi.

Kitap yazarın "kendimiz" diye gösterdiği, bizden biri olduğu tartışmalı bir kahramanla; bizden olmayı zûl sayan başka bir kahramanın ironik çatışması. Hakikati işaret edemese de hakikate dair olmayanı fısıldayan bir ses.

Kendimizi inkar ederek, kendimizle çelişerek başka bir zincirde hayat bulmaya çalışmamız hayati bir hata olur; zira zincirin gücü en zayıf halka kadardır.

Birey olduğuna inandırılmak, kulağa pek masum gelmiyor. Daha çok ayakta uyutulan bir toplum canlanıyor aklımda.

WALDO SEN NEDEN BURADA DEĞİLSİN?

Rana Nur Kıranlıoğlu / II. Kademe

İnsan kendi tecrübelerini kullanacak zamanı bulamaz. Akıllı insan başkalarının tecrübelerinden faydalanır, derler. Ve bence başka bir insanın tecrübelerini öğrenmek hususunda en iyi yol biyografi okumaktır. Adını genelde şiirlerle beraber duyduğumuz İsmet Özel'in bu kitabında, en çok dikkatimi çeken yaşadığı dönemin farklılığı oldu. Birkaç asır olmasa bile göz ardı edilemeyecek bir yıl farkı var. Daha da önemlisi ciddi bir toplumsal yapı farklılığı var.

İtiraf etmem gerekir ki kitabın başından beri yazar, kitabın adı ne ile bağdaştıracak sorusundaydım. Waldo kim, neden Waldo? Fakat son sayfaya gelmeden bunu öğrenemedim. Okuru sayfa sayfa hazırlamış ve en sonunda patlatmış cevabı. Adeta son bir fırça darbesiyle tamamlanmış tablo. Aklımda sürekli dönen tek soru bu değildi tabi. Kitapta düşünmeye iten o kadar çok şey vardı ki. Müthiş bir oluşum sürecini sayfa sayfa okudum. Başlarda komünist bir bakış açısı ile karşımıza çıktı İsmet Özel. Ve o dönemin olayları çerçevesinde Müslümanlaşmasını anlatmış.

Bende yansıma bulan en önemli mesele, İsmet Özel'in Müslüman oluşundaki birincil etmeni söylemesi. İnsan-dünya ilişkisi. İnsanın önemine, değerine inanmak. "Nerede insanlar önemsiz ve değersiz kılınıyordu ise ben orada yoxtum." diyor yazar. Bu ifadeden yola çıkarak yazarı en çok, insana yeterli seviyede verilmeyen değer rahatsız etmiş diyebilirim. Türkiye'de bazı insanlar "birey" olduklarına inandırılmışlardır. Bence kilit mefhum insan. Birey olduğuna inandırılmak, kulağa pek masum gelmiyor. Daha çok ayakta uyutulan bir toplum canlanıyor aklımda. İnsana gerekli değer verilmemiş, sadece basit bir kandırma söz konusu. Ve İsmet Özel o zamanlar bir arayış içinde. Bu arayışında şiiri, kendine bir yol olarak kullanmış. Farklı görüşteki insanlarla tanışmış. Her şeyden biraz tatmış. "Ben kimim, ben hangi taraftayım, ben ne-

rede değerliyim?" sorularına cevap aramış.

Kendimi kitabı sindirememiş gibi hissediyorum. Çünkü birçok farklı kelimenin kullanıldığını kabul etmeliyim. Daha siyasal kelimeler. O dönem insanın bakış açısını anlamaya çalıştım. Bu farklı görüşler neden ve neye göre oluştu? Faydalanabildiğim kadar İsmet Özel'in tecrübelerinden faydalanmaya çalıştım. Sanırım tüm bu arayış, insan olabilme ve değer görmede. Yazar da şiiri kullanarak dünyayı anlamlandırma çabalarını ortak bir noktada birleştirmiş. İnsanları incelemiş. Değiştirilemez olarak kabul görmüş şeyler gerçekten de değiştirilemez mi, anlamak istemiş. Bunlara cevap ararken de benim kafamda da bir sürü soru oluştuğu kesin. Ama en azından bu tecrübelerin sonunun nereye çıktığını biliyorum artık. Doğru yoldayım.

İsmet Özel hayalindeki gibi umudun nerede olduğunu düşündüren şiirler yazmış ve kendi masalını yıkmış. Herkesi yanıltan o masaldan kurtulmuş. Sayesinde umuyorum ki biz de kendi masalımızı yıkacağız. Kim olduğumuzu, hangi yolda olduğumuzu kavrarken yanlış bir yol seçmeyeceğiz.

Yazar da şiiri kullanarak dünyayı anlamlandırma çabalarını ortak bir noktada birleştirmiş.

Özel olanın mahrem olması tartışılır hale geldi. "Özel" olmak tüm "standart" özel olma yöntemleri kullanılarak yakalanmaya çalışılan bir hedef.

DİJİTAL ÇAĞDA MÜSLÜMAN KALMAK

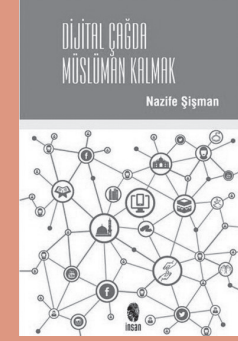
Zeynep Reyhan Özkan/III. Kademe

Yazmada ehliyet ve icazetin tamamen göz ardı edilmesi kısmının en dikkat çekici yer olduğu kanaatindeyim. İlgi çekme isteği insanın doğasında bulunuyor, aynı doğada birileri ile içindekileri paylaşmak arzusu da bulunuyor. İkisini bir arada düşününce internet en verimli alan haline alıyor. Genç kitleye hitap eden bir gençsen, popüler şeylerden az çok haberin varsa yazdığın küçük bir satır bile binlerce kişi tarafından okunabiliyor. Milyonların dolaştığı sanal ortamda binler az bile kalıyor. Ve yazan kontrol edilmediği gibi okuyan da kontrol edilmediğinden, ne sınırdan bahsedebiliyoruz ne kriterden. Çağımızda insanlar sanal ortamın bu sınır tanımazlığının tadını çıkarıyor. Yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu sorulmadan milyonlara erişebiliyor insanlar. Kim bilir beklide kendilerini böyle özgür hissedebiliyorlar bozulmuş özgürlük algılarıyla.

"Yani bilginin taşıyıcısı rahipler değildi artık, matbaalarda basılan kitaplardı." diyor yazar matbaanın icadından bahsederken. Günümüzün bilgi taşıyıcıları neler? Yani bilgi bizim için nerede? Zoraki bir merak uyanacak olursa ilk başvuracağımız yer olan, Google'da. Sihatine bakmadan, topluca algılanması mümkün olmadığı için bir "ilim"e dönüşmeyen "malumat" yığını bilgi midir peki? Cevabı belli sorunca durulamıyor insan!

Bir de Jennicam mevzuu var ki ürkütücü bir gerçek. Boşuna demiyorlar "Sanal DÜNYA" diye. Milyonların yaşadığı farklı bir dünya aslında. Ve bu durumda kızımızın o hayatından kopunca yalnız hissetmesi çok normal.

"Eskiden açığa vurulmadıkça pek çok şeyin özel olduğu düşünülürdü. Şimdi ise özel olduğu ispatlanıncaya kadar bilgi kamusalıdır." Özel olanın mahrem olması tartışılır hale geldi. "Özel" olmak tüm "standart" özel olma yöntemleri kullanılarak yakalanmaya çalışılan bir hedef. Standart standart özel oluyoruz

yani. Haliyle aslında özel/mahrem denen bir şey kalmadı, artık herkes kendini olabildiğince açma derdinde. Amaç bu olunca ânın tadını çıkarmak diye de bir şey kalmıyor. Daha gün batımı bitmeden resmi ekleniyor hesaplara. Eğlendiğimizi daha hissedemeden arayıp paylaşıyoruz insanlarla. Onaylarını alıyoruz, farkında olsunlar istiyoruz. Her şeyimizi paylaşıyoruz ve kendimize bir şey kalmıyor. Ortalık yerde içimiz dışımız ya da içimiz dışımız diye bilinmesini istediklerimiz. Öz saygı efendim öz saygı, bu minval üzere yaşarken mümkün mü?

Haliyle aslında özel/mahrem denen bir şey kalmadı, artık herkes kendini olabildiğince açma derdinde. Amaç bu olunca ânın tadını çıkarmak diye de bir şey kalmıyor.

Hayır, bizim korkaklığımız, değerlerimizin zayıflığından değil; bilakis bizim zayıflığımızdan, İsmet Özel'in de ifadesiyle, bizim "özü-gür" şahsiyetler olamayışımızdan...

FATİH HARBİYE

Dilara Sude Güneş/III. Kademe

Semtlerden, enstrümanlara; kahraman isimlerinden, taşitlara birçok unsur üzerinden gah sembollerle gah doğrudan, bir arada kalmışlık hikayesi.

"Teknikte Garplılaşmakla iktifa mı etmeliyiz, yoksa kültürde de mi Garplılaşmalıyız?"

Kitabın düğümlendiği esas nokta burasıydı; aynı zamanda milletçe saplandığımız ve cevaplama aşamasında hezeyana kapıldığımız. Çünkü karşı karşıya kaldığımız bir Garp var ortada ve onun iyi mi kötü mü olduğunu az çok kestiriyoruz; lakin esasında çok korkuyoruz kendisinden. Bu sebepten afalliyoruz, "Şimdi ne yapacağız?" "Evet teknikte garplılaştık, peki ya kültürde?" gibi endişe dolu cümlelerle. Peki neden korkuyoruz; kendimize, değerlerimize mi güvenmiyoruz yoksa?

Hayır, bizim korkaklığımız, değerlerimizin zayıflığından değil; bilakis bizim zayıflığımızdan, İsmet Özel'in de ifadesiyle, bizim "özü-gür" şahsiyetler olamayışımızdan...

Kitaptaki Neriman bir garip şahsiyet; evet büyüdüğü ortam tipik Fatih; medeniyetimizin izlerini bir nebze olsun taşıyan, inançlı kimselerce kuşatılmış "nezih" bir semt. Ailesi yani babası da keza tasavvuf ehli. Ancak Neriman tüm bunlardan kolayca nefret edebiliyor, kinini kusmak için ağzına geleni söyleyebiliyor. Çünkü Neriman Garba ait olanda ışık görüyor, kendi ışığından habersiz... Ve farkında değil Garbın kendi ışığına düşürdüğü gölgenin.

Peki çok mu kötüdür bu garp, hep mi –gölgeler- düşürür tutsağının üzerine?

Bazen evet, bazen hayır. O zavallı Rum kadının kızı iseniz evet, ancak iyi "yönetmesini" bilerseniz; yani

“tutsağı” olmazsanız hayır. Çünkü buradaki problem ya Garbı bütünüyle canavar görüp, onun her getirisine iğrenerek yaklaşmamız ya da onu fazlasıyla masum bulup onun önümüze sunduğu her şeyi “Aman ne olacak, işimizi yapıyoruz!” diyerek afiyetle sindirmeye çalışmamızdır.

Oysa düşmanı ve silahı tanıdıktan sonra neredeyse hiçbirimizin o “dayı kızlarının ürettiği senaryolar” a ihtiyacı kalmayacaktır.

Çünkü buradaki problem ya Garbı bütünüyle canavar görüp, onun her getirisine iğrenerek yaklaşmamız ya da onu fazlasıyla masum bulup onun önümüze sunduğu her şeyi “Aman ne olacak, işimizi yapıyoruz!” diyerek afiyetle sindirmeye çalışmamızdır.

